

Tiia Taskinen

YKSIN, YHDESSÄ, ERIKSEEN?

Viaporin väki, kotitaloudet ja perheet 1766–1800

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Huhtikuu 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tiia Taskinen	
Työn nimi – Title Yksin, yhdessä, erikseen? Viaporin väki, kotitaloudet ja perheet 1766–1800	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 130 + 3 liitettä (3 sivua)
Tiivistelmä – Abstract <p>Viapori oli Ruotsin valtakunnan puolustuksen kulmakivi 1700-luvulla. Tämän keskeisen sotilaallisen asemansa vuoksi sitä on tutkittu paljon. Tässä pro gradu -tutkielmassa Viaporia tarkasteltiin 1700-luvun keskeisen tuotannollisen ja identiteettiä määrittävän yksikön eli perheen, tai tarkemmin sanottuna kotitalouden, kautta. Pyrin selvittämään, millaisia Viaporin perheet ja kotitaloudet olivat vuosina 1766–1800.</p> <p>1700-lukua tutkittaessa käsitteitä ”perhe” ja ”kotitalous” ei voida oikeastaan erottaa toisistaan, sillä perhettä nykyisessä merkityksessään ei ollut olemassa. Omassa tutkimuksessani ”kotitalous” esiintyy kuitenkin eräänlaisena yläkäsitteenä hyödyntäessäni Peter Laslettin malliin pohjaavaa kotitalousluokittelua.</p> <p>Pääasiallisena lähteenä käytin henkikirjoja. Koska ne kuitenkin ovat ensisijaisesti veroluettelo, ei niistä saatavia tietoja voinut suoraan valjastaa perhetutkimukseen vaan ne vaativat tarkemman vuosittaisen läpikäynnin. Kvantitatiivisen analyysin jälkeen jatkoin kollektiivibiografian keinoin; tarkoituksena oli saada aikaan joukkoelämäkerta Viaporin perheistä.</p> <p>Saadakseni kuvan Viaporin perheellisyydestä selvitin, millainen Viaporin väestökehitys, sukupuolijakauma ja sosiaalinen jakauma olivat, minkä jälkeen kiinnitin huomion itse kotitalouksiin ja perheisiin. Viaporista muotoutui odotetusti kuva miehisenä ja sotilaallisena kokonaisuutena. Tähän linnoitukseen asetui kuitenkin myös naisia; osa heistä oli jopa välttämättömiä linnoituksen toiminnalle. Itse kotitaloudet ja perheet paljastuivat Suomen mittakaavassa melko pieniksi, minkä vuoksi ei ole yllättävää, että yksinasuvia ja perheettömiä oli kotitalousrakenteita tarkasteltaessa eniten. Samalla on kuitenkin todettava, että Viaporin sotilaallisesta luonteesta huolimatta yksittäinen hallitseva kotitalousmuoto olivat ydinperheet.</p> <p>Vuodet 1777–1784 paljastuivat eräänlaisiksi kultavuosiksi Viaporin historiassa; tällöin aatelisrouvien ja kotitalouksien määrä oli huipussaan. Tämän jälkeen kotitalouksien määrä väheni, mutta väestö kasvoi edelleen, jolloin yhä useampi joutui jakamaan asunnon mahdollisesti täysin vieraan ihmisen kanssa. Lisääntyvän ahtauden sivutuotteena Viaporin kotitalousrakenteet kuitenkin monipuolistui. Toki eri sosiaaliset ryhmät erosivat myös kotitalousrakenteiltaan, ja erityisesti miehistö paljastui täysin omanlaiseksi kokonaisuudekseen. Viaporissa todella asuttiin niin yksin, yhdessä kuin erikseenkin.</p>	
Asiasanat – Keywords Suomenlinna, Viapori, perhe, kotitalous, väestö, 1700-luku, henkikirjat, kollektiivibiografia	
Säilytyspaikka – Depository JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
1.1	Tutkimusaihe ja -kysymykset	5
1.2	Aiempi tutkimus	7
1.3	Lähdemateriaali	13
1.4	Käsitteelliset lähtökohdat ja metodit	18
2	VIAPORI JA SEN VÄKI 1766–1800	26
2.1	Tautinen loukko vai kulttuurin kehto?	26
2.2	Väestön yleiskuva	31
2.3	Hallinnolliset kokonaisuudet väestön kuvaajina	33
2.4	Laivaston dominoima miesten mekka?	42
3	PERHEELLISYYDEN PERUSTA	45
3.1	Miehet, naiset ja lapset	45
3.2	Vaimoja, muttei sentään rouvia	53
3.3	Yksin Viaporissa, perheenä muualla?	57
4	KOTITALOUDET VIAPORIN KUVAAJINA	62
4.1	Kotitaloudet vastaan väestö	62
4.2	Sosiaalisen jakauman perusteet	65
4.3	Sotilaista leskiin ja yksinäisiin naisiin	68
4.4	Väitettyä ahtautta, mutta pieniä kokonaisuuksia?	76

5	YKSINASUVISTA MIEHISTÖKOKONAISUUKSIIN	86
5.1	Perheettä Viaporissa	86
5.2	Viaporin perheelliset	93
5.3	Perherakenteet sosiaaliryhmittäin	98
5.4	Miehistön joukossa yksin, yhdessä ja erikseen	107
6	PÄÄTÄNTÖ	116
	LÄHTEET	122
	LIITTEET	131

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaihe ja -kysymykset

Ruotsin 1700-luvulla sodissa kokemat karvaat tappiot Venäjää vastaan, Suomen menettäminen kahteen otteeseen miehittäjälle ja näistä seuranneet aluetappiot saivat Ruotsin johdon ymmärtämään Suomen tärkeyden valtakunnan puolustuksessa. Valtakunnan sotilaallisesti tärkein tehtävä oli Suomen saattaminen puolustuskuntoon; muun muassa Helsinkiin tuli saada linnoitus.¹ Vuoden 1748 keväällä alkaneet linnoitustyöt Helsingissä ja sen edustalla keskitettiin jo vuonna 1750 aiemmista suunnitelmista poiketen Helsingin edustan saarille, jotka saivat samana vuonna nimekseen Sveaborg, suomalaisittain Viapori.²

Tästä linnoitustyömaasta muodostui 1700-luvun loppua kohden ja 1800-luvulle tultaessa kaupunkimainen yhteisö, jossa saattoi aikalaisten mukaan elää melko mukavasti³. Jopa siinä määrin mukavasti, että Viaporin on katsottu Ruotsin ajan loppua kohden muodostuneen korkeamman kulttuurin kehdoksi, jossa jäljiteltiin eurooppalaisen aateliston elämäntapaa⁴. Viaporin linnoitus ei kuitenkaan noussut Helsingin edustan saarille hetkessä vaan linnoitustyöt, joita mutkistivat ajallaan niin sodat, sääolot, taloudelliset rajoitteet kuin politiikkakin, leimasivat oloja Viaporissa vielä pitkään. Viapori olikin vuosikymmenien ajan linnoitustyömaa, jossa oli pulaa niin kunnollisesta ravinnosta ja juomavedestä kuin myös majoituspaikoista ja työvoimasta – moraalista puhumattakaan.⁵ Tämä Viaporin alkuvuosien ”uudisraivaajamainen” elämänmeno kauhistutti linnoituksessa vierailutta amiraali Carl Tersmedenä, koska upseeritkin vaikuttivat vajonneen työmiesten tasolle villasukkiin ja pieksuihin siinä määrin, että jopa päivällisille kehdattiin mennä ilman kalvosimia ja puuteria.⁶ Kuitenkin samaa tahtia linnoitusrakennusten noustessa kehittyivät myös olosuhteet.

Huolimatta siitä, tarkastellaanko linnoitustyön ensimmäisiä vuosia vai Ruotsin ajan loppupuolen kulttuurisesti vilkasta aikaa, Viaporia leimaa väen vilkas vaihtuvuus. Viaporissa

¹ Eerikäinen 2006, 13–14.

² Ericsson 1939, 136, 185; Eerikäinen 2006, 14.

³ Tuneld 1794, 440.

⁴ Hämäläinen 2006, 79–80.

⁵ Ericsson 1939, 297–298; Hornborg 1950, 219–221; Hirn 1970, 156–160; Gardberg & Palsila 1998, 30, 54, 73; Hämäläinen 2006, 78–83.

⁶ Tersmeden 1917, 40–41; Hämäläinen 2006, 78.

oleskelevien määrä vaihtelikin runsaasti vuosittain esimerkiksi ruotusotilaiden⁷ mennessä ja tullessa lyhyehköille komennuksilleen. Eikä meneminen ja tuleminen suinkaan loppunut rakennustöiden jo tauottua, sillä tiiviit suhteet Helsinkiin kuljettivat väkeä edestakaisin. Vuoden 1800 tammikuussa Viaporissa vierailut Edward Daniel Clarke⁸ kuvailikin Viaporin Gibraltarin jälkeen Euroopan vahvimaksi linnoitukseksi. Tämän linnoituksen ja Helsingin välillä liikkui aamusta iltaan jäätä pitkin niin kauniisti koristeltuja huvirekiä, yksinkertaisia kuormureita kuin suuria määriä mitä erilaisimpia jalankulkijoita.⁹

Viapori ei siis suinkaan ollut mikään tyypillinen asuinpaikka 1700-luvun ihmisille ja heidän perheilleen. Kyseessä oli alun pitäen kuuden saaren kokonaisuus, jossa rakentaminen aloitettiin vuonna 1748. Ennen tuota vuotta nämä saaret eivät olleet ainakaan kovin suurissa määrin asuttuja; Viaporissa aloitettiin tavallaan tyhjistä. Kaikki piti rakentaa alusta alkaen, eikä haluttu lopputulos ollut perinteinen kaupunki tai kylä. Kyseessä oli linnoitus, jolla oli tarkoitus suojella Ruotsia Suomen kautta tulevilta hyökkäyksiltä. Viaporin luonteeseen 1700-luvulla siis kuului täysin tyhjistä aloittaminen ja sitä seuranneet vuosikymmeniä kestäneet linnoitustyöt ja toisaalta myös sotilaallisuus, mikä varmasti on vaikuttanut siellä asuneiden ihmisten elämään. Loppujen lopuksi siitä on sanottu tulleen jopa kaupunkimainen yhteiskunta, mistä kertoo esimerkiksi sen suuri siviiliväestö¹⁰ – tosin vielä tällöinkin Viaporin leimasi monenmoisten kulkijoiden meneminen ja tuleminen.

Ketä Viaporissa sitten todellisuudessa asui? Asettuvivatko miehet sinne yksin vai vaimojen ja lasten kanssa? Ketkä sinne toivat perheensä? Tarkastelenkin tämän Helsingin edustan saarille nousseen linnoituksen, Viaporin, perheellisyyttä vuosina 1766–1800. Selvitän ensin, millainen Viaporin väestökehitys oli, minkä myötä saan selville eräänlaiset raamit perheellisyydelle. Seuraavaksi siirrän huomion sukupuolijakauman kautta perheiden suuntaan. Sukupuolijakaumaa tarkastelemalla saan selville, missä määrin miehiseksi väitetyyn Viaporiin muutti naisia: äitejä, vaimoja ja sisaria. Näin pohja Viaporin perheellisyydelle selkenee, sillä avioliitto oli tuon ajan perheiden ydin¹¹. Tämän myötä keskityn itse perheisiin ja

⁷ Ruotusotilaat olivat Viaporissa vain komennuksella, yleensä vain yhden rakennuskauden (esimerkiksi puoli vuotta) kerrallaan, eikä heitä siten yleensä lasketa Viaporin varsinaisiksi asukkaiksi. Hornborg 1950, 219–221.

Tässä pro gradu -työssä ruotusotilaat on tästä syystä jätetty tarkastelun ulkopuolelle ja keskitytty niin sanottuun vakinaisempaan väestöön.

⁸ Edward Daniel Clarke (1769–1822) oli Cambridgen yliopiston mineralogian professori, joka tunnetaan erityisesti tutkimusmatkoistaan. Kirjoittaessaan matkoistaan hän käytti 600 sivua Suomen kuvaamiseen, mikä oli pitkään perusteellisin kuvaus, mitä Suomesta oli olemassa. Vahtola 2003.

⁹ Clarke 1990 (1824), 195.

¹⁰ Hatakka 2012, 117.

¹¹ Erickson 2005, 3.

kotitalouksiin. Ketkä toivat perheensä Viaporiin? Oliko Viaporissa esimerkiksi paljon suurperheitä vai päinvastoin runsaasti yksinasuvia? Etenikö perheellisyys tietyissä ryhmissä aiemmin kuin toisissa? Entä vaikuttivatko ulkoiset tekijät kuten vuosina 1788–1790 käyty Kustaan sota erilaisiin kokonaisuuksiin: yksinasuviin tai esimerkiksi laajentuneisiin perheisiin?

Tarkoitus ei ole jättää Viaporin tarkastelua muusta Suomesta irralliseksi, vaan rinnastan Viaporin perheellisyyskehitystä muihin vastaaviin tutkimuksiin¹². Viaporia voi sanoa muun muassa sotilaallisen luonteensa vuoksi melko ainutlaatuiseksi kokonaisuudeksi 1700-luvun Suomessa. Tarkastelen, oliko Viapori perherakenteiltaan yhtä ainutlaatuinen, mitä sen alueena voisi olettaa olleen.

1.2 Aiempi tutkimus

1700-luku on viime vuosina noussut historioitsijoiden suosimaksi aikakaudeksi; aikakauden merkitys useiden modernien ilmiöiden synnyttäjänä on nostettu esille. Tässä 1700-luvun suosion nousussa on kyse luonnollisesti vaihtuvista historiantutkimuksen linjauksista, mutta myös kehityssuunnan tietoisesta kääntämisestä 1700-luvun suuntaan yliopistollisten tutkimusprojektien myötä. Tällainen on esimerkiksi Suomen Akatemian rahoittama vuonna 2010 Helsingin yliopistossa alkanut projekti *Yhteydet, yhteisöt ja innovaatiot. Viaporin linnoituksen perustaminen, taloudellis-sosiaaliset vaikutukset sekä merkitys innovaatiokeskuksena n. 1730–1809*.¹³

1700-luvun tutkimuksen piristyessä on myös Viaporin tutkimus kiihtynyt. Toki Viaporia on jo aiemmin tutkittu tietyiltä osin paljon sen 1700-luvun keskeisen sotilaallisen ja kulttuurisen aseman vuoksi. Tutkimus onkin keskittynyt linnoituksen sotilaalliseen asemaan, erinäisiin sotilaskokonaisuuksiin ja rakennushistoriaan.¹⁴ Näiden tiettyyn teemaan keskit-

¹² Tässä yhteydessä on luonnollisesti otettava huomioon, että jokainen 1700-luvun perheitä tutkinut on katsonut asiaa omasta näkökulmastaan ja mahdollisesti omista alkuperäislähteistäni selvästi poikkeavalla aineistolla. En siis oletta, että voin suoraan verrata Viaporia esimerkiksi Karjalaan. Siitä huolimatta muu 1700-luvulta tehty perhetutkimus sisältää arvokkaan viitekehysten, johon Viaporia voi olla hedelmällistä suhteuttaa. Ks. esim. Sirén 1999, Waris 1999, Partanen 2004.

¹³ Kuisma 2012a, 7.
Käytän tutkimusprojektista *Yhteydet, yhteisöt ja innovaatiot. Viaporin linnoituksen perustaminen, taloudellis-sosiaaliset vaikutukset sekä merkitys innovaatiokeskuksena n. 1730–1809* tästedes nimeä Viapori-projekti. Ks. lisää <http://blogs.helsinki.fi/sveaborg-project/suomeksi/> (viitattu 14.10.2013).

¹⁴ Esimerkiksi Nikula, Oscar: *Svenska Skärgårdsflottan 1756–1791* (1933); Hirn, Hans: *Från Lantingshusen till Jägerhorn. Ett värvat regemente i Finland 1751–1808* (1970); Kärki et al. (toim.): *Suomenlinnan rakennusten historia* (1997).

tyvien teosten lisäksi myös yleisesityksiä Viaporin historiasta ja asemasta on joitakin¹⁵, mutta ehdottomasti kattavimpana Viaporin Ruotsin ajan historiasta kertovana teoksena pidetään edelleen Oscar Nikulan 1960-luvulla ilmestynyttä Augustin Ehrensverd-elämäkertaa¹⁶. Tämä elämäkerta, jota voi perustellusti nimittää klassikoksi, suomennettiin vuonna 2011, kun kävi ilmeiseksi, että suomenkieliselle painokselle on kysyntää, mikä edelleen kertonee 1700-luvun suosion noususta historiantutkimuksen kentällä.

Viaporin osalta tämä 1700-luvun suosion kasvu näkyy esimerkiksi Liisa Eerikäisen ja kollegoiden kokoomateoksessa *Viaporista Suomenlinnaksi* (2006), jossa he ovat suunnanneet huomionsa uusiin teemoihin; esimerkiksi Pirjo Hämäläinen kuvaa artikkelissaan Viaporin elinoloja vuosina 1748–1808. Lisäksi aivan uusinta uutta Viaporin tutkimuksen saralla edustaa juhlaKirja Panu Pulmalle *Viapori - Linnoitus, lähiseutu ja maailma* (2012), joka on Helsingin yliopiston Viapori-projektin ensimmäinen yhteisjulkaisu, jossa Viaporia käsitellään niin rakennustyömaana, kulttuurikeskuksena kuin asuinpaikkana.

Kaikesta Viaporiin keskittyneestä tutkimuksesta huolimatta väestöhistoriallinen tutkimus on sen sijaan jäänyt vähäiseksi; usein väestöstä mainitaan vain jonkin tietyn vuoden väestömäärä ja -koostumus. Useat vetoavat väestöarvioissaan 1700–1800-luvuilla eläneeseen maantieteilijään, Daniel Djurbergiin, jonka mukaan linnoituksessa oli vuonna 1805 4 606 henkikirjoitettua asukasta.¹⁷ Tämän lisäksi väestöä on tarkemmin tutkinut Sampsa Hatakka pro gradu -työssään *Sotilaita ja siviilejä – Viaporin väestö vuonna 1806* (2011) sekä artikkelissaan ”Viaporin väestö kustavilaisella ajalla 1772–1807” (2012)¹⁸.

Väestöllisiä tietoja on lisäksi saatavissa rajatuista ihmisryhmistä¹⁹. Esimerkiksi Sirkku Laine on pro gradu -työssään (1989) tutkinut Viaporin käsityöläisiä Ruotsin vallan aikana. Tämän lisäksi pro gradu -töissä on paneuduttu sotilashenkilöistöön: Kaarina Lindholm

¹⁵ Esimerkiksi Ernst Ericssonin *Kungl. Fortifikationens Historia IV 1719–1811: 3. Det Fasta Försvaret i Finland 1741–1772* (1939) kuvaa Viaporin muotoutumista Helsingin edustan saarista linnoitukseksi vuosi vuodelta.

¹⁶ Kuisma 2012b, 15.

¹⁷ Ks. esim. Hornborg 1950, 473; Gardberg & Palsila 1998, 83.

¹⁸ Hatakan väestöön liittyvien tutkimusten vuoksi suunnitelmani tehdä perheellistymistutkimukseni perustaksi selvitys Viaporin väestöstä vuosilta 1766–1800, voisi pitää saman asian toistamisena. Näin ei kuitenkaan ole, sillä Hatakan artikkeli on hyvin tiivis yleisesitys, joka pohjaa henkikirjojen yhteenvetosarakkeisiin. Nämä yhteenvetosarakkeet vääristävät pahimmillaan Viaporin väestöä jopa satojen henkilöiden edestä, joten olen nähnyt tarpeelliseksi tutkia väestöä tarkemmin. Yhteenvetosarakkeiden ongelmista, ks. luku 1.3.

¹⁹ Ks. esim. tiettyyn sotilaskokonaisuuteen keskittyvät teokset viitteestä 14.

(1975) on tutkinut Viaporiin asetetun Leskikuningattaren rykmentin²⁰ upseeristoa, ja saman rykmentin aliupseeristoon on paneutunut Vesa-Markku Kilpelä (2007). Opinnäytteiden lisäksi tähän rykmenttiin on perehtynyt myös J.E.O. Screen teoksessaan *The Queen Dowager's Life Regiment in Finland 1772–1808* (2010).

Kattavaa kokonaiskuvaa Viaporin väestöstä ei siis ole, minkä vuoksi ei ole ihme, ettei perheistäkään ole kattavaa selvitystä. Eva-Christina Mäkeläinen on tarkastellut tutkimuksessaan *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella* (1972) säätyrouvien ja heidän perheidensä saapumista Viaporiin. Se, mitä heille tämän jälkeen tapahtui, ei selviä tutkimuksessa. Mäkeläisen lisäksi perheet Viaporissa tulevat lyhyesti esille aiemmin mainituissa Hatakan, Laineen, Kilpelän ja Screenin tutkimuksissa. Viaporin perheistä onkin tietoa esimerkiksi tietyn vuoden tai jonkun ryhmän osalta. Itse haluan tuottaa kattavamman kokonaiskuvan tilanteesta.

* * *

Perhehistorialle on ollut tyypillistä tutkia erilaisia perhejärjestelmiä. Jo 1700- ja 1800-lukujen taitteesta eteenpäin pastori T.R. Malthus kirjoitti perhejärjestelmien erilaisuudesta verraten Länsi-Eurooppaa muihin yhteiskuntiin²¹. Samoin ranskalainen sosiologi Frédéric Le Play erotteli jo 1800-luvulla kolme erilaista perhemallia, joiden hän näki kukoistavan erilaisilla alueilla ja yhteiskunnissa²². Todelliseen kukkaan tutkimus erilaisista perhejärjestelmistä ja -malleista puhkesi kuitenkin 1900-luvulla. Varsinaisina kivijalkoina Euroopan perhehistorian saralla voidaan pitää Peter Laslettin perherakenteita koskevaa tutkimustyötä sekä John Hajnalin teoriaa läntisestä ja itäisestä perhemallista. Peter Laslettin teokset *The world we have lost* (1965) ja *Household and Family in Past Time* (1972) kumosivat aiempien tutkijoiden näkemykset erilaisten perhemallien kehityksestä, minkä lisäksi jälkimmäi-

²⁰ Rykmentistä käytetään myös nimeä Leskikuningattaren henkirykmentti ja Leskikuningattaren henkivartiorykmentti.

²¹ Ks. lisää Malthus, T. R: *An Essay on the Principle of Population. 6th edition.* (1826) sekä Malthus, T. R: *A Summary View on the Principle of Population* (1830).

²² Osa tutkijoista on todennut Le Playn perhemalleja olevan kaksi: patriarkaalinen perhe ja kantaperhe. Ks. esim. Sirén 1999, 9. Todellisuudessa Le Play erotti toisistaan kolme perhemallia, joita ovat Siréninkin mainitsemat patriarkaalinen perhe ja kantaperhe (ranskankieliset alkuperäistermit *la famille patriarcale* ja *la famille-souche*). Nämä muodostavat Le Playn teorian mukaiset vakaat perheet (*les familles stables*). Lisäksi Le Playn teoria sisältää kolmantena perhemallina epävakaa perheen (*la famille-souche*). Patriarkaalisessa perheessä isäntä johti taloutta tämän jälkeläisten jäädessä perheineen elämään ja työskentelemään tilalla. Kantaperheessä puolestaan yksi isännän miespuolisista jälkeläisistä jäi pitämään tilasta vanhempineen huolta. Muut lapset saivat asua tilalla kunnes avioituivat. Epävakaa perhe on näitä individualistisempi, sillä tämän mallin mukaisesti lapset lähtevät kukin vanhempensa kotoa elämään omaa elämäänsä. Le Play 1871, 9-11.

sessä teoksessa Laslett ja kollegat toivat esille kotitalouksien luokittelujärjestelmän²³, jota on käytetty perhehistoriassa runsaasti aina tähän päivään saakka.²⁴

John Hajnalin teoria läntisestä ja itäisestä perhemallista jakaa Euroopan halki Pietari-Trieste -linjan kohdalta. Tämän linjan läntisellä puolella perheille tyypillistä oli myöhäinen avioituminen, oman kotitalouden perustaminen avioitumisen jälkeen sekä palveluksessa toimiminen ennen avioitumista. Tämän linjan itäpuolella taas tyypillistä oli varhainen avioituminen, avioelämän aloittaminen sulhasen lapsuudenkodissa sekä useiden avioparien kuuluminen samaan kotitalouteen.²⁵ Tämä Hajnalin malli on herättänyt monia kannanottoja niin puolesta kuin vastaan. Esimerkiksi Peter Laslett muovasi oman aiemman tutkimuksensa ja Hajnalin teorian pohjalta teorian, joka jakaa Euroopan perhemallit neljään luokkaan²⁶. Lisäksi Peter Czapin tutkimustyö venäläisistä talonpojista vahvisti Hajnalin mallia itäisestä ja läntisestä perhemallista. Hänen tutkimuksensa keskittyi Mishinon talonpoikiin vuosina 1814–1858 ja hän totesi näiden itäisen perhemallin mukaisesti avioituvan nuorina, minkä lisäksi itäisestä mallista kertoi myös useiden sukupolvien kuuluminen samaan talouteen.²⁷ Tämä Czapin tutkimus on omassa luokassaan siinä mielessä, että itäistä Eurooppaa on tutkittu perhetutkimuksen saralla huomattavasti Länsi-Eurooppaa vähemmän²⁸. Siinä missä esimerkiksi Czapin tutkimus kohtaa Hajnalin mallin itäisestä ja läntisestä perhemallista, eivät kaikki perhehistoriaan perehtyneet ole hyväksyneet tätä jaottelua. Esimerkiksi Välimeren alueeseen perehtyneet ovat kyseenalaistaneet niin Laslettin kuin Hajnalin teorioiden paikkansapitävyyden; Välimeren alue on nähty niin moninaisena, ettei se suoraan sovi mihinkään malliin.²⁹

Suomi muistuttaa tässä mielessä Välimeren aluetta; sitä ei ole ollut helppo sijoittaa esimerkiksi läntisen tai itäisen perhemallin piiriin. Hajnalin alkuperäisessä mallissa Suomi, joka sijaitsee maantieteellisesti Pietari-Trieste -linjan läntisellä puolella, ei kuulunut läntisen avioitumis- tai perhemallin alueelle vaan sen nähtiin olevan raja-alue³⁰. Suomalaisessa perhehistoriassa on kuitenkin näkynyt vahva käsitys suurperhetradiosta, minkä voisi nope-

²³ Luokittelujärjestelmästä lisää ks. luku 1.4.

²⁴ Ks. esim. Sirén 1999, 10–11.

²⁵ Hajnal 1965, 101–102; Hajnal 1983, 66.

²⁶ Laslett 1983, 525–528.

²⁷ Czap 1983, 118–129.

²⁸ Sirén 1999, 13.

Ks. lisää perhejärjestelmistä ja tutkimusradiosta niin Suomessa kuin muualla Euroopassa: Häggman 1996; Sirén 1999, 9–19; Waris 1999, 28–41.

²⁹ Sirén 1999, 12.

³⁰ Hajnal 1983, 66.

alla tarkastelulla nähdä olevan tyypillisempi itäiselle kuin läntiselle perhemallille. Suomalaisen perhehistorian saralla edelläkävijänä voidaan pitää Väinö Voionmaata, joka teoksessaan *Suomen karjalaisen heimon historia* (1915) loi osin tähän päiväänkin säilyneen käsityksen karjalaisesta suurperhetradiosta. Voionmaa ja hänen jälkeensä suomalaista perheitä tutkineet totesivat suurperheiden liittyvän vahvasti talouteen; Voionmaalla ja esimerkiksi Kimmo Katajalan ja Irina Tsernjakovan tutkimuksessa *Karjalainen ihminen uuden ajan alussa* (1998) suurperhe liittyi kaskeamiseen ja sen mukana tulleeeseen vaatimukseen työvoimasta. Sen sijaan Pohjanmaan osalta Armas Luukko on teoksessa *Suur-Lohtajan historia I. Esihistoriallisesta ajasta Suomen sotaan* (1957) nähnyt suurperheiden taustalla vaikuttavana syynä tervanpolton.³¹

Niinpä suurperhetradition taustalla on Suomessa nähty olevan taloudellinen vaikutin; kaskeamisen tai tervanpolton lisäksi mahdolliseksi syiksi on esitetty sesonkityön tai sivuelinkeinojen mukanaan tuomaa vaatimusta työvoimasta sekä esimerkiksi elintaso, joka on pakottanut ihmiset asumaan ahtaasti.³² Tämä Voionmaan aloittaman karjalaisen suurperhetradition on nähty jäävän Hajnalin hahmotteleman itäisen ja läntisen perhemallin välimaastoon yhdessä virolaisen ja valkovenäläisen perhemallin kanssa³³. Näille alueille yhteistä on esimerkiksi perheiden moniosaisuus ja yhtiömiesjärjestelmä³⁴.

1700-luvun osalta perhetutkimus painottuu itäiseen Suomeen. Poikkeuksena tähän itäiseen linjaukseen voidaan mainita Beatrice Moringin Lounais-Suomen saaristoon sijoittuva tutkimus *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700-, och 1800-talen* (1994). Tutkimuksessaan hän on selvittänyt saaristoalueen perhestrategioita verraten perheellistymistä alueen taloudelliseen ja kulttuuriseen tilanteeseen³⁵. Läntisemmästä perhetutkimuksesta on kyse myös Tiina Miettisen väitöskirjassa *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun* (2012), jossa hän on naisten ohella tarkastellut Hämeen perheitä ja kotitalouksia naisten kautta³⁶. Lisäksi läntisemmän Suomen perheitä on tarkastellut Markku Haapanen pro gradu -työssään *Sahalahden talonpoikaisten rusthollisukujen perhestrategiat 1721–1886* (2006).

³¹ Partanen 2004, 9.

³² Kaukiainen 1970, 422, 622; Soininen 1974, 303; Kaukiainen 1998, 152; Partanen 2004, 10.

³³ Partanen 2004, 11.

³⁴ Waris 1999, 34–36; Partanen 2004, 11.

³⁵ Moring 1994, 16.

³⁶ Miettinen 2012, 9–11.

Sen sijaan itäisen Suomen perheitä on käsitelty esimerkiksi Elina Waris tutkimuksessaan *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850* (1999), jossa hän on tutkinut alueen perheitä ja antanut paljon sivutilaa esimerkiksi naisen aseman ja syntyvyyden käsittelylle. Waris toteaa tutkimuksessaan, ettei ilmaisu ”suurperhe” sovi sellaisenaan kuvaamaan Ruokolahden perheitä vuosien 1750–1850 välillä. Ruokolahdella ominaisimpia vaikuttavatkin olleen ryhmäperheet, joiden muodostumiseen ovat vaikuttaneet juuri taloudelliset tekijät, kuten kaskeaminen.³⁷ Tällaisenaan Wariksen tutkimuksessa esille tuleva käsitys ryhmäperheistä sopii aiemmin mainittuun käsitykseen, jossa Suomi jää Hajnalin itäisen ja läntisen mallin välimaastoon virolaisen ja valkovenäläisen perhemallin kanssa.

Ruokolahdesta itäisemmän, Karjalankannaksen, kotitalousjärjestelmiin ja avioitumiskäyttäytymiseen on perehtynyt Jukka Partanen tutkimuksessaan *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870* (2004). Wariksen lopputuloksesta poiketen Partanen toteaa Karjalankannaksen kotitalousjärjestelmien ja avioitumiskäyttäytymisen muistuttavan suuresti itäeurooppalaista mallia³⁸. Vastaavanlaisia tarkasteluja on myös Kirsi Sirénillä tutkimuksessaan *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla* (1999). Sirén toteaa, että ”Itäsuomalainen perhe oli suuren suvun talous.”³⁹ Sirénin tutkimuksessa paljastunut itäsuomalainen perhe 1700-luvulla vastasi osittain Laslettin ja Hajnalin teorioiden mukaista itäistä perhettä varsinkin talollis- ja torpparitalouksien osalta: perheet olivat suuria ja niissä asui useita sukupolvia. Kuten Waris myös Sirén myöntää taloudellisten tekijöiden vaikuttaneen tällaisten suurten talouksien muodostumiseen. Hän kuitenkin nostaa suurperheen taustalla vaikuttavaksi tekijäksi myös ihmisten kulttuuriset arvot ja perhekäsityksen.⁴⁰

Sirén ei kuitenkaan loppujen lopuksi päätenyt tulokseen, jossa itäsuomalaista perhettä voisi tituleerata tyypilliseksi suurperheeksi. Siitä oli tietyissä ihmisryhmissä viitteitä, mutta samalla perheitä määrittelevänä tekijänä saattoi nähdä muutoksen. Muutokset esimerkiksi maanomistusoloissa ja väestönkasvussa heijastuivat suoraan myös perherakenteisiin ja niinpä 1700-luvun loppua kohden itäsuomalainen perhe alkoi muistuttaa yhä enemmän

³⁷ Waris 1999, 178–182.

³⁸ Partanen 2004, 172.

³⁹ Sirén 1999, 142.

⁴⁰ Sirén 1999, 142–143.

länsi- ja keskieurooppalaista mallia – toki ajallisia ja paikallisia eroja oli huomattavissa riippuen kunkin alueen taloudesta ja kulttuurista.⁴¹

Muutoksen merkitystä jopa korostaen Sirén esittää näkemyksen, jonka mukaisesti katse tulisi kääntää pois vastakkainasettelusta itäisen ja läntisen Euroopan avioitumis- ja perhemallien välillä. Hänen mukaansa tärkeämpää olisi nähdä perhejärjestelmät kaikessa variaatiossaan enemminkin jatkuvan muutoksen tilassa. Toisissa yhteiskunnissa tämä muutos on ollut hidas, jopa vuosisatojen mittainen, toisissa – kuten itäsuomalaisessa perheessä – tämä muutos on taas ollut nopea.⁴² Samalla tavoin tämä muutos tulee esille Markku Haapasen pro gradu -työssä, jossa hän ottaa esille köyhtymisen ja vaurastumisen mukanaan tuomat ilmiöt perherakenteille: köyhtyneille tiloille hänen mukaansa palasi suurperherakenne, kun taas vaurastuminen toi mukaan siirtymän kohti laajennettua ydinperhettä.⁴³ Näkyykö Viaporin perherakenteissa muutos vai sijoittuuko Viapori itäisen tai läntisen perhemallin piiriin?

1.3 Lähdemateriaali

Pääasiallisena lähteenä käytän työssäni henkikirjoja vuosilta 1766–1800⁴⁴. Ajallinen rajaukseni muotoutui osin aineiston pohjalta. Vaikka olisi ollut mielenkiintoista tutkia, kuinka Viapori aivan uutena alueena perheellistyi koko ruotsalaisella ajalla 1748–1808, teki saatavilla oleva aineisto sen pro gradun laajuudessa työssä mahdottomaksi.

Ajallinen rajaukseni perustuu henkikirjoissa vuodesta 1766 alkaen tapahtuneeseen rakenteelliseen muutokseen. Sitä ennen henkikirjoista saatava materiaali on huomattavasti suppeampaa, sillä vasta vuonna 1765 määrättiin kaikki henkilöt merkittäväksi henkikirjaan. Aiemmistä henkikirjoista uupuu monia, sillä niihin merkittiin vain henkiveroa maksaneet eli verovelvolliset 15–63 -vuotiaat; tätä vanhemmat ja nuoremmat puuttuvat henkikirjoista. Lisäksi henkiverosta oli vapautettu muiden muassa aatelisperheet lähimpine palvelijoineen, yliopiston professorit ja ylioppilaat, minkä lisäksi armeijan päällystö ja miehistökään eivät

⁴¹ Sirén 1999, 144–146.

Samanlaisia havaintoja on myös Jukka Partasella. Ks. Partanen 2004.

⁴² Sirén 1999, 147.

⁴³ Haapanen 2006, 109.

⁴⁴ Henkikirjat ovat aikarajauksen sisällä saatavilla Viaporin osalta lukuun ottamatta vuosia 1770, 1775 ja 1781.

maksaneet palvelusaikanaan veroa.⁴⁵ Niinpä ajateltaessa Viaporia, joka oli linnoitus, vuosien 1749–1765 henkikirjoista puuttuu armeijan päällystön ja miehistön myötä keskeinen osa väestöstä, minkä vuoksi ne eivät ole täysin vertailukelpoisia sen jälkeisten vuosien henkikirjojen kanssa. Tämän vuoksi olen joutunut jättämään ne tässä vaiheessa tarkastelun ulkopuolelle.

Aikarajauksen loppupuoli löytyi myös henkikirja-aineiston pohjalta, sillä vuodesta 1801 alkaen henkikirjojen merkintätapa muuttuu. Siihen asti merkintätapa oli kotitalouksiin perustuva, mutta siitä eteenpäin harvat – esimerkiksi ainoastaan kaikista korkea-arvoisimmat – on merkitty henkikirjoihin ruokakunnittain ja muuten vaikuttaa lähes siltä, kuin samalle riville olisi merkitty niin paljon väkeä kun on mahtunut⁴⁶. Ratkaisuna tähän voisi pitää henkikirjojen perusosan jälkeen 1800-luvulta löytyviä tarkempia henkikirjoituslistoja. Nämä listat on kuitenkin tehty yksilöiden perusteella, ei ruokakunnittain⁴⁷. Esimerkiksi kukin miehistön jäsen on merkitty omaksi kokonaisuudekseen, eikä huomiota ole kiinnitetty asumismuotoon eli siihen, kuinka monta muuta sotilasta jakoi saman elintilan.⁴⁸

Henkikirjojen yksityiskohtainen tarkastelu ennen johtopäätösten tekemistä onkin tärkeää, sillä on keskeistä määrittää, onko henkikirjoista välittyvä informaatio todellisuutta, ihannetta vai muutoin esivallan toimesta omiin tarkoitukseen sopivaksi muokattua tietoa. Tiina Miettisen mukaan henkilöitä, kotitalouksia tai perheitä on joskus poimittu lähteistä sellaisinaan ja tehty näiden poimintojen pohjalta pitkälle menneitä päätelmiä esimerkiksi perhemuotojen muuttumisesta ajan saatossa. Tällöin on saatettu unohtaa pohtia, onko lähteistä sellaisenaan saatava kuva perhemuodoista ihannetta vai todellisuutta.⁴⁹ Myös Viaporin osalta olisi ollut helppo tarttua näihin henkikirjoituslistoihin yksittäin merkittyihin miehistön jäseniin ja pitää heitä jokaista omana kotitaloutenaan – todellisuus kuitenkin oli toinen. Niinpä tältä osin nämä tarkemmat henkikirjoituslistat ovatkin lähempänä ihannetta kuin todellisuutta.

Aikarajaukseni sisältä eli vuodesta 1766 vuoteen 1800 jokaisen ihmisen tulisi *periaatteessa* löytyä henkikirjoista. Valitettavasti tämä ei kuitenkaan täysin pidä paikkaansa. Suurimpana ryhmänä Viaporin henkikirjoista puuttuvat sinne pakkotyöhön tuomitut vangit⁵⁰. Vankien

⁴⁵ Huovila & al. 2009, 195–197.

⁴⁶ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1801 (JyMA, mf LT 719, alkaen aukeamalta 12).

⁴⁷ ”Förteckning uppå *de Personer*”. Henkikirja, Viapori, 1803 (JyMA, mf LT 725, aukeama 226).

⁴⁸ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1803 (JyMA, mf LT 725, alkaen aukeamalta 226).

⁴⁹ Miettinen 2012, 23.

⁵⁰ Hatakka 2012, 114.

puuttuminen henkikirjoista ei kuitenkaan häiritse tutkimustani, sillä vangin arki, elämä ja perheellisyys eivät ole verrattavissa vapaan miehen tai naisen elämään.

Henkikirjat ovatkin monessa mielessä vaikea lähdeaineisto. Ensiksikin ne tehtiin veroluetteloksi, eikä perherakenteiden kuvaajaksi. Jokaisella henkikirjoittajalla oli myös omia tottumuksia henkikirjoja tehtäessä, joten mahdollista on, että henkikirjoittajan vaihtuessa myös perehtyneisyys, tarkkuus tai tyyli on muuttunut, mikä voi vaikuttaa tutkimustuloksiin⁵¹. Lisäksi Helsingin ja Viaporin väestöjä on joskus todella vaikea erottaa toisistaan; esimerkiksi osan linnoitukseen asettuneista kauppiaista, kapakoitsijoista ja käsityöläisistä nähtiin kaikesta huolimatta kuuluvan kaupungin eli Helsingin väestöön.⁵² Näin ollen osa Viaporissa todellisesti asuneesta väestöstä voi hyvinkin puuttua henkikirjoista, jolloin kuva Viaporin väestöstä ja sitä myöten perheistä voi vinoutua.

Erityisesti henkikirjat ovat hankalia sotilasväen osalta, sillä merkinnät ovat puutteellisia varsinkin vuosina 1789–1800; tällöin henkikirjoihin ei ole merkitty esimerkiksi kaikkien komppanioiden miehistöjen jäseniä⁵³. Komppanioiden päällystö on merkittuna, mutta miehistö puuttuu kokonaan. Ainoa vihje miehistön olemassaolosta on se, että heidän vaimonsa ja lapsensa on merkitty henkikirjoihin.⁵⁴ Näitä puutteellisia komppaniakohtaisia tietoja olen täydentänyt Militaria III⁵⁵ -kokoelman pääkatselmus- ja katselmusrullien avulla⁵⁶. Rullien avulla olen saanut joidenkin henkikirjoissa miehistön osalta epätäydellisten vuosien tietoja täydennettyä. Huomattavaa on kuitenkin se, etteivät pääkatselmus- ja katselmusrullat ole suoraan verrattavissa henkikirjoihin, sillä niiden tekoajoissa on yleensä puolen vuoden, jopa miltei vuoden ero⁵⁷. Niinpä en ole täydentänyt rullien tiedoilla niiden vuosien henkikirjamateriaalia, jolloin miehistö on merkitty henkikirjoihin, sillä ero teko-

⁵¹ Happonen 2009, 38.

⁵² Hornborg 1950, 230.

⁵³ Vuonna 1789 ainoastaan Stackelbergin rykmentin miehistöä ei ole merkitty henkikirjaan, vuonna 1790 ja 1791 kummankaan rykmentin miehistöä ei ole merkitty ja tästä eteenpäin miehistöä ei ole merkitty järjestelmällisesti lainkaan. Henkikirjat, Viapori, 1789–1800 (JyMA, mf LT 775–ES 2672)

⁵⁴ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1792 (JyMA, mf LT 777).

⁵⁵ Kansallisarkistossa säilytettävä Militaria -kokoelma sisältää sotilasasiakirjoja vuotta 1809 edeltävältä ajalta. Militaria III -aineisto sisältää tarkemmin juuri omalle tutkimukselleni keskeisiä, varuskunta-rykmenttien asiakirjoja.

⁵⁶ Militaria III- kokoelma sisältää pääkatselmus- tai katselmusrullat vuosien 1789–1800 väliseltä ajalta Leskikuningattaren rykmentin osalta vuosilta 1798 ja 1799, Stackelbergin rykmentin Viaporin pataljoonan osalta vuosilta 1795 ja 1798, sekä tykistön Viaporiin sijoitetun komppanian osalta vuodelta 1795. Armeijan laivaston osalta Militaria III -aineisto ei sisällä Viaporin tilannetta selkeyttäviä rullia. Lisäksi pääkatselmus- ja katselmusrullia on olemassa laajemmin Ruotsin sota-arkiston (Krigsarkivet) alaisuudessa ja osa näistä rullista löytyy mikrofilmattuna myös Kansallisarkistosta. Tämän pro gradu -työn laajuuden puitteissa olen kuitenkin joutunut jättämään nämä aineistot pois tarkastelusta.

⁵⁷ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1795 (JyMA, mf ES 2677, sivut 23–24); pääkatselmusrulla, Stackelbergin rykmentti, 1795 (MMA, mf KL 55078).

ajoissa näkyy heti: esimerkiksi sotilasvirka, jossa henkikirjoituksen aikaan esimerkiksi helmikuussa on joku, saattaa olla ollut avoimena katselmusrullien tekohetkellä tai kyseisessä virassa voi hyvinkin olla jo joku toinen⁵⁸.

Olen siis täydentänyt rullien avulla vain puuttuvan miehistön tietoja. Valitettavasti jokaiselta vuodelta rullia ei kuitenkaan ole, joten täydennyksen jälkeenkin oli vielä vuosia, joiden osalta tieto miehistön määrästä puuttui. Näiden vuosien osalta olen selvittänyt, kuinka monta korpraalin ja sotilaan pestiä kunkin komppanian miehistö piti sisällään, ja esittänyt olettamuksen, että kaikki miehistön paikat olisivat olleet täytettyinä⁵⁹.

* * *

Lähdeaineiston vaikeuden takia kirjoitin henkikirja- ja katselmusrullamateriaalin puhtaaksi taulukkolaskentaohjelmaan; eräällä tapaa siis litteroin materiaalin. Tämän puhtaaksikirjoitusvaiheen yhteydessä kävi ilmi, etten voi luottaa henkikirjojen yhteenvetosarakkeiden yhteenlaskettuihin väestömääriin ja pohjata työtäni niihin, sillä pahimmassa tapauksessa näihin henkikirjojen laskelmiin luottaminen vääristää summia jopa sadoilla. Esimerkiksi vuoden 1789 henkikirja kertoo henkiverosta vapautettujen määräksi 3 722 henkilöä. Kun yhteenlaskun tarkistaa, on lopputuloksena 3 835 henkiverosta vapautettua eli henkikirjan yhteenlaskun ja todellisuuden välissä on yli 100 henkilöä.⁶⁰

Luottamalla henkikirjojen yhteenlaskuihin kiinnittämättä sen enempiä huomiota mahdollisiin vuosien välisiin tyyliin muutoksiin, olisi kuva Viaporin väestöstä ja perheistä voinut olla hyvinkin vääristynyt. Esimerkiksi Viaporissa sijainneen Armeijan laivaston osalta merkityksistä ei ole vuosittain ollut täysin yhtenevä: suurimmaksi osaksi vuotta tehtävistään

⁵⁸ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1798 (JyMA, mf LT 1044, aukeamat 16–17); Katselmusrulla, Leskikuningattaren henkirykmentti, 1798 (MMA, mf KL 55072).

⁵⁹ Olettamalla kaikkien miehistön paikkojen olevan täytettyinä, vääristyneen yhteenlaskun loppusumma hieman. Todennäköisesti kyseessä on kuitenkin lukumääräisesti vain keskimäärin parin miehen suuruisen heiton per komppania, sillä esimerkiksi vuonna 1795 Stackelbergin rykmentin everstiluutnantin komppanian miehistössä, jonka täysi miesmäärä oli 100, oli paikoista täytettyinä 97. Toisessa saman rykmentin komppaniassa 100 paikasta oli täytettyinä 98. Kun lisäksi tarkastelee vuosia, jolloin miehistöjen määrät vielä ovat selvillä, voi huomata, että esimerkiksi vuonna 1782 kaikkien Leskikuningattaren rykmentin komppanioiden miehistöt ovat täysilukuisia. Niinpä olettamuksen mukanaan tuoma vääristymä ei liene yleensä kovin suuri.

Luonnollisesti voi kuitenkin olla vuosia, jolloin komppanioiden miehistön määrässä voi olla suurempiakin heittoja – esimerkiksi Kustaan sodan ajalta –, mikä tämän olettamuksen myötä tuo mukanaan mahdollisen suuremman vääristymän. Tästä huolimatta oletus siitä, että komppanioiden miehistöt olisivat olleet täysiä, ei estä yleisten kehityslinjojen havaitsemista, sillä muu komppanioiden väki; miehistöön kuuluneiden vaimot ja lapset sekä päällystöt, kertoo yleisistä kehityslinjoista.

Henkikirja, Viapori, 1782 (JyMA, mf LT 1041); Pääkatselmusrulla, Stackelbergin rykmentti, 1795 (MMA, mf KL 55078).

⁶⁰ Henkikirja, Viapori, 1789 (JyMA, mf LT 775, sivu 41).

lomautetut⁶¹ tai muualle komennukselle lähettyt on pääsääntöisesti saatettu kirjata henkikirjoihin, mutta heitä ei ole kuitenkaan otettu mukaan laskelmiin, koska todellisuudessa he eivät ole Viaporissa vuoden aikana juurikaan olleet. Vuoden 1771 jälkeen käytäntö kuitenkin alkaa vaihdella, sillä esimerkiksi vuonna 1782 nämä suurimman osan vuotta muualla olevat onkin yhtäkkiä laskettu mukaan.⁶² Eri vuosien välisissä merkitsemistavoissa voikin olla suuria muutoksia, jotka voivat heilauttaa vuosittaista tulosta suuresti. Tarkempi henkikirjojen läpikäynti on siis tarpeen, jotta tällaiset toisistaan eriävät linjaukset voi yhdenmukaistaa⁶³. Tällaisen yhdenmukaistamisen myötä olen jättänyt jokaisen vuoden osalta nämä lomautetut pois laskuista.

Henkikirjojen yhteenvetosarakkeita uskomalla mahdolliset vääristymät ovat siis erittäin todennäköisiä, mutta varsinkin sotilasväestön osalta tulisi tykistö vuoden 1784 jälkeen vääristämään lopullista väestömäärää useilla sadoilla. Tykistö oli 1700-luvulla pääosin sijoitettuna Helsinkiin ja vain yksi tykistön komppania oli Viaporissa⁶⁴. Henkikirjoihin tykistö on kuitenkin kokonaisuudessaan merkitty Viaporiin, jolloin esimerkiksi vuoden 1785 osalta koko tykistö kattoi 982 henkilöä, kun Viaporissa näistä ihmisistä oli vain yksi komppanialinen eli 156 henkilöä⁶⁵. Vääristymä vuoden 1785 henkikirjan yhteenlaskuissa, ilman tarkempaa omakohtaista tarkastelua, olisi ollut pelkän tykistön vuoksi 800 henkilön tienoilla.

Henkikirjoja lähteenä käyttäessäni en voinutkaan luottaa mahdollisten todella suurten vääristymien takia henkikirjojen valmiisiin yhteenlaskusarakkeisiin. Kävin puhtaaksikirjoittamieni henkikirjojen avulla läpi jokaisen vuoden rivi riviltä ja tarkastin, vastaavatko numerot sitä, keitä kuhunkin kotitalouteen on kirjoitettu kuuluvan⁶⁶. Samalla pystyin tarkistamaan, pitivätkö henkikirjojen yhteenlaskut paikkaansa.

Henkikirjat ovat siis hyvin hankala lähdeaineisto, mutta tarkemmalla läpikäynnillä, vuosittaisia merkintätapojen muutoksia yhdenmukaistamalla, tarkistamalla henkikirjoittajan te-

⁶¹ Ks. esim. Hatakka 2012, 106.

⁶² Ks. esim. Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1771 (JyMA, mf ES 2608); henkikirja, Viapori, 1782 (JyMA, mf LT 1041).

⁶³ Lomautettujen ja muualle komennettujen suhteen tein linjauksen, että noudatan esimerkiksi vuonna 1771 voimassa ollutta linjausta ja en ota heitä laskelmiin mukaan. Näin ollen mahdollisesti alun perin henkikirjoissa laskelmiin mukaan otetut henkilöt, jotka eivät todellisuudessa Viaporissa vuoden aikana juuri olleet, on poistettu laskuista omissa tietokannoissani. Sen sijaan, jos muualla oleskelevan on kirjoitettu olevan vain vierailulla (*vistas i*) tai matkalla (*envoije*), olen heidät laskelmiin ottanut, sillä vierailu tuskin on kestänyt koko vuotta, toisin kuin mahdollinen komennus tai lomautus.

⁶⁴ Ks. esim. Katselmusrulla, Suomeen sijoitettu tykistö, 1795 (MMA, mf KL 55083); Screen 2007, 177.

⁶⁵ Henkikirja, Viapori, 1785 (JyMA, mf ES 2610, aukeamat 12–13).

⁶⁶ Aina ei voi edes olettaa, että se mitä henkikirjoihin on kirjoitettu, näkyisi suoraan lukuina, sillä esimerkiksi lapsia ei tiettyinä vuosina kirjattu ylös vaan heidät laitettiin suoraan ”vapautetut”-sarakkeeseen numeroina.

kemiä yhteenlaskuja ja korjaamalla suoranaisia virheitä – esimerkiksi erään laskuista unoh-
tuneen miehistön määrän vuonna 1768⁶⁷ summaan lisäämällä – saa aikaan hieman luotetta-
vamman ja yhdenmukaisemman aineiston, joka pitää sisällään ainutkertaista tietoa Viapo-
rin väestön koostumuksesta.

Pelkkien henkikirjojen hyödyntämisen ohella perhehistoriallisessa tutkimuksessa on usein
pidetty tärkeänä tarkastella ja vertailla henkikirjoja kirkollisiin aineistoihin⁶⁸. Viaporin
osalta kirkon aineistot ovat kuitenkin suurelta osin tuhoutuneet ja olemassa oleva aineisto
kuvaa vain murto-osaa Viaporin väestöstä⁶⁹. Niinpä olen tutkimukseni puitteissa jättänyt
kirkollisen aineiston tarkastelun ulkopuolelle.

1.4 Käsitteelliset lähtökohdat ja metodit

Kuten aiemmin tuli ilmi sosiaalishistoriallisessa ja väestöhistoriallisessa mielessä väestötut-
kimukselle Viaporissa on tilaa. Oma lähestymistapani on perhehistoriallinen, sillä perhettä,
tai laajemmin kotitaloutta, on pidetty keskeisenä tuotannollisena sekä ihmisen identiteettiä
määrittävänä yksikkönä; yksilö ei esimerkiksi 1600- ja 1700-lukujen taitteessa suinkaan
saattanut kokea olevansa tiettyä kansallisuutta tai varsinkaan eurooppalainen vaan tietyn
suvun tai perheen jäsen⁷⁰.

Perhe on kuitenkin käsitteenä suhteellisen tuore ja siksi nykyistä käsitystä perheestä ei voi-
da suoraan soveltaa 1700-luvun Viaporiin. Ruotsin kielessä 1700-luvulla nykyistä perhe-
käsitettä muistuttava sana oli suhteellisen harvinainen; käsite *hus* ja sen johdannaiset hal-
litsivat keskustelua 1800-luvulle saakka. Ennen 1800-lukua onkin hankala puhua perheestä
tarkoittamatta sillä kokonaisuutena taloa, palvelijoita ja sukulaisia, sillä vielä 1800-luvulla
perheen nähtiin käsittävän nykyistä ydinperhettä suuremman joukon; se sisälsi kaikki yh-
dessä asuneet henkilöt isäntäväestä palkollisiin.⁷¹ Niinpä vielä 1700-lukua tutkittaessa käsi-

⁶⁷ Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1768 (JyMA, mf LT 1032, sivu 26).

⁶⁸ Ks. esim. Happonen 2009, 19.

⁶⁹ Rippikirjoja on säilynyt Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin osalta vuosilta 1796–
1808 ja linnoituksen osalta vuosilta 1796–1808. Lisäksi syntyneiden, vihittyjen ja kuolleiden luetteloi-
ta on Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin sekä tykistön osalta. Näiden lisäksi suu-
rimmasta Viaporissa sijainneesta hallinnollisesta kokonaisuudesta eli laivastosta ei ole yhtään kirkol-
lista aineistoa eikä myöskään Björnbergin–Stackelbergin rykmentin Viaporiin sijoitetusta pataljoonas-
ta.

⁷⁰ Häggman 1996, 9; Erickson 2005, 3; Pihl 2011, 39–41.

⁷¹ Ks. esim. Häggman 1996, 20–21; Happonen 2009, 121.

tettä perhe ja 1700-luvulle ominaisempaa käsitettä kotitalous ei ole syytä erottaa toisistaan⁷².

Vaikka siis sanon tutkivani perheitä, en tarkoita sillä nykyisen kaltaista ydinperhettä vaan kyse on enemmänkin kotitaloudesta, jonka englantilainen historioitsija Peter Laslett määritteli aikanaan joukoksi henkilöitä, jotka nukkuvat saman katon alla, työskentelevät tai jakavat aktiviteetteja ja ovat sukulaisia joko perheen tai avioliiton kautta.⁷³ Tämä Laslettin malli ei kuitenkaan ole pakollinen raami – pikemminkin nykyiset perhetutkijat hyödyntävät ja kehittävät sitä omiin tarpeisiinsa sopivaksi. Esimerkiksi Kirsi Sirénille kotitalous merkitsee aiemman ruokakunta -käsitteen vastinetta, joka muodostuu joko yksinäisestä tai yhdessä asuvista henkilöistä, joilla on osittain tai kokonaan yhteinen ruokatalous tai tulonkäyttö.⁷⁴

Tämä Sirénin määritelmä on myös lähempänä omaa tulkintaani kotitaloudesta, sillä Viaporin kaltaisessa ympäristössä sukulaisuus ei aina ollut ratkaiseva tekijä, kun kotitalouksista puhutaan; esimerkiksi suuret miehistömäärät nukkuivat päivästä ja viikosta toiseen samoissa tiloissa ja lisäksi työskentelivät yhdessä⁷⁵. Tällaista miehistöryhmää ei voida mielestäni erotella yksilöiksi, kutakin omaksi perheekseen tai kotitaloudekseen vaan kyseessä on suurempi kokonaisuus; oman kaltaisensa talous. Niinpä omassa tutkimuksessani kotitalous-käsitteessä painottuvat Sirénin tapaan Laslettin kaksi ensimmäistä määritettä: saman katon alla nukkuminen ja yhdessä työskentely tai aktiviteettien jakaminen⁷⁶. Tällä olen pyrkinyt Jukka Partasen tavoin siihen, että kotitalous -käsite ja sen myötä perheet ja niiden luokittelu kuvastaisi tutkimusalueen tyypillisimpiä ryhmiä, kotitalouksia ja perheyksiköitä⁷⁷.

⁷² Häggman 1994, 135–136; Happonen 2009, 121.

⁷³ Laslett 1972, 25.

⁷⁴ Sirén 1999, 17, 166.

⁷⁵ Sotilaiden majoittumisen ahtaudesta kertoo Leskikuningattaren rykmentin käytössä olleiden parakkien koko. Yhden komppanian miehistöllä eli sadalla sotilaalla vaimoineen ja lapsineen oli parakissa käytettävänä kolme huonetta, joka käsitti noin 129 m² suuruisen alueen. Niinpä miehistö eli todella ahtaasti ja tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään; eräänlaisena kokonaisuutena. Hatakka 2012, 116. Tämä miehistön käsittäminen kokonaisuutena näkyy myös henkikirjoissa, kun miehistöä ei suinkaan ole eroteltu henkikirjaan yksitellen vaan heidät mainitaan usein kokonaisuutena: kuinka monta miestä, kuinka monta vaimoa ja kuinka monta lasta komppaniassa oli yhteensä. Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1788 (JyMA, mf LT 774, aukeamat 18–20).

⁷⁶ Huomattavaa näiden kahden määritteen osalta on, etten ota tutkimukseni keskeiseksi osaksi palvelijoita, vaikka he nukkuivat saman katon alla ja saattoivat päiväsaikaan osallistua isäntäperheen elämänmenoon tiivistikin. En jätä palvelijoita kokonaan pois tutkimuksesta, sillä heidän määränsä kertoo esimerkiksi elintasosta, mutta palvelijoilla ei loppujen lopuksi ollut vaikutusta isäntäperheen rakentamiseen tai asumismuotoon. Esimerkiksi yksin asunut isäntä, jolla oli palveluksessaan renki, kuuluu tutkimuksessani yksinasuviin.

⁷⁷ Partanen 2004, 16.

Kotitalous -käsitettä ei joidenkin perhetutkijoiden mukaan ole siis syytä erottaa käsitteestä perhe, mutta kotitalous näkyy luokittelussa erilaisten perheyksiköiden yläkäsitteenä; esimerkiksi yksinasuva muodostaa kotitalouden, muttei perhettä. Toisaalta kotitalouksia ovat yksinasuvien lisäksi myös esimerkiksi ydinperheet. Viaporin perheellistymiskehitystä tarkastellessani aionkin käyttää apunani Laslettin kotitalousluokittelua, joka jakaa kotitaloudet kuuteen alaluokiksi jakautuvaan pääluokkaan.⁷⁸ Tätä Laslettin luokittelua on usein hyödynnetty perhetutkimuksen saralla; esimerkiksi Jukka Partanen on tutkimuksessaan muovannut Laslettin luokittelusta oman versionsa⁷⁹, ja olen itsekin muokannut luokittelua vastaamaan paremmin tutkimukseni tarpeita:

- I Yksinasuvat (yksinasuvat miehet ja naiset, ilman puolisoaan Viaporissa oleskelevat sekä lesket)
- II Perheettömät (esimerkiksi sisarukset ja yhdessä asuvat, jotka eivät ole sukulaisia)
- III Ydinperheet (avioparit, avioparit lapsineen sekä lesket lapsineen)
- IV Laajentuneet perheet (ydinperheen lisäksi joku muukin sukulainen, esimerkiksi isoäiti)
- V Monen perheen taloudet
- VI Yhdistelmätaloudet (sisältäen ydinperheen sekä perheeseen kuulumattomia yksinasuvia)
- VII Miehistökokonaisuudet (komppanioiden ja muiden vastaavien suurien miehistöä sisältävien kokonaisuuksien yhteydessä).

Käyttämäni mallinnus noudattaa Peter Laslettin luokittelun mukaisia pääluokkia muutoin, mutta kuudennen ja seitsemännen luokan olen lisännyt tutustuttuani Viaporiin tarkemmin. Viaporin sotilaallinen luonne ja luultavammin pula asuinsijoista on johtanut siihen, että osa kotitalouksista saattaa kuudennen luokan mukaisesti muodostua ydinperheestä ja tälle perheelle ei sukua olevasta yksinasuvasta tai yksinasuvista. Käytän tästä luokasta nimeä ”yhdistelmätalous”.

Lisäksi seitsemäs luokka ”miehistökokonaisuudet” on tarpeellinen lisä komppanioiden yhteydessä, sillä kuten aiemmin tuli ilmi, komppanioiden miehistöt elivät hyvin ahtaasti.

⁷⁸ Laslettin kuusi pääluokkaa ovat: 1. Yksineläjät (*Solitaries*), 2. Perheettömät (*No family*), 3. Ydinperheiden taloudet (*Simple family households*), 4. Laajentuneiden perheiden taloudet (*Extended family households*), 5. Monen perheen taloudet (*Multiple family households*) ja 6. Kotitaloudet, jossa asuu kauempia sukulaisia kuin edellisissä (*Indeterminate*). Laslett 1972, 31.

⁷⁹ Ks. Partanen 2004, 16.

He jakoivat saman asuintilan ja miehistö vietti päivisinkin suuren osan ajasta samoissa aktiviteeteissa; on jopa epäilty, että sotilaat joutuivat valmistamaan myös ruoan olosuhteiden pakosta ryhmissä⁸⁰. Niinpä yksittäistä sotilasta – oli hänellä sitten perhettä tai ei – ei voi käsitellä suoraan omana kotitaloutenaan, esimerkiksi luokittelun mukaisena yksinasuvana, sillä eihän hän ole sitä. Jos tulkitsisin suoraan jokaisen perheettömän sotilaan yksinasuvaksi, vääristäisi tämä yksinasuvien määrää valtavasti. Kuinka voisi verrata yksin omassa asunnossaan asuvaa upseeria näennäisesti yksinasuvaan sotilaaseen, joka päivän aikana työskentelee muiden sotilaiden seurassa, syö heidän kanssaan ja illalla vielä käy nukkumaan samaan tupaan, ehkä jopa samaan vuoteeseen?

Jos lisäksi suoraan luokiteltaisiin komppanioiden miehistöjen jäsenet yksinasuviksi tai ydinperheellisiksi sen mukaan, olivatko he naimisissa, ei tällä olisi mitään tekemistä perhetutkimuksen kanssa. Kyseessä olisi avioliittoisuuden tutkiminen. Tällaiset miehistöjen sotilaat eivät siis ole luokituksen mukaisia yksinasuvia kotitalouksia. He ovat yhdessä suurempi kokonaisuus, ja siksi olen komppanioiden miehistöä varten ottanut luokitteluun mukaan oman ”miehistökokonaisuudet” -luokan⁸¹.

Peter Laslettin perhemallien luokitusta on käytetty perhehistorian tutkijoiden keskuudessa paljon. Suosiosta huolimatta se on samalla kerännyt myös runsaasti kritiikkiä. Mallia on kritisoitu liiasta yksinkertaistamisesta sekä staattisuudesta; siitä että luokittelu pohjataan otantavuositaisiin keskiarvolukuihin, samalla kun perheiden ja kotitalouksien elinkaari ja elinympäristö jätetään huomiotta.⁸² Jotta Laslettin mallin mukaista luokittelua voisi käyttää, luokittelun soveltuvuutta on harkittava tapauskohtaisesti; ympäristö, elinkeinorakenne ja vallitseva kulttuuri vaikuttavat perhekehitykseen ja siten erinäisiin perherakenteisiin⁸³.

Loppujen lopuksi tutkija joutuu myöntämään, että kulloinkin käytetty perherakenteiden mallinnus on kuvaava vain osittain; osa tekijöistä jää aina tuntemattomiksi⁸⁴. Tämän lisäksi Laslettin mukaisen luokittelun heikkoutena on pidetty tutkimusalueiden ainutlaatuisuudesta johtuvaa tulosten omaleimaisuutta. Eri aikoina ja eri alueilla tuotetut aineistot poikkeavat tarkkuudeltaan ja tyyliltään niin, etteivät niiden pohjalta saadut tulokset ole täysin vertailukelpoisia⁸⁵. Samoin eri tutkijat muokkaavat luokittelusta omalle alueelleen paremmin

⁸⁰ Screen 2010, 152; Hatakka 2012, 116–117.

⁸¹ Miehistökokonaisuuksista enemmän ks. luku 5.4.

⁸² Sirén 1999, 10; Waris 1999, 23; Happonen 2009, 124; Miettinen 2012, 21.

⁸³ Sirén 1999, 144–146; Partanen 2004, 168–171; Happonen 2009, 125.

⁸⁴ Waris 1999, 23.

⁸⁵ Waris 1999, 23.

sopivan version, jolloin vertailu muihin vastaaviin tutkimuksiin vaikeutuu⁸⁶. Malliajattelun liitettävistä ongelmista huolimatta luokittelun avulla saadaan arvokasta tietoa perheistä ja niiden kehittymisestä.

* * *

Perhehistoriassa on ollut tyypillistä tarkastella perheitä demografisesti eli tutkia perheenmuodostusta ja perhettä väestöntuottajana⁸⁷. Tällöin keskiössä ovat peruskäsitteet kuten avioitumisikä, avioliiton kesto, hedelmällisyys ja perhekohtainen lapsiluku. Näiden perustekijöiden tutkimuksen kautta on päästy analysoimaan itse perhejärjestelmää.⁸⁸ Omassa tutkimuksessani minulla ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta lähteä täysin samalle linjalle, sillä saatavilla olevalla aineistolla minun olisi ollut mahdotonta selvittää esimerkiksi avioitumisikä tai syntyvyyttä. Olen tarkastellut kvantitatiivisella analyysillä⁸⁹ Viaporin perheellisyyskehitystä numeeristen suureiden muodossa ja selvittänyt, keitä Viaporissa asui, missä määrin ja millaisina kokonaisuuksina vuosien 1766–1800 välisenä aikana.

Tutkimuskysymyksieni luonteen vuoksi tutkimukselleni on ollut olennaista hyödyntää riittävän suurta ja edustavaa aineistoa, jotta mahdolliset vuosittaiset vaihtelut tulisivat esille. Päädyin kokonaistutkimukseen, jonka myötä olen käynyt aineistoni läpi vuosi vuodelta, kotitalous kotitaloudelta, perhe perheeltä. Vaihtoehtoisesti olisin voinut turvautua otantavuosiin, mutta tämä olisi voinut vääristää perheellisyyskehityksen kuvaamista liikaa. Aineistoa läpikäydessäni olen tehnyt Viaporin väestöstä ja perheistä tietokantoja, joiden keskeisen sisällön olen pukeut työhöni taulukoiden muotoon.

Aineistoni laajuudesta johtuen olen pyrkinyt selventämään kohdejoukkoa luokittelujen⁹⁰ avulla. Sukupuolijakaumaa selvittäessäni olen muokannut henkikirjoissa esiintyvää luokit-

⁸⁶ Esimerkiksi Jukka Partanen käyttää omassa tutkimuksessaan Laslettin kahdesta ensimmäisestä luokasta yhteistä nimitystä ”perheettömät”, kun taas esimerkiksi Kirsi Sirén ja Elina Waris noudattelevat näiden luokkien osalta Laslettin mallinnusta. Ks. Sirén 1999, 19; Waris 1999, 44; Partanen 2004, 16.

⁸⁷ Aiemmin mainittujen Jukka Partasen, Kirsi Sirénin ja Elina Wariksen lisäksi tällaista tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Pirjo Markkola väitöskirjassaan *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle* (1994), jossa hän käsittelee myös perhetaloutta ja -ideologiaa.

⁸⁸ Haapala 1989, 72.

⁸⁹ Kvantitatiivisen eli määrällisen analyysin avulla selvitetään tilastollisten menetelmien kautta esimerkiksi erinäisten ilmiöiden yleisyyttä tai syy-seuraussuhteita. Ks. esim. Heikkilä 2008, 16; <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/maarallinen-analyysi> (viitattu 12.10.2013).

⁹⁰ Luokittelusta yleisesti lisää ks. esim. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/luokittelu> (viitattu 12.10.2013).

telua eri ryhmiin niin, että saan paremmin selville muun muassa naisten ja lasten määrän⁹¹. Erilaisten perheyksiköiden osalta käytän aiemmin esille tullutta Peter Laslettin luokitteluun pohjaavaa kotitalousluokittelua. Lisäksi selventääkseni Viaporin sosiaalista rakennetta olen jakanut Viaporin väestön sosiaaliryhmiin⁹², joita ovat upseerit, aliupseerit, miehistö, virkamiehet, käsityöläiset, kauppiat sekä lesket ja yksinasuvat naiset⁹³.

Koska tarkoitukseni ei ollut jättää työtäni numeroiden ja tilastojen tasolle, olen jatkanut kvantitatiivisen analyysin, tietokantojen ja luokittelujen jälkeen tutkimusta kollektiivibiografian keinoin. Kvantitatiivisella analyysillä olen saanut kartoitettua vallitsevan tilanteen, mutta syyt mahdollisiin muutoksiin jäävät pimentoon⁹⁴. Näihin syihin ja laajemmin ilmiöiden ymmärtämiseen pyrin pääsemään käsiksi kollektiivibiografian avulla.

Yksiselitteistä vastausta siihen, mitä kollektiivibiografia on, on vaikea antaa, sillä sitä on hyödynnetty niin monissa eri yhteyksissä⁹⁵. Kollektiivibiografia ymmärretään kuitenkin usein elämäkerralliseksi tutkimukseksi, jonka kohteena on useampi kuin yksi henkilö. Tällöin tutkittavana ryhmänä voivat olla avioparit, perheet tai esimerkiksi sosiaaliset ryhmät.⁹⁶ Perhehistoriassa kollektiivibiografialla tarkoitetaan usein rajatusta yhteisöstä tehtyä ryhmäelämäkertaa, jossa yhdistetään kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus⁹⁷. Näin ollen siis keskitytään ryhmään yksilöiden sijasta niin, että tutkittaessa tiettyä yhteisöä on tarkastelun perusyksikkönä esimerkiksi perhe⁹⁸.

⁹¹ Lisää luokittelusta ks. luku 3.1.

⁹² Sosiaaliryhmien sijaan väestön koostumusta olisi voinut selventää perinteisen säätyjaon kautta. Tällöin lopputulos olisi kuitenkin todennäköisesti jäänyt liian yksipuoliseksi, sillä perinteisten säätyjen mukaan säätyläistöön voisi lukea muiden muassa aatelin, sotilaat upseereista aliupseereihin ja virkamiehet kirjureita myöten. Tällöin tämä yksi sana ”säätyläistö” ei enää mielestäni palvele tarkoitustaan selvitetessä, ketä Viaporiin asettui, vaan se todellakin antaisi liian yksipuolisen kuvan.

Vaihtoehtoisesti sosiaaliryhmien sijaan Viaporin väestön koostumusta olisi voinut tutkia Viaporin eri hallinnollisten kokonaisuuksien myötä; eli esimerkiksi rykmentit, laivaston ja linnoituksen kunkin omana kokonaisuutenaan, kuten Sampsa Hatakka on pro gradussaan *Sotilaita ja siviilejä – Viaporin väestö vuonna 1806* tehnyt. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole luettelomaisesti käydä jokaista hallinnollista kokonaisuutta erikseen läpi, vaan muodostaa Viaporin kotitalouksista ja perheistä kokonaiskuva, joka on luokittelultaan rinnastuskelpoinen muuta perhehistoriallista tutkimusta ajatellen.

⁹³ Lisää luokittelusta ks. luku 4.2.

⁹⁴ Heikkilä 2008, 16.

⁹⁵ Jotkut historiantutkijat pitävät kollektiivibiografiaa yksinkertaisimmillaan jopa vain joukkona elämäkertoja. Lisää kollektiivibiografian eri määritelmistä ks. Caine 2010, 47–54, 58–59; Cowman 2012, 85–86.

Toisaalta kollektiivibiografiaa hyödynnetään myös muiden tieteiden alalla. Sosiologiassa sillä tarkoitetaan metodia, jossa tutkijat tutkiessaan jotain tiettyä ilmiötä ottavat kollektiivisesti myös omat kokemuksensa aiheen tiimoilta osaksi tutkimusta. Lisää kollektiivibiografiasta sosiologian metodina: Davies, Bronwyn & Gannon, Susan (ed.): *Doing collective biography* (2006).

⁹⁶ Caine 2010, 47.

⁹⁷ Häggman 1996, 31.

⁹⁸ Tilly 1985, 22; Zunz 1985, 58; Häggman 1996, 31.

Kollektiivibiografiaa määriteltäessä on selvyuden vuoksi tarpeen ottaa esille usein sen yhteydessä esiin tuleva prosopografia. Siinä missä kollektiivibiografialle on vaikea antaa yksiselitteistä määritelmää, on tilanne prosopografian kohdalla täysin sama; tulkintoja on monia⁹⁹. Kuitenkin yhdistävänä tekijänä näiden eri tulkintojen välillä on nähty se, että tutkimuksen kohteena on yksilöistä koostuva joukko, jossa yksilöä tarkastellaan nimenomaan tämän joukon kautta. Tämän joukon jäsenillä on siis jokin yhdistävä tekijä, esimerkiksi johonkin tiettyyn poliittiseen ryhmään kuuluminen.¹⁰⁰ Prosopografiassa tutkimuksen keskiössä on siis *yksilöistä* koostuva ryhmä, joita yhdistää jokin tarkasti määritelty tekijä. Kollektiivibiografiassa painotus ei ole yksilöissä vaan kyse on joukkoelämäkerrasta.

Näiden kahden eli kollektiivibiografian ja prosopografian suhde on kuitenkin ollut ongelmallinen, sillä niitä on usein käytetty – ja käytetään nykyisinkin – toistensa synonyymeina¹⁰¹. Joskus näitä kahta ainoaksi erottavaksi tekijäksi on keinotekoisesti mainittu tutkittava aikakausi; prosopografia on nähty varhaisempien aikojen, esimerkiksi antiikin ajan tutkimukseen kuuluvana, kun taas kollektiivibiografia on määritelty uudemman ajan tutkimukseen¹⁰². Kun osa tutkijoista on sitten nähnyt tarpeelliseksi saada näiden kahden käsitteen välille tarkat rajat, ovat kollektiivibiografian ja prosopografian monet eri määritelmät ja käyttötavat vaikeuttaneet näiden välisen suhteen määrittelyä¹⁰³. Niinpä kun tutkijat kuvailevat prosopografiaa ja toisaalta kollektiivibiografiaa, on niissä paljon samaa; jopa siinä määrin, että havaittavissa on selviä päällekkäisyyksiä. Se, mikä toisen mielestä on tyypillistä prosopografiaa, onkin toisen mielestä juuri kollektiivibiografialle ominaista.¹⁰⁴

Ei olekaan ihme, että näiden käytössä esiintyy päällekkäisyyksiä, ja että näiden kahden välille voi olla vaikea piirtää selkeää erottavaa viivaa. Erottavana tekijänä voi kuitenkin nähdä kollektiivibiografian elämäkerrallisuuden. Historioitsija Barbara Caine, joka on hyödyntänyt laajasti elämäkerrallisuutta tutkimuksissaan, toteaa, että prosopografia ei millään muotoa pyri luomaan ymmärrystä yksilöiden motiiveille tapahtumien takana. Hänen mukaansa kysymys ”miksi?” jää siis esittämättä.¹⁰⁵ Prosopografia voidaan kuitenkin nähdä elämäkerrallisen tutkimuksen välineenä, ja oma kvantitatiivinen analyysini muistuttaa osit-

⁹⁹ Keats-Rohan 2007, 18–24.

¹⁰⁰ Keats-Rohan 2007, 26–27.

¹⁰¹ Charle 2001, 12236; Lamberg 2009, 230.

¹⁰² Lamberg 2009, 230.

¹⁰³ Keats-Rohan 2007, 15–16.

¹⁰⁴ Vrt. Keats-Rohan 2007, 1-32; Verboven & al. 2007, 35–69 & Cowman 2012, 83–100.

¹⁰⁵ Caine 2010, 58.

Osa prosopografian kannattajista on tästä eri mieltä ja painottaakin taustalla mahdollisesti olevien motiivien selvittämistä. Ks. Verboven & al. 2007, 46–47.

tain prosopografian analyysia. Samalla prosopografian voi nähdä olevan myös kollektiivibiografian pohjatyö, mutta itse kollektiivibiografia ei ole vain väline, vaan sen tarkoituksena on muodostaa joukkoelämäkerta, jossa kysytään myös ”miksi?”. Tarkoitus on siis auttaa myös ymmärtämään tekijöitä havaittavien ilmiöiden ja kehityssuuntien taustalla.

Niinpä se, miksi oma tutkimukseni pohjaa enemmän kollektiivibiografiaan, johtuu siitä, etten tutki Viaporin perheellistymistä tiukasti yksilöiden kautta. Tutkimuskohteenani on suuri joukko ihmisiä, joiden elämää tarkastelen erilaisten luokittelujen sekä kotitalous- ja perhemuotojen kautta, eivätkä tutkimukseni keskiössä suinkaan ole ”yksilöt tietyn ryhmän edustajina¹⁰⁶”. Tarkoitukseni on muodostaa eräänlainen joukkoelämäkerta Viaporin perheistä vuosilta 1766–1800 hyödyntämällä kvantitatiivisen analyysin avulla saatu numeerinen tieto ja kysyä sen lisäksi ”miksi?” eli selvittää mahdollisten muutosten ja kehityssuuntien taustalla vaikuttaneita tekijöitä. Toisin sanoen tarkoituksena on yhdistää kvantitatiivinen tietopohja laajempaan kokonaisuuteen kuten esimerkiksi aikakauden yhteisöön, tapahtumiin, elämäntapoihin ja vallitseviin mentaliteetteihin sekä ympäristöön.

* * *

Tutkimuksessani itse perheiden lisäksi suuressa roolissa onkin ympäristö. Kyseessä on väestö- ja perhehistorian lisäksi myös aluehistoria ja asutushistoria tuolla tietyllä alueella. Siksi on tärkeä määritellä, millainen alue Viapori oli, sillä alueen luonne, sen maantiede ja ilmasto sekä ympäröivät alueet, alueen pääasiallinen toiminta ja tarkoitus vaikuttavat kaikki myös alueen asukkaisiin¹⁰⁷. Tila, paikka ja yhteiskunta voidaankin nähdä toisiinsa kietoutuneina, suhteellisina, käsitteinä,¹⁰⁸ minkä vuoksi alue ja sen vaikutus tutkimukseeni on otettava huomioon tutkimuksen edetessä.

¹⁰⁶ Caine 2010, 58.

¹⁰⁷ Saloheimo 1996, 26.

¹⁰⁸ Mikkeli 2009, 28.

2 VIAPORI JA SEN VÄKI 1766–1800

2.1 Tautinen loukko vai kulttuurin kehto?

Vuoden 1766 ollessa käsillä Viaporin tulevaisuus näytti jälleen kerran epävarmalta. Vuonna 1765 myssyt¹⁰⁹ olivat päässeet hattujen sijaan valtaan ja tämä muutos Ruotsin poliittisella kentällä heijastui nopeasti Viaporiin. Kritiikki Viaporin linnoitustöiden johdossa toiminnutta Augustin Ehrensvärdiä¹¹⁰ kohtaan kiihtyi; selvityksiä vaadittiin niin linnoitustöihin kutsuttujen korkeasta kuolleisuudesta, määrärahojen käytöstä kuin siitä, oliko jo 18 vuoden ajan rakennettu Viapori sittenkään oikea keino Suomen puolustamiseen. Lopulta joulukuussa 1765 Ehrensvärd vapautettiin linnoitustöiden johdosta. Samoihin aikoihin lähes kaikki Viaporin rakennustöihin suunnatut määrärahat peruutettiin, uudisrakennushankkeet pysäytettiin, päällysmiehet erotettiin ja rakennuksille komennetut ruotusotamiehet lähetettiin kotiin. Lopulta jäljellä oli vain 65 miestä välttämättömien huoltotöiden kimpussa.¹¹¹

Tämä ei kuitenkaan ollut ensimmäinen kerta, kun linnoitustyöt takkuilivat. Vuodenaikojen vaihtelut, sodat, määrärahojen määrä, johtajien vaihdokset sekä hattujen ja myssyjen väliset poliittiset ristiriidat olivat auttamatta vaikuttaneet töiden etenemiseen. Ensimmäisenä kiivaana rakennuskautena 1748–1756 Viaporin rakennuksilla oli työskennellyt vuodesta 1750 lähtien yli 6 000 miestä vuosittain. Tämä rakennuskausi päättyi kuitenkin Pommerin sodan¹¹² alkamiseen vuonna 1757, jolloin rakennustöitä johtava Ehrensvärd joutui itse lähtemään sotaretkelle ja hiljaisuus laskeutui Viaporiin. Rakennustöitä ei kokonaan lopetettu, mutta työvoiman määrä romahti; vuonna 1758 Viaporin linnoitustyömaalla työskenteli vain noin 300 miestä.¹¹³

¹⁰⁹ Myssyt ja hatut olivat Ruotsin valtakunnan ensimmäisiä poliittisia puolueita, jotka syntyivät vapauden ajalla. Hatut hakivat politiikassaan hyvitystä Suuren Pohjan sodan aikaisista menetyksistä, minkä vuoksi hattujen suhteet Venäjään olivat kireät. Myssyt sen sijaan kannattivat maltillisia ja asiallisia suhteita Venäjään; Venäjän mahtavuus oli tosiasia, mikä tuli hyväksyä ja keskittyä sen sijaan valtiontalouden ja elinkeinojen vahvistamiseen.

¹¹⁰ Augustin Ehrensvärd (1710–1772) oli eläessään muun muassa sotamarsalkka, linnoittaja ja kreivi. Häntä voi pitää miehenä Viaporin linnoituksen takana. Linnoitus oli hänen suunnittelutyönsä tulos ja vuosien kovasta kritiikistä huolimatta hän puolusti työtään linnoituksessa ja linnoitusta itseään. Viaporia voikin sanoa hänen elämäntyökseen. Gardberg 1997.

¹¹¹ Gardberg & Palsila 1998, 63; Nikula 2011 (1960), 191–193.

¹¹² Pommerin sodaksi kutsutaan Ruotsin osallistumista seitsenvuotiseen sotaan (1756–1763). Ruotsi otti osaa sotatoimiin vuosina 1757–1762.

¹¹³ Ericsson 1939, 297–298; Hornborg 1950, 219–221; Gardberg & Palsila 1998, 30, 54.

Pommerin sodan päätyttyä Ehrensvärd palasi vuonna 1762 toiselle tiiviimmälle rakennuskaudelle 1762–1765 johtamaan linnoitustöitä ja saikin aiemmin aloittamiaan rakennustöitä saatettua loppuun. Sota oli kuitenkin horjuttanut valtakunnan taloudellista tilannetta niin, että hattupuolue käski lopettamaan rakennustöitä Viaporissa jo vuonna 1764. Myssyjen valtaanpääsy seuraavana vuonna todetusti pysäytti rakennustyöt miltei kokonaan.¹¹⁴

Alkuperäisistä linnoitussuunnitelmista jouduttiinkin useasti laistamaan. Rakennustöiden jälleen hiivuttua vuoden 1765 päätteeksi ne pääsivät seuraavan kerran vauhtiin vasta 1770-luvun lähestyessä. Hattujen saadessa uudestaan vallan vuonna 1769 Ehrensvärd kutsuttiin takaisin Viaporiin ja hänelle annettiin tehtäväksi saattaa Viapori mahdollisimman nopeasti puolustuskuntoon. Ehrensvärd palasi johtamaan linnoitustöitä lyhyelle kolmannelle kaudelleen vuosiksi 1770–1772. Tämän kolmannen kauden aikana hänen heikentynyt terveystensä esti häntä toimimasta täysipäiväisesti linnoitustöiden johdossa. Heikentynyt terveys saattoi kuitenkin olla syy, miksi hän kiinnitti ensimmäistä kertaa huomioita miehistön asuintiloihin talvisaikaan: ”paleltuneet raukat” eivät voisi puolustaa linnoitusta kovinkaan hyvin. Pitkään Augustin Ehrensvärd ei enää voinut puhua asuintilojen taikka yleisestikään linnoituksen puolesta, sillä lokakuussa 1772 hän kuoli.¹¹⁵

Myös Ehrensvärdin kuoleman jälkeen rakennustahti vaihteli. Kiivaimmillaan työtahti oli vuosina 1773–1777, jolloin ruotusotamiehiä komennettiin taas Viaporiin. Jälleen kerran väkeä tuli ja meni runsain joukoin. Vuosi 1777 oli kuitenkin viimeinen, jolloin rakennustyöt etenivät vauhdikkaasti. Töitä jatkettiin aina vuoteen 1791, mutta nämä työt keskittyivät jo aloitettujen rakennushankkeiden valmiiksi saattamiseen.¹¹⁶ Vuonna 1791, linnoitustöiden tullessa päätepisteeseensä Ruotsin vallan aikana, silloinen linnoituspäällikkö Mannerskantz totesi, että Viapori oli valmis hyökkäyssotaan, mutta puolustussotaa varten moni asia oli vielä kesken¹¹⁷. Linnoittamisen kannalta tehtävää olisi siis vielä ollut.

Vaihtelevien rakennuskausien lisäksi Viaporin arkeen vaikutti 1700-luvun loppupuolella Kustaan sota vuosina 1788–1790. Sotaa on kutsuttu Viaporin tulikasteeksi, sillä laivasto ja armeija pitivät Viaporia operaatiotukikohtanaan sodan aikana.¹¹⁸ Tulikasteen aikana kuitenkin selvisi, että Viapori oli huonosti varustettu sotaa varten: laivaston kärsimiä vaurioita ei kyetty korjaamaan, eikä ammusvarastoa saatu täydennettyä. Lisäksi linnoituksessa si-

¹¹⁴ Hornborg 1950, 221; Gardberg & Palsila 1998, 54–64.

¹¹⁵ Gardberg & Palsila 1998, 65–66; Nikula 2011 (1960), 218–223.

¹¹⁶ Gardberg & Palsila 1998, 73, 79.

¹¹⁷ Juva & Juva 1965, 240.

¹¹⁸ Gardberg & Palsila 1998, 81.

jainneet sairaaloiksi valjastetut huoneistot paljastuivat täysin riittämättömiksi.¹¹⁹ Samalla sotaväen keskuudessa raivoavat kulkutaudit levisivät auttamatta myös siviiliväestön keskuuteen. Kustaan sodan aikana väestön keskuudessa on todettu raivonneen niin ”ankaran sappikuumeen”, lavantaudin, punataudin kuin isorokonkin.¹²⁰ Kuolleisuus oli varsinkin talvella 1788–1789 niin suurta, että huhupuheet jopa ruton riehumisesta linnoituksessa olivat yleisiä¹²¹. Myös sodan loputtua sodan jäljet näkyivät Viaporin arjessa. Kaatuneita sotilaita oli paljon; moni Viaporista sotaan lähtenyt sotilas ei koskaan palannut. Näiden sotilaiden lesket tarvitsivat apua – samoin kuin haavoittuneet ja invalidisoituneet¹²².

Näiden vaihtelevien rakennuskausien ja sotien lisäksi elämää 1700-luvun Viaporissa väritti heikko majoitustilanne. Esimerkiksi vuonna 1774 Leskikuningattaren rykmentin ja Flemingin rykmentin sijoituspaikkoja Susisaarella ja Länsi-Mustasaarella vaihdettiin tilasyistä päikseen. Vaihdos ei kuitenkaan sujunut mutkitta, sillä Leskikuningattaren rykmentissä ei oltu mielissään omien majoitustilojen luovuttamisesta toiselle rykmentille. Flemingin rykmentti ei kuitenkaan saanut nauttia oloistaan Länsi-Mustasaarella kuin viisi vuotta, sillä vuonna 1779 Leskikuningattaren rykmentti otti luvanvaraisesti haltuunsa niin aiemmat omat majoitustilansa kuin Flemingin rykmentin upseerien asuintiloja. Tämän Flemingin mukaan moraalittoman ja kaikkia periaatteita vastaan olevan teon myötä hänen upseereiltaan riistettiin kauniit majoitustilat, joiden viihtyvyyteen oli itse panostettu aina maalauksesta panelointiin. Kaikista suurin vääryys oli kuitenkin Flemingin mukaan se, että kaksi luutnanttien asuttamaa huonetta, jotka olivat ”mitä mukavimmin sisustetut” annettiin linnoituksen käsityöläisille asuttaviksi. Paluu Susisaarelle sinne valmistuneiden uusien majoitustilojen myötä ei lämmittänyt Flemingin mieltä, mikä ei ole ihme, sillä rykmentin asuimisolosuhteet Susisaarella ennen Länsi-Mustasaarelle siirtymistä olivat Viaporin sen astisen historian mittaan olleet erittäin primitiiviset: parakkeihin oli satanut sisään, minkä lisäksi niiden talviasuttavuus oli ollut hyvin kyseenalainen. Lämmityksen kannalta elintärkeistä polttopuista oli ollut puute, samoin juomakelpoisesta vedestä. Miehistön sängyt, joissa kaksi miestä oli nukkunut vuorotellen, olivat olleet heikossa kunnossa ja usein peiton virkaa oli toimittanut sotamiehen oma päällystakki.¹²³

¹¹⁹ Hornborg 1950, 448, 452.

¹²⁰ Hornborg 1950, 457.

¹²¹ Hirn 1970, 204.

¹²² Hirn 1970, 212.

¹²³ Hirn 1970, 157, 160–164, 166.

Ei siis ihme, että luopuminen näistä Länsi-Mustasaaren ”mitä mukavimmin sisustetuista” tiloista teki kipeää. Tosin miehistön osalta lienee ollut aivan sama, sijaitsiko asumus Susisaarella tai Länsi-Mustasaarella, sillä riippumatta sijoituspaikasta, miehistön asumusten heikosta tilasta kirjoitettiin. Vielä esimerkiksi Kustaan sodan aattonakin Fleming kirjoitti katselmusrullan yhteyteen, että patjat, peitot ja muut miehistön petivaatteet olivat täysin puhki kulutetut.¹²⁴ Eivätkä huonot olosuhteet koskeneet vain Flemingin rykmenttiä, sillä itse majesteettia vaivattiin esimerkiksi heikolla polttopuutilanteella useita kertoja vuosien 1770–1790 kuluessa¹²⁵.

Huonojen olosuhteiden vuoksi Viaporiin ei ollut aina helppo värvätä uutta miehistöä. Kun heikkoihin olosuhteisiin lisättiin vielä Viaporin vartiointitehtävien ja linnoitustöiden mukanaan tuoma rasitus sekä yleisesti sotilaspalvelusta vastaan saatava huono palkka, ei ole ihme, että lopulta esimerkiksi Viaporin rykmentit koostuivat hyvin sekalaisesta joukosta miehiä.¹²⁶ Jos alun perin tarkoituksena oli rekrytoida vain hyvämaineisia ja -kuntoisia miehiä, jotka eivät olleet liian nuoria, eivätkä liian vanhoja – oli todellisuus jotain muuta. Loppujien lopuksi rekrytoidut olivat sekalaista väkeä paitsi kansalaisuudeltaan myös monien muiden ominaisuuksiensa perusteella. Muun muassa kunnollisuus rekryointiperusteena jäi taustalle, kun irtolaiset olivat tarpeen vaatiessa lain nojalla velvoitettuja liittymään armeijaan, samoin kuin vähäisiä rikoksia tehneet saivat pestautumista vastaan osan tuomiostaan anteeksi.¹²⁷

Ja jos miehistön paikat oli vaikea saada täytettyä, ei liene ihme, ettei Viapori houkuttanut asuinpaikkana perheitäkään – varsinkaan upseerien perheitä. Vuonna 1776 Viaporissa oli 1700-luvun säätyläisten seuraelämää tutkineen Eva-Christina Mäkeläisen mukaan vain 11 aatelisrouvaa ja vasta 1780-luvulla Viaporissa alkoi hänen mukaansa olla tarpeeksi asumuksia niin, että rouvashenkilöt alkoivat viihtyä; vuonna 1783 heitä olikin jo 37.¹²⁸ Olosuhteiden parantumisesta ja seuraelämän vilkastumisesta Viaporissa kertoo myös Edward Daniel Clarken talvelta 1800 säilynyt kuvailu. Hän kertoi Viaporissa vieraillessaan, että linnoituksen seuraelämä oli vilkasta, ja tanssiaisissa ja kutsuilla nähtiin hyvinkin yli 40 naista, jotka olivat todellisia kaunottaria.¹²⁹

¹²⁴ Hirn 1970, 164.

¹²⁵ Hirn 1970, 165–167.

¹²⁶ Screen 2007, 163–164.

¹²⁷ Hornborg 1950, 454; Screen 2010, 104–105.

¹²⁸ Mäkeläinen 1972, 49–50.

¹²⁹ Clarke 1990 (1824), 196–197.

Ehkäpä vuosisadan loppua kohden Viaporiin oli saatu rakennetuksi tarpeeksi tyydyttäviä asuinrakennuksia, sillä Flemingin tyytymättömyys asuintilojen muutokseen 1770-luvulla kertoo, etteivät myöskään upseerit nauttineet elostaan ainakaan vielä tällöin loiston ja lämmön keskellä. Myös upseerien paviljongit olivat osin jopa järkyttävässä kunnossa, kun rakentaminen saattoi syystä tai toisesta tulla äkkiä päätökseensä niin, että aikaa varsinaisen katon rakentamiseen ei ollut vaan tilalle piti nopeasti kyhätä väliaikainen katto. Nämä väliaikaiset katot olivat miltei poikkeuksetta käytössä kymmeniä vuosia kunnes ne suorastaan lahosivat käsiin.¹³⁰

Tilanne niin upseerienrouvien kuin miehistön osalta lieneekin helpottunut, kun Viaporin rakennustyöt ruotsalaisen kauden aikana tulivat päätökseensä. Linnoitustyöt eivät enää leimanneet arkea samalla tavoin kuin aiemmin, asuntoja oli saatu rakennettua ja toisaalta rakentamisen loputtua myös rakennuksille komennettujen ruotusotamiehien meneminen ja tuleminen päättyi, jolloin arki rauhoittui tältä osin. Ensimmäisten rakennusvuosien linnoitustyömaasta näkyi vuosisadan loppua kohden enää vähäisiä merkkejä. Sen sijaan Viaporia tituleerattiin niin kaupungiksi kuin miltei Venetsiaksikin¹³¹. Vuosisadan loppua kohden Viaporia voi kuvata myös kulttuurin kehdeksi, sillä Viaporissa näkyi selvästi Euroopan aatelin esikuva; tanssiaisia, juhlia, päivällisiä, illallisia ja piknikkejä järjestettiin sesongin aikaan aikalaiden mukaan runsaasti.¹³² Tämän lisäksi Viaporissa harjoitettiin runsaasti kuvataidetta, kirjallisuutta ja musiikkia, mistä kertoo esimerkiksi kapteeni Berndt Jonas Aminoffin toteamus siitä, kuinka Viapori täyttyi komedianteista, tanssimestareita, kielenopettajista, piirtäjistä kuin musikanteistakin.¹³³

Viapori vaikuttaakin melko vastakohtien leimaamalta kokonaisuudelta. Samalla kun upseerien rouvien todetaan enenevässä määrin viihtyneen Viaporissa ”ihanan viinin” ja ”herkullisen punssin” värittämissä piireissä, miehistö joutui vielä pitkään sietämään kehoja olosuhteita. Tosin kuva Viaporista kulttuurin kehtona voi olla vain Viaporissa asuneiden näkemys. Kustaa III:n veli Kaarle-herttua nimittäin arvioi vuonna 1782 linnoituksen rouvia negatiiviseen sävyyn huomauttaen, että Ruotsista tulisi lähettää hovinainen Suomeen näyttämään mallia niin pukeutumisessa kuin seurustelussakin.¹³⁴ Jos kuva Viaporista kulttuurin kehtona oli osittain tiettyjen piirien näkemys, voisi kuvitella, että nämä piirit olisivat naut-

¹³⁰ Rosén 1995b, 229.

¹³¹ Meerman 1805, 409–410.

¹³² Hämäläinen 2006, 79.

¹³³ Lappalainen 2006, 104.

¹³⁴ Hämäläinen 2006, 80.

tineet juhlista, juomasta ja tanssiaisista jo ennen 1700-luvun loppua. Viapori saattoikin olla eräänlainen kulttuurin kehto jo aiemmin kuin mitä esimerkiksi Pirjo Hämäläinen on artikkelissaan todennut. Kirjoittihan amiraali Tersmeden – joka oli aiemmin kauhistellut Viaporin upseerien tapoja tulla päivällisille ilman puuteria – jo vuoden 1760 ensimmäiseltä päivältä muistelmiinsa eversti Hjärnen Viaporissa isännöimistä loistavista päivällisistä ja niitä seuranneista tanssiaisista, jotka jatkuivat koko yön ja houkuttelivat paikalle vieraita niin Helsingistä kuin läheisistä kartanoistakin.¹³⁵

Yhdet juhlat eivät luonnollisestikaan riitä todistamaan, että kulttuurielämä olisi kukoistanut jo tässä vaiheessa. Kyse ei kuitenkaan ole vain yksistä juhlista, sillä Tersmeden kuvailee vuosittain useampaan otteeseen, kuinka hän joko yksin tai vaimoineen vieraili Viaporissa mitä upeimmilla illallisilla. Esimerkiksi vuonna 1764 hän vieraili vaimonsa kanssa Augustin Ehrensvärdin luona ja kuvaili sekä juhliin saapunutta seuruetta kuin juhlien puitteita lähes yhtä hienoiksi – ja osin hienommiksi – kuin omiaan¹³⁶. Saman vuoden osalta hän kuvailee myös odottaneensa Viaporin herrasväkeä illallisille kotiinsa¹³⁷. Viaporin kulttuurielämän voidaankin epäillä olleen melko vilkasta jo ennen 1700-luvun viimeisiä vuosia.

2.2 Väestön yleiskuva

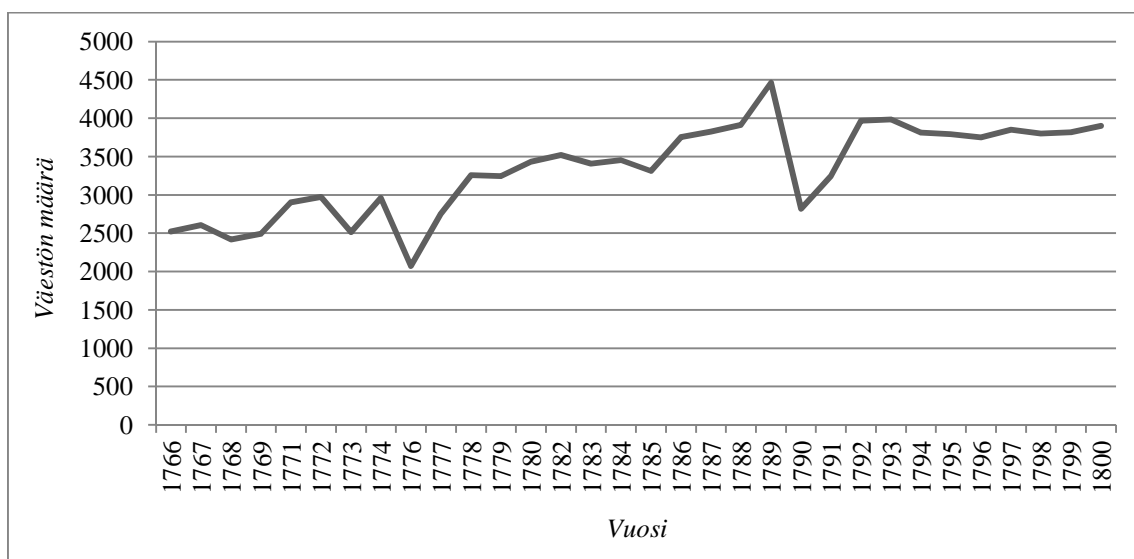
Näiden kaikkien muutoksien Viaporin arjessa olettaisi heijastuneen myös Viaporin väestöön. Tarkastelujakson aluksi Viaporissa alkoi hiljainen kausi, kun rakennustyöt seisahtuivat ja rakennuksilla ahkeroineet ruotusotamiehet komennettiin kotiin. Vuoden 1769 jälkeen Ehrensvärd kutsuttiin takaisin ja rakennustyöt kiihtyivät varsinkin vuosien 1773–1777 ajaksi, jolloin ruotusotamiehiä kutsuttiin jälleen Viaporiin. Samalla tavoin kun rakennuskausien vaihtelut näkyivät ruotusotilaiden määrässä, näiden vaihteluiden voisi olettaa näkyneen myös vakituisen väen määrässä, sillä ruotusotilaat eivät itse voineet tehdä kaikkea. Heidän lisäksi tarvittiin luonnollisesti myös esimerkiksi ammattitaitoisia käsityöläisiä. Kokonaisväestöä kuvion 1 avulla tarkasteltaessa tietyt olettamukset väkimäärän muutoksista eivät kuitenkaan toteudu.

¹³⁵ Tersmeden 1917, 154.

¹³⁶ Tersmeden 1917, 194.

¹³⁷ Tersmeden 1917, 199.

KUVIO 1: Viaporin kokonaisväestö 1766–1800

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Tarkastelujakson aluksi väestömäärässä on nähtävissä pientä pudotusta ja vuoden 1769 jälkeen väkiluku nousee odotetusti rakennustöiden alettua jälleen. Kuitenkin kiihkeimpien rakennusvuosien alkaessa kuviossa 1 ei olekaan havaittavissa oletettua väkiluvun nousua, vaan päinvastoin kaksi peräkkäistä romahdusta. Vuodesta 1772 vuoteen 1773 Viaporin väestö väheni 400 asukkaalla ja vuodesta 1774 vuoteen 1776 miltei kolmasosalla lähes 900 asukkaan verran¹³⁸. Kiihtyneen rakennustahdin olisi voinut olettaa näkyvän väestömäärän nousuna, eikä suinkaan tällaisina romahduksina.

Tämän jälkeen väestö kasvoi melko tasaisesti lukuun ottamatta vuosina 1783 ja 1785 havaittavissa olevia pieniä notkahduksia. Väestö oli määrällisesti huipussaan vuonna 1789 eli Kustaan sodan aikaan, jolloin väkeä oli 4 465 henkilöä¹³⁹. Tämä väestöhuippu selittyy suoraan Kustaan sodalla, sillä sodan ajaksi Viaporiin sijoitettiin aiempaa enemmän sotilaita; esimerkiksi Leskikuningattaren rykmentin tavallisen kahdeksan komppanian sijaan sinne sijoitettiin neljä muutakin komppaniaa, jotka merkittiin henkikirjoihin saakka¹⁴⁰. Mutta jos Viaporissa huhuttiin Kustaan sodan aikana jopa rutosta, luulisi kuolleisuudesta johtuvan muutoksen väkiluvussa näkyvän myös vuoden 1789 henkikirjassa, joka on tehty maalisis-

¹³⁸ Tarkemmat luvut ks. liitetaulukko 1.

¹³⁹ Liitetaulukko 1.

¹⁴⁰ Henkikirja, Viapori, 1789 (JyMA, mf LT 775, sivut 29–33).

kuussa 1789¹⁴¹. Väestön kehitystä tarkastellessa tästä ei ole kuitenkaan pienintäkään vihjetä. Vaikuttaakin siltä, että sota-aika ja sen mukanaan tuoma runsas miesmäärä osittain naamioi mahdollisen runsaan kuolleisuuden mukanaan tuomat väestömuutokset.

Toisaalta vuoden 1789 jälkeinen pudotus väestömäärässä on huima. Onko tässä kyse edellä puuttuneen kuolleisuuden näkymisestä viiveellä? Kustaan sota päättyi vasta vuoden 1790 syksyllä, joten kyse ei voi olla Viaporiin sijoitettujen joukkojen totaalista kotiuttamisesta. Mutta jos kuolleisuus ei näkynyt edellisenä vuonna lainkaan, on syytä kysyä, miksi se nyt näkyisi näin selvästi. Taistelut olivat kuitenkin jatkuneet jo aikansa, minkä lisäksi Viaporin asukkaita oli peloteltu rutolla jo vuotta aiemmin. Niinpä tämä pudotus 4 465 asukkaasta 2 819 asukkaaseen ei selity kuolleisuudella, eikä toisaalta myöskään sotatoimien loppumisella.

Katsottaessa Viaporin väestökehitystä kokonaisuutena, kiinnittämättä huomiota romahdukseen tai suurimpiin huippuihin, on havaittavissa melko tasainen nousu. Tämä kertonee Viaporin muuttumisesta aiempaa asuttavammaksi. Kuitenkin tarkasteltaessa Viaporin väestökehitystä näin kokonaisuutena monta kysymystä jää vielä avoimeksi ja osa kuvion avulla saatavista mielikuvista on jopa ristiriidassa aiempien tietojen kanssa. Mikseivät esimerkiksi kiihtynyt rakennustahti vuosina 1773–1777 ja toisaalta sodan aikainen oletettu kuolleisuus näy kuviossa? Väestökehitystä onkin tarpeellista tarkastella vielä hieman tarkemmin Viaporin eri hallinnollisten kokonaisuuksien kautta.

2.3 Hallinnolliset kokonaisuudet väestön kuvaajina

Tarkasteltavan ajanjakson aikana hallinnolliset kokonaisuudet Viaporissa olivat Armeijan laivasto, varuskuntarykmentit eli Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentti sekä Björnbergin–Stackelbergin rykmentti¹⁴², tykistö sekä linnoituslaitos (*Fortification*

¹⁴¹ Henkikirja, Viapori, 1789 (JyMA, mf LT 775).

¹⁴² Rykmenttien nimet voivat tuottaa vaikeuksia niin tutkijalle kuin lukijalle, sillä rykmenttien nimi vaihtelee esimerkiksi rykmentin päällikön mukaan. Tämän lisäksi rykmenttien seuraamista voi hankaloittaa se, että sama henkilö, tai samannimiset henkilöt ovat voineet olla useamman rykmentin päällikkönä, jolloin samana vuonna voi olla useampi samanniminen rykmentti. Ks. lisää Durchman 1944. Käytän rykmenteistä yleisesti puhuttaessa nimiä Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentti sekä Björnbergin–Stackelbergin rykmentti, jotka kertovat, mitä nimitystä rykmentistä on käytetty tarkastelujaksoni alkaessa ja päättyessä. Jos sen sijaan puhun rykmentistä jonkin tietyn vuoden osalta, otan silloin rykmentin esille kulloisenkin nimen mukaan. Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin nimenä aikavälillä 1766–1800 olivat: Prinssi Fredrik Adolfin rykmentti (1762–1771), Zöge von Manteuffelin rykmentti (1771–1772) sekä Leskikuningattaren henkirykmentti (1772–1808). Björnbergin–Stackelbergin rykmentin nimenä samaisella ajanjaksolla olivat: Björnbergin rykmentti

staten / Fästnings byggnads staten) ja linna (*Slotts staten*). Nämä eri hallinnolliset kokonaisuudet kertovat omaa tarinaansa Viaporin sotilaallisesta luonteesta, sillä useimpien niiden perustavanlaatuinen tehtävä oli valtakunnan puolustaminen. Suurin kokonaisuus näistä sotilaallisen luonteen omaavista oli Armeijan laivasto. Lisäksi luonteeltaan sotilaallisia olivat molemmat rykmentit sekä tykistö. Huomattavaa kuitenkin on, että vaikka nämä kaikki olivat perusluonteeltaan sotilaallisia, ei se tehnyt niistä muutoin samanlaisia. Ne pitivätkin sisällään hyvin erilaista väkeä, sillä esimerkiksi laivasto vaati erilaista osaamista kuin tykistö.

Myös linnoitus (linnoituslaitos) oli osin sotilaallinen. Se oli osa koko Ruotsin valtakunnan linnoituslaitosta, jonka tehtävänä oli vastata linnoitusten rakentamisesta ja ylläpidosta.¹⁴³ Tämä määrittelee myös linnoituksen väkeä, sillä se piti sisällään esimerkiksi linnoitustöille keskeisiä käsityöläisiä ja hallinnollisia virkamiehiä kuten tarvikekirjanpitäjiä¹⁴⁴. Lisäksi myös linnoitukseen kuuluneet upseerit olivat hieman tavallisuudesta poikkeavia, sillä he olivat koulutettuja insinöörejä eli sotilashenkilöitä, joiden upseerikoulutus piti sisällään muiltakin upseereilta 1700-luvun mittaan vaadittujen kielten, matematiikan ja esimerkiksi historian lisäksi myös mekaniikan, hydrostaatiikan, hydrauliiikan, taktiikan ja tykistön tuntemukseen liittyviä oppeja¹⁴⁵.

Sen sijaan viimeistä hallinnollista kokonaisuutta eli linnaa ei voida suoraan sanoa luonteeltaan sotilaalliseksi, sillä se vastasi hallinnosta. Hatakka on pro gradu -työssään nimittänyt sitä Viaporin hallinnolliseksi ytimeksi. Tämä nimitys kuvaa linnaa hyvin, sillä sen toimenkuvaan kuuluivat linnoituksen hallintoa, huoltoa ja ylläpitoa koskevat tehtävät leipuritoiminnan huolehtimisesta vesihuollon ja palotorjunnan ylläpitämiseen. Lisäksi linnan virkamiehet pitivät huolta, että linnoituslaitoksella oli ylläpitoon tarvitsemansa tarvikkeet aina puista ja kynttilöistä alkaen.¹⁴⁶ Näiden eri hallinnollisten kokonaisuuksien kehityskaaret näkyvät kuviossa 2.

(1762–1772), von Saltzan rykmentti (1773), Skytten rykmentti (1773–1777), Flemingin rykmentti (1777–1788) ja Stackelbergin rykmentti (1788–1801). Roos 1924, 10–11; Durchman 1944.

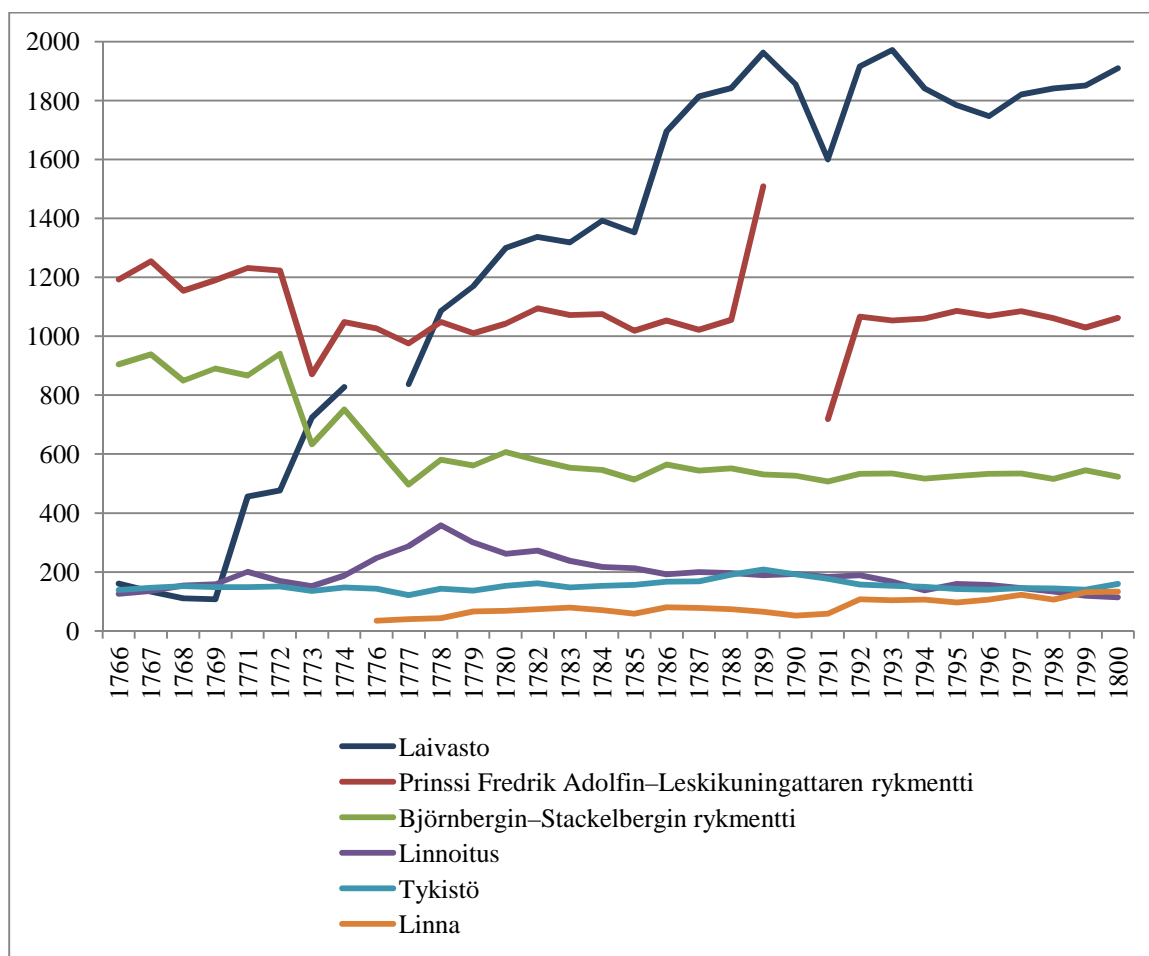
¹⁴³ Screen 2007, 183–184.

¹⁴⁴ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1778 (JyMA, mf LT 1039, aukeama 86).

¹⁴⁵ Wirilander 1974, 211; Screen 2007, 185.

¹⁴⁶ Hatakka 2011, 69.

KUVIO 2: Viaporin väestö eriteltynä hallinnollisten kokonaisuuksien mukaan 1766–1800

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Kuviosta 2 nousee suorastaan dominoivana huimalla kasvullaan esiin laivasto. Vuonna 1800 laivaston 1 910 henkilöä käsittivät 49,0 % Viaporin kokonaisväestöstä, joka oli tuolloin 3 901 henkilöä¹⁴⁷. Kun kyseessä on tällainen kokonaisuus, jonka suhteellinen osuus koko Viaporin väestöstä oli suuri, eivät sen oman väen keskuudessa tapahtuneet muutokset voi olla näkymättä kokonaisväestön kehityksessä.

Vuonna 1756 perustettu saaristolaivasto, joka sai vuonna 1760 nimen Armeijan laivasto, oli tarkastelujakson ensimmäiset vuodet vastatuulella. Vuoden 1766 valtiopäivillä suunnitellut saaristolaivaston osalta kumottiin, minkä johdosta esimerkiksi laivanrakennustyöt Viaporissa keskeytettiin. Tilanne jatkui tällaisena vuoteen 1769, jolloin Armeijan laivasto

¹⁴⁷ Liitetäulukko 1.

päätettiin palauttaa entiselleen ja laivaston kehittäminen pääsi uudestaan vauhtiin.¹⁴⁸ Tämä näkyy myös Viaporin väestöä kokonaisuuksittain kuvaavassa kuviossa 2; vuoden 1769 jälkeen laivastoon kuuluvien määrä kasvoi huomasti. Tämä laivaston huima kasvu selittyy suoraan laivaston kehittämällä. Kun laivastoa päästiin kehittämään, syntyi tarve osaavalle miehistölle, minkä vuoksi Viaporiin sijoitettiin jatkuvasti lisää komppanioita – jopa siinä määrin, että vuonna 1776 laivastoa vahvistettiin kokonaisella pataljoonalla¹⁴⁹. Kun tarkastelujakson aluksi varsinaisia komppanioita¹⁵⁰ ei ollut merkitty henkikirjoihin ainuttakaan, komppanioiden määrä kasvoi vuodesta 1771 alkaen vähitellen ja oli likellä huippuaan Kustaan sodan aikaan, jolloin niitä oli 17.¹⁵¹

Tämä laivaston huikea kasvu onkin pääasiallinen syy sille, miksi Viaporin kokonaisväestö kasvoi kuviossa 1 todetulla tavalla. Huomattavaa on kuitenkin, että laivasto oli linnan ohella ainut hallinnollinen kokonaisuus, joka kasvoi tarkasteltavan ajanjakson aikana. Kokonaisväestöä tarkasteltaessa väestönkasvu on hidasta ja siinä näkyy notkahduksia, mutta kokonaisuudessa väestö kasvaa, vaikka suurin osa kokonaisuuksista todistaa aivan päinvastasta kehitystä.

Laivaston huiman kasvun keskeytti Kustaan sodan jälkeinen aika, kun laivaston kehityskaari vaikuttaa hakevan paikkaansa. Kuvion 2 mukaisesti väestö väheni ja lisääntyi vain vähetäkseen ja lisääntyäkseen jälleen. Näiden muutosten taustalla olivat jälleen komppanioiden määrässä tapahtuneet muutokset. Vuodesta 1790 vuoteen 1791 komppanioiden määrä laski 17:stä 14:ään. Tämän jälkeen komppanioiden määrä nousi jälleen ja oli parin vuoden ajan huipussaan vuosina 1792–1793, jolloin komppanioita oli 18. Viimeisten tarkasteluviikkojen ajaksi komppanioiden määrä laski ensin 18:sta 16:een vuosiksi 1794–1795, mutta vakiintui sitten 17 komppaniaan.¹⁵² Nämä muutokset komppanioiden määrässä heijastelevat laivaston kulloistakin tilannetta. Sodan jälkeen laivastoa ei välttämättä tarvittu juuri

¹⁴⁸ Nikula 1933, 35–37, 39–41; Matikka 2006, 70–72; Hatakka 2011, 7.

¹⁴⁹ Hatakka 2012, 109.

¹⁵⁰ Varsinaisten komppanioiden lisäksi olen rinnastanut komppanioiden kanssa samaan kokonaisuuteen laivaston osalta laivapojat, vaikka itse laivapoikakomppaniasta henkikirjoissa ei olisikaan mainintaa. Laivapoikakomppania perustettiin vuosien 1769–1770 valtiopäivillä. Kuitenkin jo ennen tätä henkikirjoissa on mainintoja laivapojista, ja siten jos heitä on ollut useampia, olen rinnastanut heidät kokonaisuutena jo komppaniaan. Myös tarkastelujakson lopulla, esimerkiksi vuonna 1794, ei aina mainita erikseen laivapoikakomppaniaa, vaan laivapojat on mainittu toisen komppanian lopussa. Tällaisinkin vuosina olen kuitenkin laskenut heidät omaksi kokonaisuudekseen. Henkikirja, Viapori, 1794 (JyMA, mf LT 779, aukeama 16); Nikula 1933, 216–218.

¹⁵¹ Henkikirjat, Helsinki (Viapori), 1766–1772 (JyMA, mf LT 771–LT 1035); Henkikirjat, Viapori, 1773–1800 (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

¹⁵² Henkikirjat, Viapori, 1790–1800 (JyMA, mf ES 2610–ES 2672).

Viaporissa, vaan laivaston sijoittamista voitiin harkita uudelleen; esimerkiksi eräs komppanioista sijoitettiin Varkauteen¹⁵³.

Samalla tavoin kuin komppanioiden määrät selittävät laivaston väestömäärässä tapahtuneita muutoksia, myös muutokset miehistössä näkyvät. Vuoteen 1791 saakka laivaston komppanioiden täysi miesvahvuus oli usean vuoden ajan ollut pääasiallisesti 80 per komppania – toki joinakin vuosina miesvahvuutta ei saatu täyteen ja Kustaan sodan aikana komppanioiden miesvahvuudessa oli isojakin heittoja¹⁵⁴. Kuitenkin vuodesta 1792 tilanne muuttui; miesvahvuus suurimmassa osassa komppanioita laski 50:een¹⁵⁵. Tämä miehistön määrän laskeminen yhdistettynä komppanioiden määrän heilahteluun selittää laivaston väestön vähenemisen vuodesta 1794 alkaen ja lopulta eräänlaisen vakiintumisen sotaa edeltävälle tasolle. Nämä 1790-luvulla tapahtuneet muutokset näkyvät myös kokonaisuutta kuvaavassa kuviossa 1. Niinpä osa kokonaisväestömäärässä 1790-luvulla tapahtuneista muutoksista heijastelevat hallinnollisia kysymyksiä; kun Viaporissa tarvittiin enemmän miehiä, niitä sijoitettiin sinne – jopa kokonaisen pataljoonan muodossa, jos tarve vaati.

Tämän laivaston kasvun ja dominoinnin lisäksi huomio kiinnittyy kuviossa 2 niin laivaston kuin toisen hallinnollisen kokonaisuuden, Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin, kuvaajien yllättävään katkeamiseen. Armeijan laivaston kuvaaja katkeaa vuoden 1776 ajaksi ja Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin kuvaaja vuoden 1790 ajaksi. Kun kyseessä oli kaksi näinkin suurta kokonaisuutta, ei tämä voinut olla vaikuttamatta kokonaisväestöön. Kuvion 1 yhteydessä ilmoille jääneet kysymykset vuosien 1774 ja 1776 sekä 1789 ja 1790 välisistä pudotuksista väestömäärässä saavatkin nopeasti vastauksensa. Väestömäärä romahti, koska Armeijan laivasto ja Leskikuningattaren rykmentti eivät olleet Viaporissa noina vuosina – tai ainakaan niitä ei henkikirjoitettu. Leskikuningattaren rykmentin osalta voidaan todeta sen sotilaiden jakautuneen sodan aikaisille komennuksilleen¹⁵⁶. Sen sijaan laivaston puuttumiselle henkikirjoista vuoden 1776 osalta ei ole näin yksiselitteistä vastausta. Varmuudella tässä yhteydessä voidaan todeta vain, että laivastoa ei tuona vuonna henkikirjoitettu Viaporissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä,

¹⁵³ Hatakka 2012, 109.

Huomattavaa verratessa laivaston komppanioita koskevia tietoja vastaaviin Hatakan artikkelissa ”Viaporin väestö kustavilaisella ajalla 1772–1807” oleviin tietoihin, on, että Hatakan mukaan Viaporissa oli tarkastelujakson loppuksi jopa neljä komppaniaa vähemmän, kuin oma henkikirjoihin pohjautuva tarkasteluni kertoo. Eroa selittää kuitenkin lähdeaineisto; Hatakka nojaa katselmusrulliin, kun itse pohjaan tietoni henkikirjoihin.

¹⁵⁴ Ks. esim. Henkikirjat, Viapori, 1778, 1790 (JyMA, mf LT 774, ES 2610).

¹⁵⁵ Henkikirja, Viapori, 1792 (JyMA, mf LT 777).

¹⁵⁶ Screen 2010, 237.

ettei se olisi tuona vuonna voinut olla Viaporissa, sillä on mahdollista, että kyseessä on henkikirjoittajan virhe tai esimerkiksi komennus Viaporin ulkopuolelle henkikirjoituksen ajankohtana.

Laivaston lisäksi Viaporiin olikin tarkastelujakson ajaksi sijoitettu Ruotsin maa-armeijan¹⁵⁷ edustajiksi kaksi rykmenttiä sekä tykistö. Varuskuntarykmenteistä Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentti koostui kahdesta pataljoonasta, joista molemmat sijaitsivat tarkasteltavalla ajanjaksolla Viaporissa¹⁵⁸. Nämä pataljoonat pitivät kumpikin sisällään neljä komppaniaa, joista kunkin miesvahvuus oli sata. Täydessä vahvuudessaan Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentti piti siis sisällään 800 sotamiestä¹⁵⁹. Björnbergin–Stackelbergin rykmentti taas muodostui myös kahdesta pataljoonasta, mutta näistä vain toinen sijaitsi Viaporissa, toinen Loviisassa.¹⁶⁰ Vuoteen 1774 saakka Viaporissa sijaitsi viisi komppaniaa, Loviisassa kolme, mutta tämän jälkeen komppanioita oli molemmissa neljä.¹⁶¹ Kunkin komppanian täysi miesvahvuus oli Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin tapaan sata, joten täydessä miesvahvuudessa Björnbergin–Stackelbergin rykmentti piti sisällään vuoteen 1774 asti 500 sotamiestä ja vuodesta 1775 eteenpäin 400¹⁶².

Lisäksi maa-armeijan osalta Viaporiin oli tarkasteltavana ajanjaksona sijoitettu yksi tykistökomppania. Tämän komppanian miehistö koostui 1790-luvun alkuun saakka sadasta tykimiehestä, mutta 1790-luvulla tykistön miesvahvuus laski 80 mieheen.¹⁶³ Jos tykistön miesvahvuutta tai aiemmin mainittujen rykmenttien miesvahvuuksia vertaa kuvioon 2, huomataan, että näissä kokonaisuuksissa oli selvästi täyttä miesvahvuutta enemmän väkeä. Esimerkiksi Björnbergin–Stackelbergin rykmentin täysi miesvahvuus oli todetusti 400, mutta kuviossa 2 kyseisen rykmentin väestömäärä oli vuosittain selvästi suurempi. Sotamiesten lisäksi tykistö ja rykmentit – kuin myös laivasto – pitivätkin luonnollisesti sisäl-

¹⁵⁷ Ruotsin maa-armeija koostui kolmesta eri kokonaisuudesta. Perustan muodostivat ruoturykmentit, joiden sotilaat eivät olleet koko vuotta aseissa vaan keskittyivät esimerkiksi ruotutorppansa ylläpitoon. Tämän lisäksi armeijaan kuuluivat varuskuntarykmentit sekä tykistö, joihin kuuluvat sotilaat oli värvätty ainakin periaatteessa kokoaikaiseen palvelukseen. Näiden lisäksi valtakunnan puolustukseen valmistettiin värvätyt rykmentit, joiden sotilaat eivät olleet kokoaikaisessa palveluksessa, mutta joilla ei ruotusotilaiden tapaan ollut myöskään omaa ruotutorppaa viljeltävänä. Screen 2007, 28.

¹⁵⁸ Screen 2007, 34.

¹⁵⁹ Roos 1924, 13.

Lisää Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentistä ks. esim. Roos 1924; Screen 2010.

¹⁶⁰ Screen 2007, 34.

¹⁶¹ Hatakka 2011, 52.

¹⁶² Ks. esim. Henkikirjat, Viapori, 1774, 1776 (JyMA, mf LT 1036, LT 1037).

Lisää Björnbergin–Stackelbergin rykmentistä ks. esim. Hirn 1970.

¹⁶³ Henkikirjat, Viapori 1790–1792 (JyMA, mf ES 2610–LT 777); Hedberg 1964, 33–35.

Lisää Suomeen sijoitetusta tykistöstä ks. Hedberg 1964.

lään myös muuta väkeä. Sotamiesten ohella miehistöön voidaan tarkasteltavan ajanjakson loppua kohden lukea mukaan soittajia sekä profosseja¹⁶⁴. Tämän lisäksi kussakin kompaniassa oli oma päällystönsä upseereineen, aliupseereineen sekä sotilasvirkamiehineen, ja rykmenteissä esikuntansa. Näiden lisäksi niin upseerit kuin sotilaat ja virkamiehetkin toivat Viaporiin mukanaan vaimoja, äitejä ja lapsia.

Rykmenttien osalta kuviossa 2 on havaittavissa jopa suhteellisen iso lasku ensimmäisten vuosien väestömäärästä tarkastelujakson loppuvuosien väestömäärään. Niinpä kiihkeimpien rakennusvuosien aikainen väestön väheneminen vuosina 1772–1773 selittyy varuskuntarykmenttien väestön vähenemisellä, mikä taas osittain johtui vuoden 1772 Kustaa III:n vallankaappauksesta. Tämän vallankaappauksen aikana Viaporin molemmista rykmenteistä siirrettiin miehiä Tukholmaan¹⁶⁵.

Tämä ei kuitenkaan ole ainoa näissä rykmenteissä tapahtuva lasku, sillä hetkellisen väestömäärän nousun jälkeen molemmissa rykmenteissä – ja erityisesti Björnbergin–Stackelbergin rykmentissä – on havaittavissa laskua. Björnbergin–Stackelbergin rykmentin väestö väheni vuodesta 1774 alkaen seuraavan parin vuoden aikana selvästi. Tämä johtui jälleen kompanioiden määrästä, sillä vuoden 1774 jälkeen rykmentin Viaporissa sijaitsevien kompanioiden määrä laski viidestä neljään, mikä luonnollisesti näkyy myös väen määrässä¹⁶⁶. Pudotus kuitenkin jatkui vielä vuodesta 1776 vuoteen 1777, mutta tämä johtui täysin vuoden 1777 henkikirjasta, jossa ei mainita kummastakaan rykmentistä yhtä ainoaa lasta¹⁶⁷. Ovatko he unohtuneet vai oliko kyseessä muutoin inhimillinen virhe? Virhe tai ei, nämä rykmenteissä havaitut väestömäärän laskut näkyvät notkahduksina myös kokonaisväestöä kuvaavassa kuviossa 1. Lisäksi väestön väheneminen rykmenteissä hidastaa kokonaiskasvua. Niinpä laivaston dominoinnista huolimatta sen huikea kasvu heijastuu kuvioon 1 rykmenttien vaikutuksesta selvästi heikentyneenä.

Rykmenteissä väestökehitys oli 1770-luvun jälkeen melko tasaista. Kuitenkin jo todettu Leskikuningattaren rykmentin kuvaajan puuttuminen vuoden 1790 osalta, ja sen jälkeensä jättämä aukko kuviossa 2 miltei harhauttaa ohittamaan tämän rykmentin huomattavan kasvun ennen Kustaan sodan alkuehtä. Samoin kuvaajan puuttuminen jättää varjoonsa ryk-

¹⁶⁴ Kompanioiden soittajat ja profosset eli sotilaiden majapaikoissa toimineet ja rangaistusten käytäntöön panona valvoneet sotilasvirkamiehet vajasivat arvoasteikossa 1700-luvun mittaan. Heidät on tarkastelujaksoni alkupäässä merkitty miehistöstä selvästi erilliseksi kokonaisuudeksi, kun taas tarkastelujakson loppua kohden heidät on mainittu miehistön osana. Ks. lisää luku 4.2.

¹⁶⁵ Hirn 1970, 194.

¹⁶⁶ Vrt. Henkikirja, Viapori 1774 (JyMA, mf LT 1036); henkikirja, Viapori, 1776 (JyMA, mf LT 1037).

¹⁶⁷ Henkikirja, Viapori, 1777 (JyMA, mf LT 1038).

mentin väestömäärässä tapahtuvan selvän muutoksen: ennen Kustaan sotaa väestö nousee kohisten ja sodan jälkeen havaittavissa on suoranainen romahdus. Ennen Kustaan sotaa havaittavissa oleva nousu selittyy jälleen itse sodalla; sodan vuoksi normaalin kahdeksan komppanian lisäksi Viaporiin sijoitettiin neljä muuta komppaniaa, joiden miehistövahvuus oli lisäksi hieman tavallista suurempi. Nämä komppanijat olivat miehistövahvuudeltaan 115, joten miltei 500 henkilön nousu sodan aattona on ymmärrettävä.¹⁶⁸

Sodan jälkeen komppanioiden määrä laski heti tavalliselle tasolle kahdeksaan. Tämä ei kuitenkaan selitä koko romahdusta, sillä ennen Kustaan sotaa laadittuun vuoden 1788 henkikirjaan, kun komppanioita vielä oli normaalisti kahdeksan, oli rykmenttiin henkikirjoitettu 1 056 henkilöä. Kun sodan jälkeen komppanioiden määrä sitten palautui normaalille tasolle kahdeksaan, henkikirjoitettua väestöä oli vain 719.¹⁶⁹ Tämä on ainut hallinnollinen kokonaisuus, josta sodan aiheuttaman kuolleisuuden voi selvästi nähdä. Rykmentin komppanioiden miehistöt olivatkin selvästi sodan heikentämiä, sillä kun komppanioiden miehistöt ennen sotaa olivat miltei täysiä hipoen sadan sotilaan lukuja, on sodan jälkeen vuonna 1791 sotilaita komppanioissa vain 59–69.¹⁷⁰ Niinpä muutoin laivaston dominoinnista johdettu Kustaan sodan aikainen kuolleisuuden näkymättömyys saadaan purettua tarkemman hallinnollisiin kokonaisuuksiin perustuvan tarkastelun myötä.

Nämä hallinnolliset kokonaisuudet, laivasto ja rykmentit, sekä niiden väestömäärissä tapahtuneet muutokset selventävätkin kuviota 1 tarkasteltaessa vastausta vaille jääneet kokonaisväestön muutoksia koskevat kysymykset, ja toisaalta paljastavat ennakko-oletusten vastaisia havaintoja. Kuviota 2 tarkastellessa sen sijaan kolme muuta hallinnollista kokonaisuutta eli tykistö¹⁷¹, linnoitus ja linna vaikuttavat väestömäärältään melko vaatimattomilta rykmentteihin ja laivastoon verrattuna.

Tykistön väestö pysyi samojen lukemien tuntumassa koko tarkastelujakson ajan ja kohosi hiljalleen huippuunsa Kustaan sodan ajaksi. Tämä tasainen nousu ei johdu suurimmalta osin upseerien tai aliupseerien lisääntymisestä, eikä myöskään siitä, että miehistön määrää olisi päätetty nostaa – vaikka luonnollisesti myös näiden määrässä oli pieniä heittoja. Syy tykistön väkimäärän kohoamiseen onkin yllättäen miehistön perheissä: vaimoissa ja lapsis-

¹⁶⁸ Henkikirja, Viapori, 1789 (JyMA, mf LT 775, sivut 32–33).

¹⁶⁹ Liitetaulukko 1.

¹⁷⁰ Vrt. Henkikirja, Viapori, 1788 (JyMA, mf LT 774); henkikirja, Viapori, 1791 (JyMA, mf LT 776).

¹⁷¹ Tykistön yhteydessä tulee muistaa, että Viaporin henkikirjoihin on sijoitettu kaikki tykistön komppanijat, vaikka todellisuudessa vain yksi komppania sijaitsi Viaporissa. Olen kuitenkin selvittänyt, mikä komppania milloinkin oli Viaporissa, ja siten jättänyt nuo muualle sijoitetut pois laskuista.

sa. Tykistön vaimojen ja lasten määrä kohosi vuodesta 1766 vuoteen 1789 niin, että kun vaimoja oli vuonna 1766 15, vuonna 1789 heitä olikin 34, ja kun lapsia vuonna 1766 oli 16, niin vuonna 1789 heitä oli 64¹⁷². Vuosi 1789 oli kuitenkin sotavuosi, minkä vuoksi vaikuttaa ihmeelliseltä, että vaimoja ja lapsia oli juuri tällöin näin huomattavia määriä. Pikemminkin voisi olettaa, että vaimot ja lapset olisi haluttu lähettää sodan alta turvaan, eikä tuoda heitä sotilaiden keskelle Viaporiin. Vai onko kyse siitä, että sota-aikaan vaimoja ja lapsia tarvittiin huoltotöihin?

Sotavuosien jälkeen naisten ja lasten määrä tykistössä väheni, mutta niin teki myös miehistön määrä, sillä kun vuonna 1790 tykistön täysi miehistövahvuus oli 100 sotilasta, vuonna 1791 se oli 90 ja vuodeksi 1792 se laski 80 sotamieheen¹⁷³. Niinpä Kustaan sodan jälkeen tykistön henkilömäärässä oleva laskeva trendi selittyy komppanian miehistövahvuuden alentamisella.

Linnoituksen osalta kuviossa 2 on kaksi huippua; pienempi vuonna 1771 ja selvemmin havaittava huippu vuonna 1778. Nämä huiput asettuvat suoraan vilkkaampien rakennuskausien yhteyteen eli vuosiksi jolloin linnoituksessa oli tarvetta osaaville käsityöläisille ja henkilöstölle, joka ymmärsi enemmänkin rakentamisen päälle, suunnitteli ja valvoi sitä, mitä tehtiin. Vuonna 1778 linnoitus piti sisällään huomattavan määrän käsityöläisammattien edustajia aina kaakeliuunin tekijästä ja lasimestarista muihin erilaisiin rakennusmiehiin¹⁷⁴. Tämän huipun jälkeen linnoituksen väestö kuitenkin väheni, mikä selittyy rakennustöiden hiipumisella¹⁷⁵. Vuoden 1777 jälkeen rakennustyöt keskittyivät todetusti vain keskeneräisten rakennusten valmiiksi saattamiseen ja vuoden 1790 jälkeen oikeastaan ainoastaan ylläpitoon. Tarkastelujakson lopuksi tarvetta ammattitaitoiselle väelle ei kiivaimpien rakennusvuosien tapaan enää ollut. Niinpä vaikka väestön kokonaiskehityksessä vaihtelevien rakennuskausien mukanaan tuomat muutokset eivät näy juuri lainkaan, tulevat ne jälleen esille, kun kokonaisuutta tarkastellaan pienempien yksiköiden kautta. Jälleen on kuitenkin todettava, että sotilaalliset kokonaisuudet ja esimerkiksi niiden sijoituspaikoissa tapahtuvat muutokset naamioivat muut muutokset taakseen. Tämä näkynee myös väestön sosiaalisessa jakaumassa sotilaallisuutena.

¹⁷² Henkikirjat, Viapori, 1766, 1789 (JyMA, mf LT 771, LT 775).

¹⁷³ Henkikirjat, Viapori 1790–1792 (JyMA, mf ES 2610–LT 777).

¹⁷⁴ Henkikirja, Viapori, 1778 (JyMA, mf LT 774).

¹⁷⁵ Liitetaulukko 1.

Linnan osalta kehitys on päinvastaista kuin muiden; sen väestö kasvoi omaan alkuperäiseen kokoonsa verraten huomattavasti. Kun vuonna 1776 linna piti sisällään 34 henkilöä, oli heitä vuonna 1800 jo 133¹⁷⁶. Linnan väestömäärä siis miltei nelinkertaistui tarkasteltavana ajanjaksona. Tämä johtunee hallinnollisten tehtävien lisääntymisestä linnoituksen kehittyessä linnoitustyömaasta kaupunkimaiseen suuntaan.

2.4 Laivaston dominoima miesten mekka?

Kun Viaporin hallinnollisia kokonaisuuksia tarkastellaan kuvion 2 avulla, monet kuviossa 1 vastaamatta jääneet kysymykset saavat vastauksensa. 1770-luvulla oletuksen mukaista olisi ollut, että kiihtynyt rakennusvauhti olisi vaikuttanut, mutta sen sijaan kuviossa 1 näkyikin kaksi romahdusta. Nämä romahdukset johtuivat muun muassa rykmenttien uudelleenjärjestelyistä sekä laivaston väliaikaisesta puuttumisesta henkikirjoista. Samoin kuviossa 1 havaittavissa oleva huikea romahdus vuosien 1789 ja 1790 välillä saa selityksensä hallinnollisista kokonaisuuksista. Tämä Kustaan sodan aikainen romahdus ei kuitenkaan johtunut ainakaan suurimmalta osin kuolleisuudesta tai joukkojen kotiuttamisestakaan vaan Leskikuningattaren rykmentin puuttumisesta henkikirjoista ja kokonaan Viaporista.

Huomattavaa on, että osa väestömäärien muutoksista johtui hallinnollisista tai jopa käytäntöön pohjaavista muutoksista, joiden taustalla ei ollut välttämättä mitään dramaattista. Jos laivaston määrää tarkastelee ilman, että ottaa huomioon Kustaan sota ja sen jälkeisiä vuosia, on huomattavissa jatkuva kasvu, mikä kertoo puhtaasti Viaporiin sijoitetun Armeijan laivaston kehittymisestä vuosikymmenten saatossa. Lisäksi osa Viaporissa tapahtuneista väestömäärän vähenemisistä tai heilahduksista saattaa johtua ainoastaan henkikirjoittajan vaihtumisesta, henkikirjoitustyylin muuttumisesta tai vaikkapa inhimillisestä erehdyksestä. Jotakin tyylin muuttumisen ja erehdyksen väliltä lienee vuosien 1774 ja 1777 tilanne, kun lapset puuttuvat henkikirjoista vuonna 1777 tykistöstä ja rykmenteistä kokonaan ja vuonna 1774 lapsia on esimerkiksi varuskuntarykmenteissä vain miehistöstä¹⁷⁷.

Toki väestön kehitys sisälsi myös dramaattisempia käännteitä. Esimerkiksi laivaston kompanioiden määrän muutoksissa oli puhtaan laivaston kehityksen lisäksi taustalla myös esimerkiksi Kustaan sota ja sen jälkeiset laivaston korjaustyöt, mikä suorastaan pakotti tuo-

¹⁷⁶ Henkikirjat, Viapori, 1776, 1800 (JyMA, mf LT 1037, ES 2672).

¹⁷⁷ Henkikirjat, Viapori, 1774, 1777 (JyMA, mf LT 1036, LT 1038).

maan suurempia miesmääriä Viaporiin. Samoin Leskikuningattaren rykmentin uupuminen henkikirjoista vuodelta 1790 johtui sodan aikaisesta uudelleensijoittamisesta. Dramaattisempaan voi pitää myös Leskikuningattaren rykmentin miehistössä Kustaan sodan jälkeen näkyvää romahdusta. Jos kokonaisväestöä kuvaavassa kuviossa 1 sodan aikainen kuolleisuus niin sodan kuin Viaporissa huhutun ruton vuoksi ei näkynyt, näkyi se kuitenkin Leskikuningattaren rykmentissä.

Olipa muutosten takana dramatiikkaa tai ei, Viaporia leimasi monenlaisten muutosten mukanaan tuoma vaihtuvuus: komppanioiden kokoja muutettiin, komppanioita lisättiin, vähennettiin tai sijoitettiin uudelleen. Kuinka tämä näkyi perheellisyydessä? Eivätkö tällaiset muutokset johtaneet siihen, että Viaporissa oli paljon väkeä, joka tiesi olevansa siellä vain väliaikaisesti? Eikö väliaikaisuus taas johtanut siihen, että perhe, jos sellaista oli, saatettiin jättää komennuksen ajaksi taakse?

Vaihtuvuuden lisäksi Viaporia leimasi laivaston väen vaikutus: se dominoi kokonaisuutta. Toki muissakin kokonaisuuksissa tapahtuvat muutokset näkyivät, mutta erityisesti laivaston vaikutus oli vahva. Tämä näkyy esimerkiksi, kun ajattelee, kuinka kokonaisväestön kehitys oli nousujohteista. Kuitenkin eri hallinnolliset kokonaisuudet olivat linnaa ja laivastoa lukuun ottamatta määrällisesti laskevia tarkasteluajankohdan loppua kohden. Niinpä laivaston väestö sai yksinään Viaporin kokonaisväestökasvun vaikuttamaan nousujohteiselta. Se siis eräällä tavalla naamioi muiden kokonaisuuksien kehityksen.

Eräänlaisena naamiointina voi pitää myös sitä, että henkikirjat antavat kuvan vain yhdestä ajankohdasta kunkin vuoden kohdalla. Näkyisivätkö esimerkiksi Kustaan sodan aikaiset ruttopuheet selvemmin väestökehityksessä, jos väestön kokonaisrakenne olisi saatavissa samalta vuodelta useampaan kertaan? Ehkä esimerkiksi tuo mahdollinen ruttokuolleisuus ei näy, koska sodan aikaiset henkikirjat on tehty aina maaliskuussa, jolloin niiden välissä olevan vuoden aikana ennätti mahdollisesti tapahtua paljon¹⁷⁸.

* * *

Kun väestökehitystä tarkastelee tällaisessa sotilaallisessa kokonaisuudessa kuin Viapori, muodostuu kokonaiskuvasta helposti kovin miehinen. Kuitenkin esimerkiksi tykistön yhteydessä tuli esille, että väestömäärän kasvu Kustaan sotaan saakka johtui nimenomaan naisten ja lasten määrän kasvusta. Esimerkiksi rykmenttien väestömäärissä tapahtuneet

¹⁷⁸ Henkikirjat, Viapori, 1789, 1790 (JyMA, mf LT 775, ES 2610).

muutokset eivät täysin selity pelkästään miehistössä ja päällystössä tapahtuneissa muutoksissa vaan osatekijöinä olivat myös naiset ja lapset. Onkin keskeistä selvittää, kuinka suurissa määrin naisia ja lapsia Viaporissa oli, eli missä määrin Viaporissa oli mahdollista elää perheellisenä.

Kokonaiskuvasta muodostuu miehisyden lisäksi myös sotilaallinen. Miehistön sekä komppanioiden määrissä tapahtuneet muutokset johtavat ajatukset helposti sota- ja merisotamiehiin. Tämä onkin Viaporin osalta täyttä totta. Kukin hallinnollinen kokonaisuus sisälsi kuitenkin todetusti myös muuta väkeä¹⁷⁹ – varsinkin linnoitus ja linna, joiden perusluonteessa sotilaallisuus ei ollut yhtä vahva kuin muissa. Sotilaallisuus taas on suoraan yhdistettävissä aiemmin mainittuihin piirteisiin: vaihtuvuuteen ja väliaikaisuuteen. Jos miehistöön kuuluva otti vastaan väliaikaisen pestin, oliko hänellä edes mitään halua tuoda perhettään Viaporiin?

Tarkasteluni tuleekin tästedes keskittymään ensin Viaporin sukupuolijakaumaan, joka kertoo mahdollisuuksista perheellisyyteen tässä linnoituksessa. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan itse kotitalouksia ja perheitä, minkä yhteydessä tarkasteluni painopiste siirtyy eri hallinnollisista kokonaisuuksista sosiaalisen jakauman mukaiseksi. Viaporin väestöä tarkasteltaessa on aiemmin nähty tarpeelliseksi pitää hallinnolliset kokonaisuudet koko ajan mukana tarkastelussa¹⁸⁰. Itselläni on kuitenkin tarkoitus luoda Viaporin perheellisyydestä kuva kokonaisuutena – ei kuvaa perheellisyydestä jokaisen hallinnollisen kokonaisuuden kohdalla erikseen. Vaikka tarkastelun painopiste muuttuu sosiaalisen jakauman mukaiseksi, hallinnolliset kokonaisuudet vaikuttavat taustalla.

¹⁷⁹ Sosiaalinen jakauma ks. luvut 4.2 ja 4.3.

¹⁸⁰ Laine 1989; Hatakka 2011.

3 PERHEELLISYYDEN PERUSTA

3.1 Miehet, naiset ja lapset

Hallinnollisten kokonaisuuksien kautta Viaporista välittyy sotilaallinen ja miehinen kuva. Toisaalta esimerkiksi tykistössä suurimmat väestömuutokset johtuivat naisista ja lapsista. Mitkä mahdollisuudet Viaporissa siis oli perheellisyyteen? Kuinka paljon Viaporiin asettui naisia? Entä lapsia?

Tarkastellessani Viaporin sukupuolijakaumaa olen hajauttanut henkikirjoissa perinteisesti esiintyvän luokittelun uuteen muotoon. Henkikirjoissa Viaporin väki on jaoteltu useimpien luokkiin: isännät; emännät; pojat, rengit ja langot; tyttäret, miniät, piiat sekä viimeisenä luokkana yli 63-, mutta alle 15-vuotiaat sekä muutoin mahdollisesti verovapaat¹⁸¹. Näistä luokista ainoat todella selkeät ovat isännät ja emännät. Sen sijaan esimerkiksi luokassa tyttäret, miniät ja piiat saattaa tosiaankin olla kaikkia näitä ja joskus mukana on vielä kälyjä tai perheen pään omia sisaruksia¹⁸². Lisäksi viimeinen luokka, joka sisältää joinakin vuosina ainoastaan yli 63-vuotiaat ja alle 15-vuotiaat, mutta toisina vuosina kaikki syystä tai toisesta verovapaat, on mahdollisesti täynnä hyvinkin sekalaista väkeä.

Niinpä tarkastaessani henkikirjoja vuosi vuodelta, kotitalous kotitaloudelta, olen hajottanut tämän henkikirjoissa esiintyvän luokittelun ja korvannut sen omalla kuviossa 3 näkyvällä luokittelulla. Kaikki naissukupuolta edustavat, alle 15-vuotiaita eli lapsia lukuun ottamatta, sisältyvät luokkaan ”Naiset”. Samoin on miesten kohdalla. Naisten ja miesten lisäksi olen erottanut omaksi ryhmäkseen lapset eli alle 15-vuotiaat. Heidän sukupuolestaan ei henkikirjojen avulla saa aina selvää, sillä usein heidät mainitaan yleistäen, esimerkiksi ”2 barn”¹⁸³. Lähes yhtä usein lapset on myös merkitty pelkästään numeroin¹⁸⁴.

Pelkän numeraalisen merkinnän vuoksi tämä viimeinen luokka eli lapset pitänee sisällään myös jokusen yli 63-vuotiaan, jos jonkun tietyn vuoden henkikirjoittaja on katsonut, että

¹⁸¹ Ks. esim. Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1771 (JyMA, mf ES 2608); henkikirja, Viapori, 1791 (JyMA, mf LT 776).

¹⁸² Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1799 (JyMA, mf LT 1045).

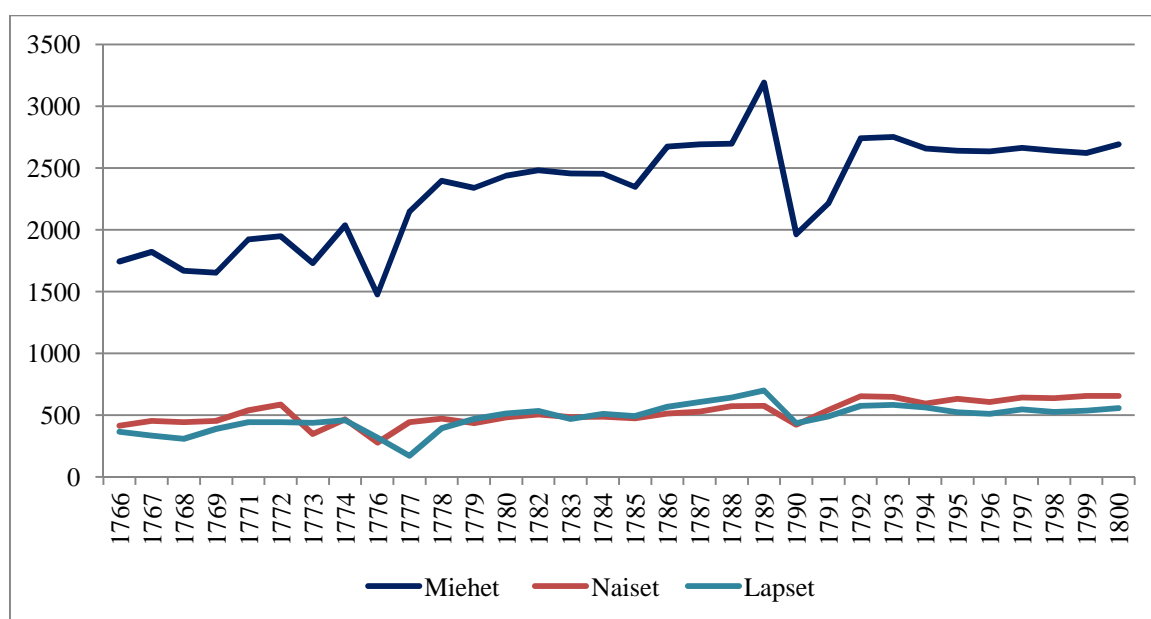
¹⁸³ Henkikirja, Viapori, 1778 (JyMA, mf LT 1039).

Toisaalta osa henkikirjoista erittelee myös lasten sukupuolen tarkasti. Ks. esim. Henkikirja, Helsinki (Viapori) 1767 (JyMA, mf LT 1030).

¹⁸⁴ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1787 (JyMA, mf LT 773).

lasten tapaan heitäkään ei eritellä. Näitä numeroin merkittyjä yli 63-vuotiaita ei kuitenkaan ole useita, sillä yleensä heidät mainittiin henkikirjoituksen yhteydessä nimeltä, esimerkiksi vuonna 1778 linnoituksen rakennusmestarin kisällä Matz Ingmanin vaimo Lisa mainittiin henkikirjassa vanhaksi ja samoin tehtiin vuonna 1784 Flemingin rykmentin erään korpraali Strömstedtin kohdalla, kun hänen vaimonsa todettiin vanhaksi kirjaimilla *gl* eli *gammal*.¹⁸⁵ Niinpä vaikka luokkana lapset voi sisältää jokusen myös yli 63-vuotiaan, sallii vanhusten todennäköinen vähäisyys luokalle nimittäjän ”Lapset”. Näiden eri luokkien kehityslinjat näkyvät kuviossa 3.

KUVIO 3: Viaporin yli 15-vuotiaiden sukupuolijakauma sekä lapset 1766–1800

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Kuviossa 3 hallitseva piirre on ehdottomasti jo aiemmin esille tullut miehisuus – jopa siinä määrin, että miesten kuvaajaa katsomalla tuntuu, kuin katsoisi kuviota 1 eli Viaporin kokonaisväestöstä uudestaan. Tämä johtuu jo eri hallinnollisia kokonaisuuksia tarkasteltaessa esille tulleesta Viaporin sotilaallisuudesta. Miesten osuus kokonaisväestöstä onkin vuosittain 65–77 %¹⁸⁶. Niinpä Viapori oli selvästi miehinen yhteisö, kun otetaan huomioon, että

¹⁸⁵ Henkikirja, Viapori, 1778 (JyMA, mf LT 1039, aukeama 87); henkikirja, Viapori, 1784 (JyMA, mf LT 1043, aukeama 31).

¹⁸⁶ Liitetaulukko 2.

Liitetaulukossa 2 naiset ja miehet on hajautettu niin, että palvelusväki on erotettu isäntäväestä, sillä palvelijat kertovat omalta osaltaan esimerkiksi Viaporin asukkaiden elintasosta. Niinpä miehiä ja nai-

näiden henkikirjoihin merkittyjen lisäksi Viaporissa työskenteli vielä ruotusotamiehiä. Ajateltaessa Viaporin ensisijaista tarkoitusta linnoituksena, jonka tehtävä oli Ruotsin ja sen Itämaan, Suomen, puolustaminen vihollista vastaan, on syytä kysyä, oliko miehisyys kuitenkin oletetulla tasolla. Oliko miehiä Viaporin luonteeseen nähden paljon vai vähän?

Tämän ensisijaisen tarkoituksen lisäksi Viaporissa kuvailtiin myös kaupunkimaiseksi, mikä selittänee osaltaan naisten ja lasten määrää Viaporissa. Eva-Christina Mäkeläisen mukaan Viaporissa alkoi enenevissä määrin viihtyä aatelisrouvia 1700-luvun loppua kohti; vuonna 1776 heitä oli hänen mukaansa 11 ja vuonna 1783 37. Tämän jälkeen aatelisrouvien määrä jatkoi hänen mukaansa kasvuaan niin, että vuonna 1796 rouvia olisi ollut jo yli 50. Mäkeläinen toteaa varovasti jopa, että Viaporissa voisi sanoa olleen harvinaisen paljon naisia.¹⁸⁷ Tämä Mäkeläisen arvio harvinaisen suuresta naisten määrästä sopisi yhteen sen epäilyn kanssa, että Viaporin luonteeseen nähden siellä olikin yllättävän paljon myös muita kuin aikuisia miehiä. Mäkeläisen arvion vuoksi voisi myös ajatella naisten määrän yleisesti ottaen kasvaneen 1700-luvun mittaan, mutta kovinkaan suurta nousua ei kuviosta 3 ole havaittavissa.

Kuviosta 3 voidaan todeta, että naisten määrä noudatteli kokonaisväestön linjauksia. Vuosien 1772–1773, 1774–1776 ja 1789–1790 aikaiset romahdukset väestömäärässä näkyvät myös naisten kohdalla selkeänä laskuna. Alhaisimmillaan naisten määrä oli vuosien 1774–1776 välisen väestömäärän vähenemisen jälkeen, kun heitä oli vain 277¹⁸⁸. Suhteellisesti tarkasteltuna nämä laskut eivät kuitenkaan ole yhtä huimia, sillä niiden aikaan naisten suhteellinen osuus oli lähellä samoja lukuja kuin muinakin vuosina; lähellä 14 %:a¹⁸⁹. Alhaisimmillaan naisten määrä suhteellisesti tarkasteltuna oli ennako-oletusten mukaisesti kesken Kustaan sodan vuonna 1789, kun sotatoimien vuoksi Viaporiin sijoitettiin aiempaa enemmän sotilaita.¹⁹⁰

Suhteellisesti naisten osuus kokonaisväestöstä oli suurimmillaan vuosina 1768–1772, jolloin se oli yli 18 %, huippuvuoden ollessa vuosi 1772, jolloin naisia oli 19,6 %. Yli 16 %:n päästiin myös vuosina 1766–1767 sekä 1790-luvulla lukuun ottamatta vuosia 1790

sia koskevat kokonaisluvut vaativat liitetaulukossa 2 hienoista yhteenlaskua esimerkiksi naisten ja naispalvelijoiden osalta.

¹⁸⁷ Mäkeläinen 1972, 50.

¹⁸⁸ Liitetaulukko 2.

¹⁸⁹ Liitetaulukko 2.

¹⁹⁰ Liitetaulukko 2.

ja 1794.¹⁹¹ Vaikuttaakin siis siltä, että yhä useammalla olisi ollut suhteellisesti tarkasteltuna vaimo, äiti tai sisar mukana Viaporissa tarkastelujakson alkupäässä, eikä suinkaan oletusten mukaisesti 1700-luvun lopussa. Jos naisten suhteellista osuutta tarkastelee vielä tarkemmin eri hallinnollisten kokonaisuuksien kautta, nousee naisten osuus joissakin kokonaisuuksissa tätäkin suuremmaksi. Esimerkiksi luonteeltaan vähemmän sotilaallisissa, linnassa ja linnoituksessa, naisten osuus oli joskus lähellä miesten osuutta ja joinakin vuosina jopa suurempi. Esimerkiksi vuonna 1780 naisia oli linnoituksen väestöstä 37,9 % ja lapsia 30,7 %, kun miesten osuus tuona samana vuonna oli 31,4 %¹⁹². Vuonna 1800 naisia oli linnan väestä jopa 46,6 % samalla kun miehiä oli vain 21,8 %¹⁹³.

Tämä oli täysin odotettavissa, sillä luonnollisesti ne hallinnolliset kokonaisuudet, jotka pitivät sisällään selvästi enemmän miehistöä, olivat myös sukupuolijakaumaltaan miehiempiä. Tykistö ja Viaporin molemmat varuskuntarykmentit sisälsivät yhteensä satoja sotamiehiä ja laivasto merisotamiehiä¹⁹⁴. Linnoituksessa ja linnassa sen sijaan oli enemmissä määrin sijaa myös leskille ja yksinäisille naisille sekä siviiliammattien edustajille, jotka nähtävästi toivat miehistöä enemmän myös vaimoja mukanaan Viaporiin. Sukupuolijakauma onkin osin riippuvainen siitä, mitä ryhmää tarkastelee, ja niinpä toisten hallinnollisten kokonaisuuksien tai sosiaalisten ryhmien sukupuolijakauma voi muistuttaa naisvaltaisuuksellaan jopa 1700-luvun kaupunkien naisvaltaisuutta; Viaporin läheisyydessä sijainneet Helsinki ja Porvoo nimittäin muuttuivat 1700-luvulla selvästi naisvaltaisiksi johtuen esimerkiksi suuresta naispalvelijoiden määrästä¹⁹⁵. Myöhemmin tarkemmin esille tuleva jako paljastanee, missä määrin Viaporissa oli mahdollisuus perheellistyä. Miehistö lienee se ryhmä, jossa sukupuolijakauma kallistui eniten miehiseksi, kun taas muissa ryhmissä tilanne oli hieman tasaisempi.

Myös miehistemmissä kokonaisuuksissa naisten osuus nousi joskus keskiarvoa korkeammalle. Ennen Kustaa III:n vallankumousta ja sitä seurannutta varuskuntarykmenttien väen siirtämistä Tukholmaan, vuosina 1766–1772, sekä Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentti että Björnbergin–Stackelbergin rykmentti sijaitsivat vielä suuremmalla kokoonpanolla Viaporissa. Tällöin näissä rykmenteissä oli enemmän naisia niin suhteellisesti kuin numeraalisesti, kuin koskaan sen jälkeen 1700-luvun kuluessa.

¹⁹¹ Liitetaulukko 2.

¹⁹² Henkikirja, Viapori, 1780 (JyMA, mf ES 2609, aukeamat 18–19).

¹⁹³ Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672, aukeama 10).

¹⁹⁴ Ks. Liitetaulukko 3.

¹⁹⁵ Hornborg 1950, 472–473; Mäntylä 1994, 344.

Vuonna 1772 naisten suhteellinen osuus Zöge von Manteuffelin rykmentistä oli 19,1 % ja Björnbergin rykmentistä jopa 32,6 %.¹⁹⁶

Numeraalisesti tarkasteltuna naisten määrä oli suurimmillaan eli lähellä 600 naista tai yli vuosina 1772, 1792–1800. Vuoden 1772 jälkeen kestikin 20 vuotta, että naisten määrä kohosi samalle tasolle.¹⁹⁷ Kasvu ei siis olekaan tarkastelujakson loppua kohden yhtä kiivasta, mitä olisi voinut muiden muassa Mäkeläisen tutkimuksesta syntyneiden ennakko-oletusten pohjalta olettaa. Jos kerran vuonna 1772 naisia oli lähes jo sama määrä kuin tarkastelujakson lopuksi, on syytä epäillä, voidaanko Mäkeläisen väitettä aatellisrouvien määrän noususta pitää paikkansa pitävänä. Tai jos oletetaan, että aatellisrouvien määrä nousi, niin kun kerran naisten määrän kasvu ei ole kuvion 3 mukaan kovin kiivasta 1700-luvun lopulla, kyse voisi olla Viaporin väestöpohjan muuttumisesta kaupunkimaiseen suuntaan. Linnoitustöihin vaadittujen voisi kuvitella poistuneen Viaporista 1700-luvun loppua kohden, samalla kun heidän tilalleen olisi mahdollisesti tullut paremmin toimeen tulevaa tai ylhäisempää syntyperää olevaa väkeä.

Lisäksi on vielä huomattava, että sekä miehet että naiset pitivät sisällään itse isäntäväkeen kuuluvia, mutta myös palvelijoita. Palvelusväen erottaminen isäntäväestä on keskeistä, sillä palvelijoiden määrissä tapahtuneet muutokset kertovat omaa tarinaansa esimerkiksi elintasosta ja toisaalta myös esimerkiksi vallitsevasta perhemallista; Hajnalin mukaisen jaottelun itäisen perhemallin alueella palveluksessa toimiminen ennen avioitumista oli yleistä, lännessä ei niinkään.

Palvelusväen osalta miespalvelijoiden – pääasiassa renkien¹⁹⁸ – määrä pysyi alhaisena: alle prosentissa. Ainoastaan vuosina 1777 ja 1789 renkien määrä nousi prosenttiin tai hieman yli. Numeraalisesti tarkasteltuna miespalvelijoiden määrässä on havaittavissa melko tasais-ta kasvua. Ainoana poikkeuksena Kustaan sodan aika, jolloin heidän määränsä nousi selvästi; vuonna 1788 heitä oli 18 ja vuonna 1789 53.¹⁹⁹ Tämä kertookin renkien roolista Viaporissa. Siinä missä maaseutuyhteiskunnassa heidät yhdistetään maatalan töihin, oli renkien rooli Viaporissa suurelta osin sotilaallinen, vaikka myös Viaporissa renki saattoikin keskit-

¹⁹⁶ Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1772 (JyMA, mf LT 1035, aukeamat 265–268); Liitetaulukko 1; Liitetaulukko 2.

¹⁹⁷ Liitetaulukko 2.

¹⁹⁸ Upseeritalouksissa on renkien lisäksi esimerkiksi kuskeja ja kamaripalvelijoita. Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1789 (JyMA, mf LT 775); Ilmakunnas 2006, 97.

¹⁹⁹ Liitetaulukko 2.

tyä esimerkiksi hevosten hoitoon²⁰⁰. Sotilastalouksien lisäksi renkejä oli käsityöläistalouksissa ja satunnaisesti virkamiestalouksissa²⁰¹.

Naispalvelijoiden määrä oli sen sijaan hieman suurempi; vuosittain 2,1–4,0 % kokonaisväestä²⁰². Vaikka heidänkään osuutensa kokonaisväestöstä ei ollut kovin suuri, oli se miespalvelijoihin verrattuna selvästi suurempi. Naispalvelijoiden suurempi määrä selittyi sillä, että 1700-luvulla nais- ja miespalkollisten työjako oli vielä näkyvässä niissä, että miespalkollisten työtehtävät olivat usein rajatummalla, kun taas naispalvelijat saattoivat osallistua kaikkiin talouden tehtäviin²⁰³. Aikakauden sukupuolinormiston mukaisesti naispalvelijan oli helpompi hypätä miespalvelijan saappaisiin ohjastamaan hevosta kuin miespalvelijan päinvastoin lypsämään lehmää²⁰⁴. Niinpä ilman naispalvelijoita ei olisi välttämättä tullut toimeen.²⁰⁵ Naispalvelijoiden suurempaa määrää selittää lisäksi naispalvelijoiden miehiä pienempi palkka, minkä vuoksi heidän pitämisenä talouden palveluksessa oli edullisempää²⁰⁶.

Naispalvelijoiden määrä kolminkertaistui tarkasteltavan ajanjakson aikana, ja suhteellisesti tarkasteltuna se lähes kaksinkertaistui²⁰⁷. Miespalvelijoihin verrattuna naispalvelijoita oli tasaisemmin eri sosiaaliryhmien keskuudessa, mutta selvästi eniten piikoja, kamarineitejä ja mamselleita oli upseeritalouksissa, joissa saattoi olla myös useampi palvelija kerrallaan. Sen sijaan esimerkiksi käsityöläisten tai aliupseerien keskuudessa palvelijoita oli harvemmin enemmän kuin yksi.²⁰⁸

Niin mies- kuin naispalvelijoiden määrän kasvun voisikin nähdä kertovan Viaporin luonteen muuttumisesta. Toisaalta sota nosti miespalvelijoiden määrää, mutta tätä huippua lukuun ottamatta kasvu oli melko tasaista. Mitä ilmeisimmin Viaporissa oli siis enenevässä määrin tarvetta palvelusväelle ja erityisesti myös varaa pitää taloudessa piikkaa, imettäjä, mamsellia tai esimerkiksi seuraneitiä. Samalla palvelusväen kasvaessa rouville jäi enem-

²⁰⁰ Lahtinen 2006, 36; Hatakka 2011, 119.

²⁰¹ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672).

²⁰² Liitetaulukko 2.

²⁰³ Ilmakunnas 2006, 97; Lahtinen 2006, 36–37; Pylkkänen 2006, 81.

²⁰⁴ Pihl 2011, 52.

²⁰⁵ Hatakka 2011, 119.

²⁰⁶ Ilmakunnas 2006, 97.

²⁰⁷ Liitetaulukko 2.

²⁰⁸ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672).

män aikaa keskittyä esimerkiksi itseensä taloudenhoidon sijaan²⁰⁹. Tämän perusteella Viaporin seuraelämän voisi kuvitella kehittyneen.

* * *

Taulukossa 3 näkyvät myös lapset. Myöskään lasten osalta Viaporissa ei ole havaittavissa kovin jyrkkää kasvua tarkastelujakson alun ja lopun välillä. Toki vuoden 1766 runsaasta 300 lapsesta päädyttiin yli 500 lapseen tarkastelujakson lopuksi, mutta yli 500 lapsen päästiin jo vuonna 1780, minkä jälkeen kasvu oli epätasaista.²¹⁰ Lasten määrää tarkasteltaessa kasvu ei olekaan se, mihin huomio kiinnittyi. Heidän määränsä noudattelee miltei samaa linjaa kuin naisten määrä, mutta esimerkiksi vuosien 1772 ja 1773 välinen kokonaisväestössä tapahtunut pudotus ei näy juuri ollenkaan. Lisäksi selkein lasten määrän pudotus ajoittui vuoden 1777 kohdalle, jolloin naisten ja miesten määrä oli jo nousussa aiempien pudotusten jälkeen. Niinpä tämä selkein pudotus ei noudattelekaan yleisiä linjauksia, vaan johtuu siitä, että vuonna 1777 lapsia ei ollut osittain merkitty henkikirjoihin²¹¹.

Lapsia oli eniten niin suhteellisesti kuin määrällisesti tarkasteltuna vuonna 1788, jolloin heitä oli 643. Lasten määrä oli yli 600:n myös vuosina 1787 ja 1789 eli Kustaan sodan aattona sekä vielä sen aikana.²¹² Tämä on osittain ennako-oletusten vastaista, sillä voisi kuvitella, että lasten määrä olisi pikemminkin laskenut, eikä noussut sodan ajaksi. Sotakasteensa saavassa Viaporissa riehuivat taudit, eikä sodan todellisuudelta voinut muutoinkaan välttyä. Osin kyse lienee siitä, että kun Viaporiin sijoitettiin esimerkiksi enemmän laivaston henkilöstöä, he toivat perheensä mukanaan. Samaan aikaan on kuitenkin havaittavissa, että sotaan valmistuvassa Viaporissa enemmän siviilihenkilöstöä sisältäneiden linnan ja linnoituksen naisten ja lasten määrä väheni selvästi²¹³. Luonteeltaan sotilaallisissa kokonaisuuksissa lapsilla saattoi siis olla myös sodan kannalta merkitystä.

Tässä lasten määrän nousussa sodan aatoksi onkin osittain kyse siitä, etteivät kaikki alle 15-vuotiaat olleet toimeettomia sodan aikana. Vuonna 1789 normaalin 80 laivapojan²¹⁴ li-

²⁰⁹ Mäkeläinen 1972, 123.

²¹⁰ Liitetaulukko 2.

²¹¹ Henkikirja, Viapori, 1777 (JyMA, mf LT 1038).

²¹² Liitetaulukko 2.

²¹³ Henkikirjat, Viapori, 1780–1789 (JyMA, mf ES 2609–LT 775).

²¹⁴ Laivapojat olivat alun pitäen 10–12-vuotiaita poikia, mutta vuosien saatossa laivapojiksi otettiin myös huomattavasti vanhempia: esimerkiksi vuonna 1780 28 laivapoikaa oli yli 15-vuotiaita. Niinpä luokassa ”lapset” saattaa yli 15-vuotiaiden laivapoikien vuoksi olla jokunen verovelvolliseen ikään ennätänyt. Toisaalta tilanne oli mahdollinen myös toisinpäin; aikuisten miesten joukkoon saatettiin henkikirjoittaa alle 15-vuotiaita. Henkikirja, Viapori, 1780 (JyMA, mf ES 2609); Hatakka 2011, 18.

säksi Viaporiin sijoitettiin toiset 80 laivapoikaa sotavalmisteluiden vuoksi²¹⁵. Näistä laivapojista oli tarkoitus muovata koulutuksen kautta laivastoon taitavaa henkilöstöä, esimerkiksi alipäällystöä.²¹⁶ Niinpä on luonnollista, että sodan aikana heitäkin oli Viaporissa enemmän kuin aiemmin.

Lasten osalta on lisäksi todettava, että kun heidät löytää alle 15-vuotiaina henkikirjoista, niin heidän täytettyään 15 vuotta he ”häviävät” miltei kokonaan. Näitä verovelvolliseen ikään ehtineitä tyttäriä ja varsinkin poikia on nimittäin merkitty henkikirjoihin todella harvakseltaan. Vuosittain heitä oli lähinnä upseeri- ja käsityöläisperheissä²¹⁷. Tämä verovelvollisten lasten vähäinen määrä henkikirjoissa johtuu 1700-luvun palkollislainsäädännöstä, jonka mukaan vähävaraisilla nuorilla²¹⁸ tuli olla vakituinen palveluspaikka esimerkiksi piikana tai renkinä²¹⁹. Nämä perheet, joissa näitä verovelvollisia lapsia esiintyy, olivatkin usein Viaporin hyväosaisempia: upseereja ja virkamiehiä²²⁰. Näiden hyväosaisempien vesojen ei tarvinnut etsiä itselleen pestipaikkaa, mutta heitä oli silti melko vähän. Tämä johtuneesi siitä, että näissä perheissä, joissa varaa oli, ainakin poikalapset lähetettiin opintielle ja mahdollisesti myös tyttärille haluttiin tarjota Viaporista parempi ympäristö²²¹.

Näiden säätyläisiksi laskettavien lisäksi myös käsityöläisille on merkitty jälkikasvua: esimerkiksi vuonna 1793 puuseppä Frimanille on merkitty niin verovelvollinen poika kuin tytärkin²²². Samoin rakennusmestarin kisälli Falckille on parina vuonna merkitty yli 15-vuotias poika²²³. Nämä pojat ovat todennäköisesti saaneet omassa perheessään opin isänsä ammattiin, eikä hänen siksi ole tarvinnut lähteä etsimään palveluspaikkaa muualta. 1700-luvun kuluessa ei ollut myös lainkaan tavatonta, että palvelusväeksi – piiaksi tai rengiksi – kirjattiin perheen oma tytär tai poika²²⁴. Tämä on suoraan yhteydessä jo aiemmin mainittuun 1700-luvulla vallinneeseen palkollislainsäädäntöön. Palkollisten määrän kasvussa voikin osittain olla kyseessä väestökasvu, mikä on lisännyt myös yli 15-vuotiaiden nuorten määrää Viaporissa.

²¹⁵ Henkikirja, Viapori, 1789 (JyMA, mf LT 775).

²¹⁶ Nikula 1933, 216–218.

²¹⁷ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1793 (JyMA, mf LT 778).

²¹⁸ Vähävaraiset nuoret, eli jokainen, jolla ei ollut omaa taloa, pysyvää työsuhdetta taloon, opintoja, virkaa, ammattia tai käsityötointa oli 1700-luvulla vuosipalveluvelvollinen, eli velvollinen ryhtymään palkolliseksi. Ks. lisää esim. Sirén 1999, 26.

²¹⁹ Markkola 2007, 258.

²²⁰ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1794 (JyMA, mf LT 779).

²²¹ Parland - von Essen 2010, 144.

²²² Henkikirja, Viapori, 1793 (JyMA, mf LT 778, aukeama 11).

²²³ Henkikirjat, Viapori, 1794–1795 (JyMA, mf LT 779–ES 2611).

²²⁴ Ks. esim. Partanen 2004, 172.

3.2 Vaimoja, muttei sentään rouvia

Viaporin sukupuolijakaumaa tarkastelemalla esille tulee osin ennakko-oletusten vastaisia huomioita. Jos miehisuus oli odotettavissa, niin naisten määrä herättää ihmetystä. Eva-Christina Mäkeläisen mukaan aatelisrouvien määrä kasvoi Viaporissa 1700-luvun loppua kohden Kustaan sotaa lukuun ottamatta, jolloin perheitä siirrettiin sodan jaloista pois Viaporista. 1780-luvulla tämä kehitys näkyi hänen mukaansa myös palvelijoiden määrän kasvussa, kun yhä useampi perhe tarvitsi useampia palvelijoita pitämään talouden pystyssä.²²⁵ Oletukseni Mäkeläisen tutkimuksen sekä Viaporin kulttuurielämää kuvailevien tutkimusten pohjalta oli hyvin samantyylinen. Oletin, että linnoitustöiden päätyttyä ja kulttuurielämän kirvottua naisten määrä olisi selvästi lisääntynyt, mutta kuvion 3 mukaan mistään huikeasta noususta ei todetusti ollut kyse.

Verratessa Mäkeläisen laskelmia henkikirjoihin ongelmaksi muodostuvat nopeasti käsitteet. Mäkeläinen itse puhuu säätyläisnaisista ja aatelisrouvista samassa asiayhteydessä. Miltei seuraavassa lauseessa hän puhuu rykmenttien upseerien vaimoista.²²⁶ Kun sitten esimerkiksi Pirjo Hämäläinen ja J.E.O. Screen viittaavat Mäkeläisen tuloksiin kommentoissaan Viaporin perhetilannetta, he puhuvat upseerien vaimoista²²⁷. On siis hieman epäselvää, kenestä loppujen lopuksi on kyse, sillä näitä kolmea: aatelisrouvia, säätyläisnaisia ja upseerienrouvia, ei voida rinnastaa. Aatelisrouva viittaa aateliseen syntyperään tai avioliiton kautta aatelissäätyyn päässeeseen henkilöön. Kyseessä voi olla upseerin rouva, mutta aivan yhtä hyvin upseeri saattoi olla aateliton²²⁸. Upseeriksi tulon edellytys ei nimittäin ollut aatelinen syntyperä²²⁹. Esimerkiksi linnoituksessa oli jopa suurempi määrä ei-aatelisia upseereita, kuin aatelisia. Nämä ei-aateliset oli värvätty upseerikoulutukseen vapaaehtoisten joukosta, jotka olivat usein köyhiä ja alhaisen koulutuksen omaavia miehiä.²³⁰ Muissa hallinnollisissa kokonaisuuksissa tilanne ei välttämättä ollut linnoituksen tapainen, sillä esimerkiksi Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin upseeristo oli aina suurimmaksi osin aatelistoa.²³¹

²²⁵ Mäkeläinen 1972, 50, 122.

²²⁶ Mäkeläinen 1972, 50.

²²⁷ Hämäläinen 2006, 78; Screen 2010, 197.

²²⁸ Aatelisista ja aatelittomista upseereista esimerkiksi Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentissä. Ks. Lindholm 1975, 61–65, 117.

²²⁹ Ks. esim. Wirilander 1974, 463.

²³⁰ Screen 2007, 185.

²³¹ Lindholm 1975, 117.

Aatelisia oli myös armeijan ulkopuolella, joten suoraan ainakaan käsitteitä aatelisrouva ja upseerin vaimo ei voida rinnastaa. Jos taas ajatellaan säätyläisiä, niin siihen voidaan sisällyttää aatelisto ja aatelittomista lisäksi virkamiehistö, papisto, upseeristo ja aliupseeristo²³². Tai jos käsitteeseen tutustuu enemmän, on tiettyinä aikakausina säätyläistö tarkoittanut huomattavasti laajempaa osaa väestöstä, kuin vain ”herrasväkeä”, joina aiemman määritelmän aatelistoa, virkamiehistöä ja papistoa ynnä muita voidaan pitää²³³. Keitä siis olivat Mäkeläisen mainitsemat vuoden 1776 11 aatelisrouvaa?

Viaporin henkikirjojen pohjalta vaikuttaisi, että aatelismiesten vaimoista on mitä ilmeisimmin käytetty ruotsin kielen rouvaa tarkoittavaa käsitettä *fru*, kun taas muutoin vaimosta on kansanomaisemmin käytetty ruotsin vaimoa tarkoittavaa lyhennettä *ho* eli *hustru*²³⁴. Kuitenkaan esimerkiksi jokaisen upseerin vaimosta ei ole käytetty nimitystä *fru* vaan kansanomaisemmin lyhennettä *ho*²³⁵. Samoin jos tämän merkinnän *fru* ajatellaan tarkoittavan aatelista syntyperää, niin näitä aatelin naisia oli myös siviilivirkamiesten puolisoitten seassa, eikä siis ainoastaan upseerien rouvina²³⁶. Tämän lisäksi aatelisarvo näkyy joidenkin kohdalla, kun aatelisarvo on tuotu henkikirjaan esille. Esimerkiksi juuri vuonna 1776 Viaporissa asui paroni Sjöblad vaimonsa paronitar Charlottan kanssa²³⁷.

Kun nämä naiset vuodelta 1776, jotka on merkitty sanalla *fru* tai aatellisella arvonimellä laskee yhteen, ei summa ole Mäkeläisen väittämä 11 vaan 21²³⁸. Sattumalta tämän vuoden kohdalla nämä kaikki olivat myös upseerien rouvia eli eroa ei voi selittää silläkään, että laskisi vain upseerien rouvat, eikä sillä, että jättäisi jonkun hallinnollisen kokonaisuuden pois laskuista. Itse asiassa ero vain kasvaa, jos ottaa huomioon, että aatelin naisia olivat myös esimerkiksi upseerien mukanaan tuomat äidit, puhumattakaan siitä, jos laskee kaikki mahdollisesti säätyläisiksi laskettavien vaimot ja perheen muut naiset yhteen.

Jos kerran naisten määrä ei kasvanut räjähdysmäisesti, niin kasvoiko näiden rouvien määrä Mäkeläisen osoittamalla tavalla? Kun Viaporin henkikirjojen kaikista hallinnollisista kokonaisuuksista lasketaan ne, jotka on merkitty aatelisrouviksi joko tittelillä tai sanalla *fru*, niin kehitys ei taulukon 1 mukaan kerro ainakaan jatkuvasta kasvusta.

²³² Sirén 1999, 36.

²³³ Enemmän säätyläistö -käsitteestä. Ks. Wirilander 1974, 33–36.

²³⁴ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1798 (JyMA, mf LT 1044, aukeamat 10–11).

²³⁵ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1798 (JyMA, mf LT 1044, aukeama 13).

²³⁶ Esim. kirjanpitäjä (*bokhållaren*) Nycander sekä hänen rouvansa (*fru*). Henkikirja, Viapori, 1793 (JyMA, mf LT 778, aukeama 11).

²³⁷ Henkikirja, Viapori, 1776 (JyMA, mf LT 1037, aukeama 190).

²³⁸ Vrt. Henkikirja, Viapori, 1776 (JyMA, mf LT 1037); Mäkeläinen 1972, 50.

TAULUKKO 1: *Viaporin aatelliset rouvashenkilöt (eli fru- tai aatellisnimikkeellä varustettu vaimoväki) numeraalisesti ja prosentteina 1766–1800*

	Fruar		Naiset*		Fruar		Naiset*
	N	%	100 %		N	%	100 %
1766	19	5,3	358	1785	27	7,2	374
1767	29	7,4	394	1786	16	4,2	383
1768	26	6,7	388	1787	23	5,7	401
1769	27	6,7	402	1788	23	5,3	433
1771	33	7,1	463	1789	21	4,9	430
1772	28	5,7	492	1790	14	4,7	298
1773	29	10,8	269	1791	19	4,6	417
1774	25	6,5	383	1792	15	3,1	491
1776	21	9,7	217	1793	12	2,5	489
1777	35	10,0	351	1794	15	3,4	443
1778	39	10,7	364	1795	15	3,1	482
1779	30	9,0	333	1796	16	3,4	467
1780	37	9,8	379	1797	18	3,7	482
1782	50	12,8	391	1798	19	3,9	491
1783	38	10,1	377	1799	21	4,2	500
1784	49	12,7	385	1800	18	3,6	495

* Naispalvelijoita ei ole tässä otettu huomioon.

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

Taulukosta 1 huomataan, että Mäkeläisen esille tuoma kehityslinja aatellisrouvien määrän noususta vuosisadan loppua kohden ei toteudu²³⁹. Itse asiassa aatellisrouvien määrä oli huipussaan vuosien 1777 ja 1784 välisenä aikana. Ehdottomat huippuvuodet olivat 1782, jolloin aatellisrouvia oli 50 ja 1784, jolloin aatellisrouvia oli 49. Tämän jälkeen aatellisrouvien määrä väheni selvästi.

Aatellisrouvien määrän laskun taustalla lienee yleisesti aateliston väheneminen Viaporissa. Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentin upseeristo oli aina suurimmaksi osin aatelistoa. Tilanne kuitenkin eli, sillä jonakin vuonna aatellisia upseereita saattoi olla jopa 95 %, ja toisena heitä olikin 76 %. Yleinen linjaus aatelisten upseerien määrässä kui-

²³⁹ Erityisesti vuosi 1796 herättää hämmennystä, sillä rouvia oli tuolloin Mäkeläisen mukaan yli 50, mutta henkikirjojen mukaan vain 16. Jos tuolta vuodelta lasketaan kaikki upseerien vaimot – nekin, jotka siis on merkitty rahvaanomaisemmin vaimoksi, eivätkä siten olleet aatellista syntyperää, jää summa silti alle 30:n. Ihmeteltäväksi jääkin, onko Mäkeläinen ottanut laskuihin mukaan myös ne tykistön komppaniat mahdollisine rouvashenkilöineen, jotka eivät edes olleet sijoitettuna Viaporiin, mutta löytyivät Viaporin henkikirjoista; vai pitäisikö laskuihin ottaa koko säätyläistä aliupseereineen ja virkamiehineen. Lähteekseen Mäkeläinen mainitsee Helsinki-Viaporin henkikirjat, joten onko hän laskenut kaikki aatellisrouvat Helsingistä ja Viaporista? Henkikirja, Viapori, 1796 (JyMA, mf LT 780); Mäkeläinen 1972, 50.

tenkin oli, että heidän määränsä väheni 1700-luvun loppua kohden. Kun vielä 1780-luvulla aatelisia saattoi olla jopa yli 90 % upseereista, niin 1790-luvulla heitä oli enää 70–80 %. Viimeinen vuosi, jolta tällaisia lukemia on, on 1799 ja tuolloin aatelisia upseereita Leskikuningattaren rykmentissä oli enää 68,4 %.²⁴⁰ Syy aatelisiksi merkittyjen rouvashenkilöiden vähenemiseen rykmenteissä lieneekin yksinkertaisesti aatelisten määrän väheneminen. Upseereja kyllä oli, mutta he olivat syntyperältään ei-aatelisia.

Syynä aatelisrouvien ja yleisemmin aateliston vähäiselle määrälle rykmenteissä voisi pitää aikakauden yleisiä olosuhteita. Viaporissa oli jatkuvasti puute jostakin, minkä lisäksi hinnat jatkoivat nousuaan vuodesta 1776 eteenpäin ja varsinkin vuoden 1790 jälkeen. Erityisesti sotamiehiin kohdistuneilla huonoilla oloilla ei kuitenkaan luulisi olevan mitään tekemistä aateliston kanssa. Usein aatelissäytyä edustavat upseerit saivat parempaa palkkaa kuin tavalliset rivisotilaat, minkä lisäksi asumisolosuhteidenkin voisi kuvitella olleen edes hieman paremmat kuin muilla – vaikka myös he joutuivat välillä asumaan lahoamispiteessä olevissa upseeripaviljongeissa²⁴¹. Viapori nähtiin kuitenkin kulttuurin kehtona, joten sen luulisi viehättäneen myös aatelistoa rouvineen. Vai onko kyse siitä, että Viaporin voi sanoa olleen kulttuurin kehto, mutta vain tiettyjen piirien, esimerkiksi vain suomalaista syntyperää olevien mielestä?

Kaarina Lindholm on todennut, että Hamiltonin–Leskikuningattaren rykmentin²⁴² Suomen pataljoonissa palveli vuosina 1742–1808 yhteensä 257 upseeria, joista suomalaisia oli vain 55 eli 21,4 %. Loput olivat pääasiassa ruotsalaisia, 70,8 %, mutta heidän joukossaan oli myös baltteja, pommerilaisia, yksi skotti sekä joitakin syntyperältään tuntemattomia.²⁴³ Olettaen, että esimerkiksi ruotsalainen olisi mahdollisesti ollut naimisissa ruotsalaissyntyisen naisen kanssa, voisiko olla, että muiden kuin suomalaisten vaimot pitäytyivät mielellään kotimaassaan ja seurapiireissään, eivätkä omista lähtökohdista edes kokeneet Viaporia kiinnostavana asuinpaikkana? Mutta jos syynä on seurapiirien takapajuisuus, miksi aatelisrouvat olisivat viihtyneet suuremmissa määrin Viaporissa vuoteen 1784 saakka?

* * *

²⁴⁰ Lindholm 1975, 117.

²⁴¹ Rosén 1995b, 229.

²⁴² Tässä olen käyttänyt nimen Prinssi Fredrik Adolfin–Leskikuningattaren rykmentti sijaan nimitystä Hamiltonin–Leskikuningattaren rykmentti, sillä Lindholm, johon viitataan, on käyttänyt tutkimuksessaan tätä nimitystä.

²⁴³ Lindholmin laskelmat poikkeavat Hans Hirnin kansallisuuslaskelmista, sillä Hirn on ottanut huomioon kansallisuutta selvittäessään vain syntymäpaikan, kun Lindholmin taustatyö on kattavampi. Lindholm 1975, 26; Screen 2010, 49.

Aatelin mahdollinen Viaporin karttaminen ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, ettei seuraelämä olisi voinut olla vilkasta. Aikalaislähteiden mukaan elämä Viaporissa oli tietyissä piireissä tanssiaisten ja illallisten värittämää. Kuvailihan Edvard Daniel Clarke talvella 1800, että:

”Viaporin upseerit asuvat aika mukavasti, ja kaikki ovat tuoneet perheensä mukanaan. Linnoituksen seuraelämä on vilkasta. Tanssiaisissa ja kutsuilla nähdään runsaasti yli neljäkymmentäkin naista, ja monet heistä ovat todellisia kaunottaria”²⁴⁴.

Clarcken kokemusten mukaan Viaporissa oli siis enemmän seurapiireissä liikkuvia naisia kuin taulukko 1 kertoo. Taulukko kertoo kuitenkin vain aatelisten rouvien määrän eli ehkä nuo Clarcken mainitsemat yli 40 naista pitävät sisällään myös esimerkiksi sisaret tai ehkäpä kyseiset kutsut oli suunnattu laajemmille seurapiireille, esimerkiksi myös upseereille perheineen, eikä pelkästään aatelistolle. Todennäköistä on myös, että Viaporin seuraelämä houkutteli myös läheisestä Helsingistä väkeä tanssiaisiin ja kutsuille.

Oliko Viaporin seuraelämä sitten kuitenkaan Ruotsin tai yleisesti Euroopan tasolla? Ehkä Kustaa III:n veljen, Kaarle-herttuan, negatiivinen huomautus vuodelta 1782 ei olekaan perätön. Tuolloin hän kommentoi, kuinka Ruotsista tulisi lähettää hovinainen Suomeen opastamaan linnoituksen rouvia, jotka olivat tukkalaitteittensa puolesta ”tuulten jumalattaria”²⁴⁵. Mahdollisesti ei-aatelin säätyläistö loihti Viaporiin omanlaisensa kulttuurin kehdon, joka vetosi heihin, muttei välttämättä aateliin, jonka määrä väheni 1700-luvun loppua kohden. Viaporissa olikin vuosisadan lopulla enimmäkseen vaimoja, muttei sentään aatelia rouvia. Ehkä Viaporissa jäljiteltiin Euroopan aateliston elämäntapaa, muttei ylletty samalla tasolle. Ehkä samasta syystä Viaporin seuraelämässä oli hajontaa, ja on jopa epäilty, että säätyläistön sisään olisi syntynyt oma ”sosieettinsa” jolla olisi ollut vara syrjiä upseerikollegoitaan ja näiden perheitä. Esimerkiksi kenraali Klingsporin tiedetään pahoittaneen mielensä, kun häntä ei kutsuttu kahdelle huviretkelle vuonna 1793.²⁴⁶

3.3 Yksin Viaporissa, perheenä muualla?

Viaporissa ei siis loppujen lopuksi ollut runsaasti aatelisrouvia, ja muutoinkin naisten osuus pysytteli selvästi alle 20 %:n²⁴⁷. Vaikka kyseessä oli sotilastukikohta, olivat ennak-

²⁴⁴ Clarke 1990 (1824), 196–197.

²⁴⁵ Hämäläinen 2006, 80.

²⁴⁶ Mäkeläinen 1972, 214.

²⁴⁷ Liitetaulukko 2.

ko-oletukset naisten määrästä tätä suuremmat. Oletukseni suuremmasta naisten määrästä johtuu siitä, että 1600- ja 1700-luvuilla – ja itse asiassa laajemmin aina 1300-luvulta 1800-luvun loppuun – naiset olivat keskeinen osa eurooppalaisten armeijoiden kokoonpanoa, sillä huolto oli usein jätetty sotilaiden itsensä vastuulle. Sotilaat ratkaisivat tilanteen pitämällä mukanaan esimerkiksi vaimoa, joka vastasi muun muassa sotilaan ruokahuollosta ja hoivasta.²⁴⁸ Naisten läsnäoloa pidettiin jopa välttämättömänä osana armeijan organisaationa. Tämä välttämättömyys johti jopa siihen, että 1600-luvulla saksalainen sotilaskirjailija von Wallhausen kuvasi, kuinka rekrytoidessa 3000 saksalaista sotilasta mukana tuli 4000 naista ja lasta²⁴⁹. Eivätkä nämä naiset aina olleet vaimoja, vaan armeijan mukana liikkui myös prostituoituja ja naisia, jotka myivät sotilaille ruoan lisäksi alkoholia²⁵⁰.

Ajan mittaan naisten liikkuminen sotilaiden mukana alettiin kokea rasisitteeksi. Tämä johti naisten määrän rajoittamiseen²⁵¹. Ruotsissa – tai Suomessa – ei voida täydellä varmuudella puhua rajoittamisesta, mutta vihjeitä siitä löytyy. Esimerkiksi Göteborgin linnoituskaupungissa kärsittiin 1700-luvun loppupuolella ahtaudesta, jota toistuvat tulipalot pahensivat entisestään. Ahtauden ja siviilien niskoille langenneen majoittamisvelvollisuuden myötä ilmenneiden ongelmien vuoksi 1760-luvulla laadittiin sopimus, jossa määritettiin kasarmiasumisen ehdot. Sopimuksen mukaan 100 sotilaan tuli majoittua kasarmiin, jossa oli 16 huonetta. Jokaiseen huoneeseen tuli lisäksi majoittua yhden sotilaan vaimon, joka vastaisi muun muassa ruokahuollosta. Kuitenkin siinä missä sotilaita oli sata ja lisäksi toistakymmentä vaimoa, niin sänkyjä näissä 16 huoneessa oli yhteensä vain 50. Tätä sopimusta ilmeisesti myös noudatettiin, sillä tässä kasarmissa oli pian 99 sotilasta, joista 17:llä oli vaimo mukana.²⁵²

Jos Göteborgin linnoituskaupungissa päädyttiin tällaisiin sopimuksiin, on mahdollista, että samaa tehtiin myös valtakunnan itäisessä osassa, Suomessa. Vuonna 1772 Björnbergin rykmentin henkikomppanian 91 sotamiehestä 64:llä oli vaimo mukana Viaporissa²⁵³. Vuonna 1800 vastaava luku oli kahdeksan²⁵⁴. Naisten määrässä on myös suhteellisesti havaittavissa tämä sama trendi; tarkasteltavan ajanjakson aluksi suhteellisesti useammalla oli

²⁴⁸ Sjöberg 2008, 13, 15.

²⁴⁹ Lynn 2008, 1.

²⁵⁰ Sjöberg 2008, 15.

²⁵¹ Lynn 2008, 1–2.

²⁵² Andersson 1997, 159, 161, 163–164.

²⁵³ Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1772 (JyMA, mf LT 1035, aukeamat 265–267).

²⁵⁴ Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672, aukeamat 16–17).

mukanaan Viaporissa vaimo ja siten useammalla oli mahdollisuus perheellisyyteen²⁵⁵. Sama vähenevä trendi oli tosin havaittavissa laajemminkin; koko Ruotsin tasolla naisten määrä komppanioissa väheni. Osin kyse lienee rajoittamisesta, mutta naisten on myös 1700-luvun loppua kohden todettu pysytelleen mieluummin omissa kodeissaan kuin miestensä mukana sotilaselämän keskellä.²⁵⁶

Tämä ei ole ihme, kun mietitään, millaisissa oloissa sotilaat joutuivat vaimoineen ja lapsineen elämään. Ahtaus, jatkuva puute milloin mistäkin ja miehistön heikko palkka tuskin olivat kovin suuria innoittajia Viaporiin muuttoa harkitessa. Toisaalta kyse voi olla siitä, että naisten määrää todella rajoitettiin samanlaisilla sopimuksilla kuin Göteborgissa. Ehkä ahtauden ja puutteen toivottiin helpottavan, jos aivan jokaisen sotilaan vaimo ei olisi tämän mukana Viaporissa. Mahdollista – ja suorastaan erittäin todennäköistä – kuitenkin on, että Viaporissa oleili enemmän naisia mitä henkikirjat antavat ymmärtää. Vuosina 1773, 1776–1780 henkikirjoihin on erikseen merkitty Viaporissa asuneiden vaimojen lisäksi myös vierailevia vaimoja²⁵⁷. Nämä vaimot eivät virallisesti asuneet Viaporissa, mutta koska he henkikirjoituksen aikaan olivat Viaporissa, eivätkä olisi tulleet muuallakaan henkikirjoitetuiksi, on heidät näin merkitty henkikirjoihin.²⁵⁸ Näitä vierailevia vaimoja oli tykistössä sekä molemmissa rykmenteissä taulukossa 2 esitetyllä tavalla.

TAULUKKO 2: *Henkikirjoitettujen naisten ja vierailevien vaimojen määrä tykistössä ja varuskuntarykmenteissä vuosina 1773 ja 1776–1780*

	Tykistö		Leskikuningattaren rykmentti*		Björnbergin–Flemingin rykmentti*	
	henkikirjoitetut naiset	vierailevat vaimot	henkikirjoitetut naiset	vierailevat vaimot	henkikirjoitetut naiset	vierailevat vaimot
1773	17	6	82	48	62	77
1776	19	8	78	40	54	51
1777	20	8	58	39	60	56
1778	20	6	88	27	61	53
1779			78	28	49	47
1780			82	28	55	50

*Tässä yhteydessä rykmenteistä on mainittu ne nimet, jotka olivat kyseisellä aikavälillä 1773, 1776–1780 käytössä

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1773, 1776–1780, Viapori (JyMA, mf LT 1036, LT 1037–ES 2609).

²⁵⁵ Liitetaulukko 2.

²⁵⁶ Sjöberg 2008, 166.

²⁵⁷ En ole sisällyttänyt näitä vierailevia vaimoja omiin laskelmiini, koska he eivät asuneet Viaporissa pysyvästi.

²⁵⁸ Henkikirjat, Viapori, 1773, 1776–1780, Viapori (JyMA, mf LT 1036, LT 1037–ES 2609).

Taulukosta 2 havaitaan, että vierailevien vaimojen määrä oli runsas. Varsinkin Björnbergin–Flemingin rykmentissä leimaavaa oli, että vierailevia vaimoja oli useana vuonna miltei yhtä paljon, kuin Viaporiin asettuneita vaimoja – ja vuonna 1773 vierailevia vaimoja oli jopa enemmän. Tietoja vierailevista vaimoista on kuitenkin vain näiltä vuosilta, joten on hyvin mahdollista, että jonain toisena vuonna vierailevat vaimot on kirjattu henkikirjoihin tavalliseen tapaan. Toisaalta mahdollista on myös, että muina vuosina heidät jätettiin vain kokonaan kirjaamatta. Kuitenkin se, että tietoja heidän olemassaolostaan on edes näiltä vuosilta, kertoo sotamiesten elämästä tykistössä ja varuskuntarykmenteissä; jotkut sotamiehet joutuivat elämään ilman vaimojaan tai perheitään ollessaan Viaporissa.

Vaikka vierailevat vaimot kertovat tilanteesta vain näiltä vuosilta, tiedetään, että useiden sotilaiden vaimot eivät seuranneet sotamiehen arkea elävää miestänsä Viaporiin vaan asuivat muualla – joko täysin vapaaehtoisesti tai naisten määrän rajoittamisen vuoksi²⁵⁹. Tämä on havaittavissa myös oman tarkastelujaksoni puitteissa, sillä vertaamalla henkikirjoja armeijan rulliin voidaan joidenkin vuosien osalta havaita, ettei naimisissa olevien sotilaiden määrä kohdannut Viaporissa majailevien vaimojen määrää. Esimerkiksi vuonna 1799 Leskikuningattaren rykmentin henkikomppanian 98 sotamiehestä 29 oli naimisissa, mutta vain 10 vaimoa oli seurannut miestänsä Viaporiin. Sama toistuu myös muissa rykmentin kompanioissa, kun kyseisen vuoden everstiluutnantti Gustaf von Gutofskijn johtaman kompanian 96 sotamiehestä 26 oli naimisissa, mutta vain kolmella miehellä oli vaimo mukana Viaporissa.²⁶⁰ Sama kaava toistuu myös Björnbergin–Stackelbergin rykmentissä, tykistössä ja laivastossa.

Vierailevien vaimojen olemassaolo kertoo myös Viaporiin liitettävästä tulemisesta ja menemisestä. Viaporiin tuli ja meni väkeä, mutta kuinka moni todellisuudessa asettui sinne? Kun tilanne naisten osalta oli tällainen, voidaan perheellisyydestä sanoa jo jotakin. Miehet asettuivat Viaporiin mitä ilmeisimmin yksin, myös yhdessä esimerkiksi vaimon kanssa ja toisaalta myös erikseen, oma perhe muualle jättäen. Jos ajattelee hetkellisesti – esimerkiksi sodan ajaksi – Viaporiin komennettuja, eivät nämä varmaankaan repineet perhettään sodan takia juuriltaan. Viapori oli osalle vain hetkellinen asuinsija, minkä vuoksi perhe saattoi jatkaa elämäänsä muualla.

²⁵⁹ Ks. esim. Screen 2010, 207.

²⁶⁰ Vrt. Henkikirja, Viapori, 1799 (JyMA, mf LT 1045); Pääkatselmusrulla, Leskikuningattaren henkirykmentti, 1799 (MMA, mf KL55072).

Kun Viaporista muotoutuu koko ajan enemmän omanlaisensa kuva, on kysyttävä, voidaan-ko sitä perheidensä tai kotitalouksiensa perusteella millään muotoa edes sijoittaa Hajnalin mallin mukaisesti itäisiin tai läntisiin perheisiin. Samoin jos ajatellaan muiden muassa Sirénin esille tuomaa ajatusta siitä, että itäisen ja läntisen vertailu tulisi jättää taakse ja keskittyä enemmänkin näkemään kulloinenkin perhetilanne jatkuvan muutoksen tilassa, onko Viaporia tällöinkään syytä sijoittaa mihinkään? Esimerkiksi ruraalisemmalle talonpoikaisyhteisölle tyypillisiä olivat suuret ryhmä- tai yhtiöperheet, kun sitten kaupungistumisen myötä on nähty, että kotitalouskoko pieneni²⁶¹. Oliko Viaporissa koskaan havaittavissa tällaista muutosta? Oliko Viaporissa koskaan maatalousyhteisöihin kuuluvia talonpoikia? Tai kun Viaporia nimitettiin jopa kaupungiksi, niin onko sen sosiaalisella jakaumalla mitään tekemistä kaupungin kanssa?

Näihin kysymyksiin vastatakseni käsittelen jatkossa Viaporin perheellisyyttä sosiaalisen jakauman mukaisten ryhmien avulla. Eri hallinnolliset kokonaisuudet jäävät tarkastelussa taustalle ja keskityn eri sosiaaliryhmiin upseereista kauppiaiden ja käsityöläisten kautta mahdollisiin talonpoikiin. Hallinnolliset kokonaisuudet eivät jää täysin sivuun, sillä jos jossakin kokonaisuudessa tapahtuu merkittävä muutos, otan sen esille. Tavoitteena on käsitellä Viaporia kokonaisuutena, ei jokaista hallinnollista kokonaisuutta erikseen, jolloin lopputulos olisi helposti luettelo.

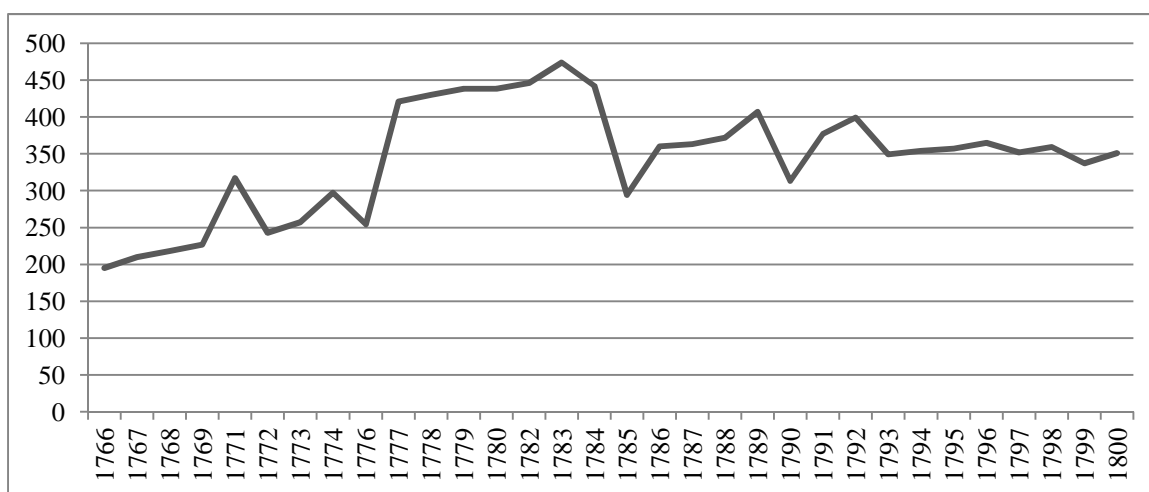
²⁶¹ Ks. esim. Haapanen 2006, 109.

4 KOTITALOUDET VIAPORIN KUVAAJINA

4.1 Kotitaloudet vastaan väestö

Viaporista on tähän asti muodostunut jatkuvasti omaleimaisempi kuva. Sotilaallisuus ja miehisyys määrittävät kuvaa Viaporista odotusten mukaisesti, mutta kaupunkimaisuus tai korkeamman kulttuurin kehtona toimiminen eivät ole toteutuneet samalla tavoin. Ilmi on tullut, että Viaporissa oli eniten aatelisrouvia huomattavasti aiemmin kuin vasta tarkastelujakson lopuksi, ja ilmeistä on, että suuri osa Viaporiin asettuneista miehistä tuli sinne ilman vaimojaan ja lapsiaan. Millaisina kokonaisuuksina Viaporiin siis asetuttiin? Millainen oli tyypillinen viaporilainen kotitalous taikka perhe? Tarkastelen ensin Viaporin kotitalouksia yleisellä tasolla, minkä jälkeen kiinnitän huomion kotitalouksien rakenteeseen. Viaporin kotitalouksien määrä käy ilmi kuviosta 4.

KUVIO 4: *Kotitalouksien määrä Viaporissa 1766–1800*

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

Kotitalouksien määrä Viaporissa vaihteli kuviossa 4 havaittavissa olevalla tavalla 195 ja 474 kotitalouden välillä. Yllättäen kotitalouksien määrä ei kuitenkaan täysin noudattanut väestömäärän muovaamia linjoja²⁶². Toki osa väestömäärässä tapahtuneista muutoksista, esimerkiksi vuodesta 1774 vuoteen 1776 tapahtunut pudotus ja toisaalta Kustaan sodan

²⁶² Vrt. kuvio 1.

aikainen väestölasku, näkyivät myös kotitalouksien määrässä, mutta osa isoista muutoksista ei näy lainkaan. Yksi näistä ”näkyttömistä” muutoksista on vuosien 1772 ja 1773 välinen lasku, kun varuskuntarykmenteistä siirrettiin väkeä Ruotsiin. Tämä tarkalleen 389 henkilöä käsittävä muutos ei näy kotitalouksien määrässä, koska suuri osa siirretystä väestöstä oli sotilaita mahdollisine perheineen²⁶³. Sotilaat asuivat ahtaasti kasarmeissa suurissa kokonaisuuksissa, joten heidän poistuessaan Viaporista kotitalouksien määrä ei vähentynyt.

Toinen kuvion 4 yllättävä piirre on, että kotitalouksien määrä ei ollut huipussaan tarkastelujakson loppupäässä vaan jo vuosina 1777–1784. Kotitalouksien määrä nousikin vuodesta 1777 alkaen, kun niiden määrä kipusi vuoden 1774 297 kotitaloudesta 421 kotitalouteen²⁶⁴. Huipussaan kotitalouksien määrä oli vuonna 1783, jolloin niitä oli 474²⁶⁵. Tämä huippu sijoittui viimeisen kiivaan rakennuskauden yhteyteen; itse asiassa se alkoi vuodesta, joka oli viimeinen vuosi, jolloin rakennettiin myös jotain aivan uutta. Tämän jälkeen rakentamistahti hiipui, kun linnoitustöissä keskityttiin vain saattamaan keskeneräiset rakennukset valmiiksi. Kotitalouksien määrän huipun vuoksi voisi kuvitella kiivaan rakennuskauden tuottaneen tulosta; uusia asuinrakennuksia oli mahdollisesti saatu valmiiksi ja vuoden 1777 jälkeenkin osittain valmiiden asuinrakennusten viimeistelyä jatkettiin.

Näiden vuosien 1777–1784 aikana vaikuttaa olleen kyse jonkinmoisesta kultakaudesta, jolloin väljempi asuminen oli mahdollista. Eräänlaisen kultakauden puolesta puhuu myös se, että kotitalouksien määrä oli huipussaan aivan täsmälleen samoina vuosina, kuin rouvien (*fru*) määrä ylsi huippuunsa²⁶⁶. Onkin mahdollista, että juuri valmistuneet asuinrakennukset houkuttelivat myös aatelisrouvia Viaporiin.

Nämä uudet rakennukset vaativat kuitenkin myös osaavaa väkeä, esimerkiksi käsityöläisiä, linnoitustöihin²⁶⁷. Jos kyse oli tällaisista kultavuosista, ongelmaksi muodostuu kotitalouksien määrän romahdus vuonna 1785. Rakentaminen jatkui vielä tämän jälkeenkin, joten romahduksen ei olisi pitänyt tapahtua vielä tässä vaiheessa. Vuosien 1784 ja 1785 välillä

²⁶³ Liitetaulukko 1; Liitetaulukko 3.

²⁶⁴ Vuosien 1774 ja 1777 välissä on myös vuosi 1776, jonka osalta on saatavissa tietoja kotitalouksien määrästä, mutta tuona vuonna laivasto puuttui henkikirjoista, joten se ei ole vertailukohteena kaikista luotettavin. Vuonna 1776 kotitalouksia oli 254 eli 43 vähemmän kuin vuonna 1774. Henkikirjat, Viapori, 1774–1777 (JyMA, mf LT 1036–LT 1038).

²⁶⁵ Henkikirja, Viapori, 1783 (JyMA LT 1042).

²⁶⁶ Ks. taulukko 1.

²⁶⁷ Kultavuosien aikana väestö kasvaa noin 700 henkilöllä. Tämä kasvu keskittyy kuitenkin miehistökokonaisuuksiin, jotka elivät ahtaasti parakeissa. Niinpä muu Viaporin väki saattoi jatkaa väljempää elämäänsä. Ks. Liitetaulukot 1 ja 3.

tapahtui kuitenkin selvä pudotus, kun kotitalouksien määrä laski 442:sta 294:ään²⁶⁸. Samalla aatelisrouvien määrä laski 49 rouvasta 27 rouvaan²⁶⁹. Nämä pudotukset ovat huomattavia, varsinkin kun väestömäärässä oli samaan aikaan havaittavissa alle 150 henkilön pudotus²⁷⁰. Niinpä kotitalouksien määrä laski 148 taloudella, kun väestö väheni 141 henkilöllä. Kyse ei voi olla siis pelkästään siitä, että tänä vuonna ihmisiä vain joko kuoli tai muutti pois enemmän kuin heitä muutti takaisin, minkä vuoksi kotitalouksien määrä olisi vähentynyt. Kyse on siitä, että jokin pakotti ihmiset asumaan ahtaammin ja teki siten myös Viaporista epäviehättävän ylhäisen syntyperän omaavien rouvien mielestä.

Jos lisäksi vuosina 1777–1784 oli kyse eräänlaisista kultavuosista, herää kysymys, miksei kotitalouksien määrä myöhemminä vuosina enää noussut samalle tasolle. Asumukset riittivät näinä vuosina ennätysuurelle määrälle kotitalouksia, samalla kun ennätysmäärä aatelisrouvia näki Viaporin soveliaaksi asuinpaikaksi. Miksei kotitalouksien määrä kohonnut samoihin lukemiin myös tarkastelujakson loppuksi? Mikä esti Viaporin kehityksen samalle tasolle myöhemmin?

Yksiselitteistä vastausta sille, miksi kotitalouksien määrä oli huipussaan vuosina 1777–1784, ei siis voida antaa. Mahdollista on, että kiivas rakentaminen tuotti uusia asuinrakennuksia, jotka mahdollistivat aiempaa väljemmän asumisen ja uutuutta kiiltelevinä houkutelivat myös aatelisrouvia Viaporiin. On kuitenkin mahdollista, että nämä uutuutta kiiltelevät rakennukset olivat todellisuudessa ainakin osittain puisia väliaikaishökkeleitä, joihin esimerkiksi käsityöläiset sijoitettiin siksi aikaa kun he keskittyivät rakennustöihin. Viaporin rakennustöitä nimittäin leimasi jo aiemmin Ehrensvärdin periaatteena ollut säästäväisyys; majoitustilat, pajat ja varastot olikin aluksi tarkoitus rakentaa sillä perusteella, että kun pääasialliset rakennukset saataisiin valmiiksi, voitaisiin nämä väliaikaiset rakennukset siirtää muualle tai hyödyntää muilla tavoin²⁷¹. Tosin esimerkiksi mantereen puolelle täysin väliaikaiseksi tarkoitettut puiset kasarmit ja upseeripaviljongit olivat loppujen lopuksi pysyissä vielä kymmenien vuosien jälkeenkin²⁷². Sama oli tilanne myös Viaporissa, jossa 1750–1760 -lukujen aikana rakennettiin kasarmi asuinrakennukseksi. Rakennusta ei kuitenkaan viimeistelty, vaan siihen tehtiin väliaikainen katto. Tämä väliaikainen katto oli useista korjaussuunnitelmista huolimatta käytössä vielä vuonna 1784, jolloin katto oli jo

²⁶⁸ Henkikirjat, Viapori, 1784–1785 (JyMA, mf LT 1043–ES 2610).

²⁶⁹ Ks. taulukko 1.

²⁷⁰ Liitetaulukko 1.

²⁷¹ Cordes 2006, 40.

²⁷² Cordes 2006, 52.

läpilaho. Mainittavaa on myös, etteivät suinkaan ainoastaan miehistön asumukset olleet huonossa kunnossa, sillä aivan samoin esimerkiksi Länsi-Mustasaarella sijainnut upseeripaviljonki rapistui väliaikaisen katon alla vuosikymmeniä.²⁷³

Mahdollisesti läpilahojen väliaikaishökkeleiden määrä ei kuitenkaan täysin selitä sitä, miksi aatelisrouvat viihtyivät tänä ajanjaksona Viaporissa, sillä he tuskin olisivat viihtyneet hädin tuskin miehistölle kelpaavissa asumuksissa. Niinpä on jälleen kysyttävä, mitä vuosien 1784 ja 1785 välillä tapahtui. Mahdollista on, että vuoden 1784 jälkeen väliaikaisia asumuksia alettiin tosiaan hyödyntää muulla tavoin – purkaa esimerkiksi rakennustarvikkeiksi muihin rakennuksiin. On myös mahdollista, että puiset rakennukset paloivat. Tulipalot eivät olleet Viaporissa tai yleensääkään 1700-luvun asutuskeskittymissä suinkaan harvinaisia; puisten rakennusten voisi sanoa jopa suorastaan kutsuneen kipinöitä itseensä²⁷⁴. Niinpä Viaporin rakennuksia pyrittiin valmistamaan tulipalon varalle, minkä lisäksi kaikille Viaporin saarille oli tarkoitus rakentaa ainakin yksi palovaja²⁷⁵. Uhkaavasta tulipalosta voi mainita esimerkkinä vielä nykyisinkin pystyssä olevan kaponieeri²⁷⁶ Delwigin kohtalon vuodelta 1753, kun tulta vahtinut sotilas nukahti kesken vahtivuoronsa, takasta karkasi kekäle puulattialle ja sytytti lattian liekkeihin²⁷⁷.

Vuoden 1785 aikaisen kotitalouksien määrän pudotuksen jälkeen kotitalouksien määrä noudattelee väestömäärässä tapahtuneita muutoksia tarkastelujakson loppuun saakka yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Tämä poikkeus on vuosien 1792–1793 välinen kotitalouksien määrän lasku. Myöskään tälle laskulle ei voi antaa yksinkertaista selitystä, sillä väki Viaporissa ei vähentynyt. Jokin pakotti jälleen Viaporin asukkaat asumaan aiempaa ahtaammin, mutta oliko kyseessä tulipalo tai jonkun asumuksen hyödyntäminen muilla tavoin, ei selviä tässä vaiheessa.

4.2 Sosiaalisen jakauman perusteet

Kenen kotitalouksista tässä sitten on kyse? Tässä tutkimuksessa Viaporiin asettuneet on sosiaalisen jakauman puolesta jaettu kuuteen ryhmään: upseerit, aliupseerit, miehistö, vir-

²⁷³ Rosén 1995b, 229.

²⁷⁴ Ks. esim. Lindeqvist 1926, 396; Hornborg 1950, 405; Mäntylä 1994, 317.

²⁷⁵ Clarke 1990 (1824), 196; Linnanmäki 1994, 207.

²⁷⁶ Kaponieerilla tarkoitetaan linnoituksen osaa, jonka avulla on tarkoitus suojella linnoituksen muuta osaa sivutulen turvin.

²⁷⁷ Rosén 1995a, 25.

kamiehet²⁷⁸, kauppiaat, käsityöläiset, lesket ja yksinäiset naiset. Nämä ryhmät eivät noudata perinteistä säätyjen mukaista jakoa vaan jako on tehty sosiaalista, osittain ammattiin pohjautuvaa asemaa, silmällä pitäen, sillä se kertoo enemmän kuin hallinnollisten kokonaisuuksien mukainen jako tai perinteinen säätyjako kertoisi²⁷⁹. Vaikka ammatillista jakoa voi pitää kuvaavampana kuin esimerkiksi säätyjakoa, on kuitenkin muistettava, ettei ammatienkaan voi odottaa kertovan koko totuutta, sillä vielä 1700-luvulla moni hankki elantonsa toimien useissa eri tehtävissä samanaikaisesti²⁸⁰. Esimerkiksi Viaporissa sotamiehet jouduivat henkensä pitimiksi tekemään myös siviilien heille tarjoamia sivutöitä²⁸¹.

Aina ei kuitenkaan ollut yksiselitteistä, mihin ryhmään tietyt henkilöt tulisi sijoittaa, sillä esimerkiksi laivaston jopa 18 komppaniaan mahtui paljon variaatiota. Suurin osa komppanioista kuului erityyppisiin ja osa esimerkiksi luotsikomppaniaan tai kauppa-laivamerimieskomppaniaan²⁸². Nimensä mukaisesti toimineista komppanioista esimerkiksi luotsikomppanian tehtäviin kuului luotsaaminen, toisin sanoen opastaminen. Niinpä jo laivaston suuren koon perusteella sen voi olettaa sisältäneen mitä erilaisimpia rooleja omanneita henkilöitä²⁸³. Ensinnä miehistö jakaantui pysyvään miehistöön ja toisaalta tilapäiseen täydennysmiehistöön, joka komennettiin tarvittaessa soutuajiksi ja maihinnousujoukoiksi. Toisaalta laivastolla oli omat upseeris- ja aliupseerismiehensä, miehistöä sekä virkamiehiä ja käsityöläisiä, joista jokainen ryhmä vastasi omalta osaltaan laivaston rakennuksesta, toiminnasta ja ylläpidosta.²⁸⁴

Otettaessa huomioon esimerkiksi miehistön sisällä havaittavissa oleva variaatio on tehtävien kirjo ollut runsas. Kahdella eri upseerilla tai kahdella käsityöläisellä on voinut olla hyvin erilainen arki. Ja jos elämä kahdella eri käsityöläisellä oli mahdollisesti hyvinkin erilaista riippuen osaamisesta, ei ole myöskään mahdollista sanoa, että Viaporin leipurit olisivat tehneet kaikki täsmälleen samaa työtä. Heitä on itse asiassa yllättävän vaikea sijoittaa

²⁷⁸ Virkamiehet pitivät sisällään niin sotilas- kuin siviilihallinnon virkamiehet. Joissakin yhteyksissä sotilasvirkamiehet on yhdistetty muuhun sotilaspäällystöön, eli upseerien ja aliupseerien virkoja hallinnoiviin, mutta Wirilander erottaa heidät omaksi kokonaisuudekseen, minkä olen omaksunut myös omaa luokitteluani määrittäväksi ohjenuoraksi. Ks. Wirilander 1950, 25; Wirilander 1974, 211.

²⁷⁹ Perinteisten säätyjen mukaan säätyläistöön voisi lukea muiden muassa aatelin, sotilaat upseereista aliupseereihin ja virkamiehet kirjureita myöten. Tällöin tämä yksi sana ”säätyläistö” ei enää mielestäni palvele tarkoitustaan selvitettäessä, ketä Viaporiin asettui, vaan se antaisi liian yksipuolisen kuvan.

²⁸⁰ Fiebranz & al. 2011, 279.

²⁸¹ Ks. esim. Screen 2007, 299.

²⁸² Hatakka 2011, 21–22.

²⁸³ Ks. Nikula 1933, 188.

²⁸⁴ Matikka 2006, 74.

Lisää laivaston luonteesta ja organisaatiosta, ks. Nikula 1933; Matikka 2006; Hatakka 2011, 7-33.

tiettyyn sosiaaliseen ryhmään. Leipurit olivat kyllä käsityöläisiä, mutta on mahdollista, että he harjoittivat samalla myös liiketoimintaa²⁸⁵. Olen kuitenkin sijoittanut leipurit etupäässä käsityöläisiin pitäen samalla mielessä heidän mahdollisen kauppiastoimintansa, ja kauppiasiin vain heidät, jotka selvästi harjoittivat liiketoimintaa: esimerkiksi vuonna 1787 linnaan on henkikirjoitettu *tracteuren* eli krouvari Törngren perheineen²⁸⁶. Samoin kauppiasiin olen sijoittanut esimerkiksi nimikkeellä *fisksköpare* eli kalakauppiaksi nimitetyt sekä vuodelta 1791 *krogerska* Anna Gräsbergin eli naispuolisen krouvinpitäjän²⁸⁷. Huomattavaa onkin, että vaikka sosiaalisessa jakaumassa on luokka ”Lesket ja yksinäiset naiset” ei se pidä sisällään niitä mahdollisesti yksinäisiä naisia, joille on mainittu jokin ammatti, kuten esimerkiksi tässä *krogerska*.

Variaation lisäksi esimerkiksi sotilaiden luokittelu tai ryhmittely ei ollut muutoinkaan itsestään selvää. Hankalaksi tämän tekivät arvoasteikossa 1700-luvun aikana tapahtuneet muutokset, joiden myötä esimerkiksi ennen aliupseeristoon kuulunut pesti saattoikin 1700-luvun kuluessa vajota miehistön riveihin. Näin kävi esimerkiksi komppanioiden soittajien ja profossien kohdalla. Heidät on tarkastelujaksoni alkupäässä merkitty miehistöstä selvästi erilliseksi kokonaisuudeksi, kun taas tarkastelujakson loppua kohden heidät on mainittu miehistön osana²⁸⁸. Vuoden 1786 henkikirjassa, joka on eräänlaista murrosvaihetta näiden merkintöjen osalta, käytäntö lisäksi vaihtelee esimerkiksi laivaston ja rykmenttien kesken; yhdessä heidät on edelleen selkeästi erotettu, toisessa nähty osana miehistöä²⁸⁹. Kaarlo Wirilander, jonka kattavaan teokseen *Suomen upseeristo 1700-luvulla* (1950) olen tukeutunut monien sotilasvirkoihin liittyvien kysymysten²⁹⁰ kanssa, puhuu soittajista eräänlaisina komppanian virkamiehinä – ei siis tavallisina sotamiehinä. Samoin hän mainitsee profossin olleen aluksi arvokkaammalla sijalla virka-asteikossa, mutta vajonneen sitten miehistön osaksi 1700-luvulla.²⁹¹ Tämä muutos näkyy myös henkikirjoissa; en ole itsepäisesti päättänyt, että profossit kuuluvat miehistöön, vaan noudattanut henkikirjoissa näkyvää linjaa – samoin olen toiminut soittajien kohdalla, sillä olen halunnut noudattaa sitä, millai-

²⁸⁵ Ks. esim. Laine 1989, 85.

²⁸⁶ Henkikirja, Viapori, 1787 (JyMA, mf LT 773, sivu 25).

²⁸⁷ Henkikirja, Viapori, 1786 (JyMA, mf LT 772, aukeama 13); henkikirja, Viapori, 1791 (JyMA, mf LT 776, aukeama 21).

²⁸⁸ Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1766 (JyMA, mf LT771, sivut 24–27); Henkikirja, Viapori, 1799 (JyMA, mf LT1045, aukeamat 11–13).

²⁸⁹ Henkikirja, Viapori, 1786 (JyMA, mf LT772, aukeamat 17–20).

²⁹⁰ Näihin kysymyksiin vastaamisessa on auttanut myös J.E.O. Screenin *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule (1770–1809)* (2007), sekä Laivaston osalta Oscar Nikulan *Svenska Skärgårdsflottan 1756–1791* (1933) ja tykistön osalta Jonas Hedbergin *Kungliga Finska Artilleriregementet* (1964).

²⁹¹ Wirilander 1950, 25–26.

seksi nämä toimet on nähty omana aikanaan, kuinka niitä on arvostettu ja mihin heidät on sijoitettu, enkä ole yrittänyt sijoittaa heitä tiettyyn luokkaan oman tämänpäiväisen näkemykseni mukaisesti.

Tulkinnanvaraisuus on luokittelussa aina läsnä, ja se näkyy myös verrattaessa omaa sosiaalista jakoani käsityöläisten osalta Sirkku Laineen Viaporin käsityöläisiä koskevaan pro gradu -työhön. Esimerkiksi juomanpanijan tai panimonomistajan ammattinimikkeisiin liittyy nimike *bryggare* eli juomanpanija. Laine on kuitenkin suomentanut nimikkeen *bryggare* sillanrakentajaksi²⁹². Olen siis itse sijoittanut panimoalalla työskennelleen kauppiaisiin, kun taas Laine on tulkinnut hänet rakennuspuolen käsityöläiseksi.

Vaikeita sijoitettavia olivat myös henkilöt, jotka eivät oikeastaan sovi mihinkään ryhmään, mutta joita oli vain esimerkiksi yksi per vuosi – tai joskus ei ollenkaan. Yksinäisiä naimattomia naisia, jotka eivät olleet leskiä, oli esimerkiksi vuonna 1797 vain kolme ja yleensä heitä ei ollut yhtään, minkä vuoksi olen sijoittanut heidät leskien kanssa samaan ryhmään²⁹³. Toinen tällainen harva ihmisryhmä olivat palveluksesta eronneet sotilashenkilöt. Päädyin lopulta heidän vähäisen määränsä ja sen, että palveluksesta erottuaankin suurin osa näistä sotilashenkilöistä edelleen oli merkittynä komppaniansa yhteyteen²⁹⁴ siihen, että en erota heitä esimerkiksi miehistöstä, aliupseeristosta tai upseeristosta. Niinpä sotilasryhmät saattavat sisältää jonkun palveluksesta jo eronneen.

4.3 Sotilaista leskiin ja yksinäisiin naisiin

Sosiaalisen jakauman osalta Viaporin asukkaat on tässä työssä otettu esille kahdessa taulukossa; taulukossa 3 esille tulee Viaporin kotitalouksien sosiaalinen jakauma ja taulukossa 4 Viaporin asukkaiden sosiaalinen jakauma kokonaisuutena perheen pään mukaan. Taulukossa 4 kotitalouksiin kuuluvat on siis laskettu kunkin perheen tai talouden isännän mukaan. Osassa tapauksissa tämä ”isäntä” oli tavalliseen tapaan perheen pää eli aviomies, mutta kuten myöhemmin käy ilmi, osa talouksista oli perheettömiä talouksia, joissa saattoi asua useita upseereita tai aliupseereita yhdessä²⁹⁵. Tällaisessa esimerkiksi upseerin isännöimässä taloudessa kaikki talouden jäsenet – olivatpa he sitten muita upseereja tai aliup-

²⁹² Laine 1989, 45.

²⁹³ Henkikirja, Viapori, 1797 (JyMA, mf LT 781).

²⁹⁴ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1778, 1782 (JyMA, mf LT 1039, LT 1041).

²⁹⁵ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1795 (JyMA, mf ES 2611).

seereita – on laskettu upseeritalouden jäseniksi. Vertailun helpottamiseksi nämä taulukot on sijoitettu peräkkäisille sivuille. Näin kotitalouksien ja niissä eläneiden ihmisten keskinäinen vertailu helpottuu.

TAULUKKO 3: *Viaporin sosiaalinen jakauma kotitalouksittain 1766–1800*

	Upseerit		Aliupseerit		Miehistö		Virkamiehet		Kauppiaat		Käsi-työläiset		Lesket ja yksinäiset naiset		Muut*		Kaikki
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	57	29,2	48	24,6	15	7,7	43	22,1	1	0,5	31	15,9					195
1767	54	25,7	66	31,4	15	7,1	40	19,0			33	15,7	2	1,0			210
1768	61	28,0	63	28,9	15	6,9	42	19,3	1	0,5	34	15,6	2	0,9			218
1769	59	26,0	69	30,4	17	7,5	40	17,6	1	0,4	40	17,6	1	0,4			227
1771	85	26,8	90	28,4	19	6,0	67	21,1	1	0,3	52	16,4	3	0,9			317
1772	51	21,0	63	25,9	22	9,1	55	22,6			51	21,0	1	0,4			243
1773	65	25,3	59	23,0	25	9,7	58	22,6			46	17,9	4	1,6			257
1774	69	23,2	71	23,9	23	7,7	70	23,6			62	20,9	2	0,7			297
1776	67	26,4	66	26,0	15	5,9	45	17,7	1	0,4	56	22,0	4	1,6			254
1777	104	24,7	117	27,8	23	5,5	94	22,3	1	0,2	77	18,3	5	1,2			421
1778	108	25,1	121	28,1	25	5,8	82	19,1	5	1,2	83	19,3	6	1,4			430
1779	114	26,0	126	28,8	24	5,5	84	19,2	6	1,4	83	18,9	1	0,2			438
1780	122	27,9	124	28,3	24	5,5	90	20,5	8	1,8	67	15,3	3	0,7			438
1782	120	26,9	133	29,8	26	5,8	89	20,0	6	1,3	69	15,5	3	0,7			446
1783	157	33,1	121	25,5	28	5,9	103	21,7	4	0,8	56	11,8	5	1,1			474
1784	135	30,5	122	27,6	28	6,3	92	20,8	4	0,9	57	12,9	4	0,9			442
1785	68	23,1	89	30,3	28	9,5	48	16,3	2	0,7	54	18,4	5	1,7			294
1786	93	25,8	106	29,4	28	7,8	68	18,9	4	1,1	57	15,8	4	1,1			360
1787	98	27,0	103	28,4	29	8,0	50	13,8	5	1,4	72	19,8	6	1,7			363
1788	106	28,5	110	29,6	29	7,8	54	14,5	2	0,5	65	17,5	6	1,6			372
1789	109	26,8	121	29,7	34	8,4	58	14,3	2	0,5	73	17,9	10	2,5			407
1790	79	25,2	89	28,4	22	7,0	46	14,7	1	0,3	71	22,7	5	1,6			313
1791	101	26,8	106	28,1	27	7,2	52	13,8	3	0,8	80	21,2	8	2,1			377
1792	101	25,3	115	28,8	31	7,8	62	15,5	1	0,3	74	18,5	15	3,8			399
1793	84	24,1	94	26,9	32	9,2	57	16,3	1	0,3	68	19,5	13	3,7			349
1794	99	28,0	113	31,9	29	8,2	44	12,4	2	0,6	58	16,4	9	2,5			354
1795	91	25,5	111	31,1	29	8,1	53	14,8	1	0,3	62	17,4	10	2,8			357
1796	96	26,3	112	30,7	32	8,8	48	13,2			59	16,2	17	4,7	1	0,3	365
1797	82	23,3	110	31,3	31	8,8	49	13,9			64	18,2	16	4,5			352
1798	93	25,9	109	30,4	32	8,9	51	14,2			57	15,9	17	4,7			359
1799	88	26,1	101	30,0	34	10,1	46	13,6			53	15,7	15	4,5			337
1800	88	25,1	99	28,2	31	8,8	55	15,7			63	17,9	15	4,3			351

* ”Muut” pitää sisällään vuonna 1796 henkikirjoissa esiintyvän talouden, jossa mainittiin olevan vain palvelijoita. Tämä yksi vain palvelijoista koostuva talous jätetään myöhemmin huomiotta.

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

TAULUKKO 4: Viaporin sosiaalinen jakauma 1766–1800

	Upseerit		Aliupseerit		Miehistö		Virka- miehet		Kauppiaat		Käsi- työläiset		Lesket ja yksinäiset naiset		Muut*		Kaikki 100 %
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	228	9,0	161	6,4	1907	75,6	113	4,5	4	0,2	109	4,3					2522
1767	179	6,9	198	7,6	1992	76,4	117	4,5			119	4,6	2	0,1			2607
1768	191	7,9	187	7,7	1801	74,5	107	4,4	4	0,2	127	5,3	2	0,1			2419
1769	184	7,4	219	8,8	1862	74,7	89	3,6	4	0,2	135	5,4	1	0,0			2494
1771	185	6,4	261	9,0	2135	73,5	145	5,0	1	0,0	165	5,7	12	0,4			2904
1772	203	6,8	270	9,1	2199	73,9	121	4,1			178	6,0	4	0,1			2975
1773	196	7,8	243	9,7	1774	70,5	127	5,0			162	6,4	13	0,5			2515
1774	211	7,1	187	6,3	2237	75,5	136	4,6			123	4,2	7	0,2			2961
1776	171	8,3	118	5,7	1509	72,8	108	5,2	6	0,3	151	7,3	9	0,4			2072
1777	230	8,3	249	9,0	1834	66,5	186	6,7	5	0,2	242	8,8	11	0,4			2757
1778	286	8,8	263	8,1	2235	68,6	178	5,5	18	0,6	267	8,2	12	0,4			3259
1779	247	7,6	259	8,0	2280	70,3	191	5,9	13	0,4	250	7,7	4	0,1			3244
1780	278	8,1	268	7,8	2445	71,3	197	5,7	25	0,7	210	6,1	8	0,2			3431
1782	275	7,8	279	7,9	2488	70,7	211	6,1	16	0,5	240	6,8	10	0,3			3519
1783	310	9,1	240	7,0	2452	71,9	180	5,3	13	0,4	196	5,7	18	0,5			3409
1784	273	7,9	258	7,5	2507	72,6	183	5,3	9	0,3	210	6,1	13	0,4			3453
1785	231	7,0	260	7,9	2484	75,0	111	3,4	7	0,2	206	6,2	13	0,4			3312
1786	296	7,9	338	9,0	2740	73,0	158	4,2	11	0,3	198	5,3	12	0,3			3753
1787	340	8,9	299	7,8	2783	72,7	117	3,1	14	0,4	253	6,6	20	0,5			3826
1788	315	8,1	335	8,6	2855	73,0	144	3,7	11	0,3	240	6,1	11	0,3			3911
1789	374	8,4	373	8,4	3292	73,7	150	3,4	6	0,1	241	5,4	29	0,6			4465
1790	312	11,1	319	11,3	1767	62,7	144	5,1	7	0,2	254	9,0	16	0,6			2819
1791	306	9,4	303	9,3	2209	68,1	136	4,2	8	0,2	261	8,0	21	0,6			3244
1792	313	7,9	370	9,3	2801	70,6	182	4,6	6	0,2	264	6,7	32	0,8			3968
1793	341	8,6	348	8,7	2841	71,3	172	4,3	4	0,1	240	6,0	36	0,9			3982
1794	317	8,3	349	9,2	2726	71,5	131	3,4	10	0,3	253	6,6	26	0,7			3812
1795	301	7,9	379	10,0	2665	70,3	149	3,9	6	0,2	262	6,9	30	0,8			3792
1796	307	8,2	364	9,7	2659	70,9	130	3,5			254	6,8	32	0,9	4	0,1	3750
1797	298	7,7	394	10,2	2708	70,3	156	4,1			260	6,8	35	0,9			3851
1798	337	8,9	379	10,0	2647	69,6	150	3,9			232	6,1	56	1,6			3801
1799	334	8,8	396	10,4	2646	69,4	173	4,5			219	5,7	47	1,2			3815
1800	352	9,0	386	9,9	2679	68,7	189	4,8			254	6,5	41	1,1			3901

* Ks. selvitys taulukosta 3.

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Yleisesti ottaen taulukon 3 mukaisesti kotitalouksien määrä noudattaa miltei jokaisessa luokassa aiemmin hahmoteltua yleiskuvaa kotitalouksien määrästä. Vuoden 1771 piikki sekä sen jälkeinen kotitalouksien määrän lasku, vuosien 1777–1784 ”kultavuodet” – mitkä

näkyvät erittäin selvänä kotitalouksien määrän kasvuna jokaisessa sosiaaliryhmässä miehistöä lukuun ottamatta – Kustaan sota sekä kotitalouksien määrän lasku vuodeksi 1793 näkyvät miltei jokaisessa sosiaalisessa ryhmässä. Toki muutokset kussakin ryhmässä ovat yksilöllisiä, mikä kertoo Viaporin muuttuvasta luonteesta. Esimerkiksi leskien ja yksinäisten naisten kotitalouksien lisääntyvä määrä kertoo Viaporin muuttuneen linnoitustyömaasta aiempaa asuttavammaksi myös muille kuin sotilaille.

Myös taulukko 4 noudattelee aiemmin väestönkasvun sekä kotitalouksien yhteydessä esille tulleita linjoja²⁹⁶. Esimerkiksi vuoden 1772 jälkeinen varuskuntarykmenttien siirtäminen Tukholmaan ja siitä seurannut väestölasku sekä Kustaan sodan aikainen vuoden 1790 väestön väheneminen näkyvät, mutteivät kuitenkaan jokaisessa sosiaaliryhmässä. Vuosien 1772–1773 välinen väestön väheneminen ei näy virkamiesten taikka leskien ja yksinasuvi- en naisten määrässä, eikä vastaavasti vuoden 1790 pudotus käsityöläisten ja kauppiaiden määrässä. Samoin kultavuodet 1777–1784 näkyvät kasvuna, mutteivät suinkaan jokaisessa ryhmässä – ainakaan yhtä selvästi.

Yleisemmin taulukosta 4 näkyy kasvua jokaisessa sosiaaliryhmässä tarkasteltavalla ajan- jaksolla. Osin tämä kasvu oli hyvin epätasaista tai jopa suorastaan heittelevää, kuten virkamiesten kohdalla, mutta pääasiallisesti kasvua tapahtui. Upseerien kohdalla väestön määrä talouksissa oli huipussaan eli yli 350 henkilön vuosina 1789 ja 1800. Aliupseerien kohdalla tämä huippu oli lähempänä 400 henkilöä useana vuonna aivan tarkastelujakson lopuksi. Miehistön osalta sen sijaan huippu löytyi odotetusti Kustaan sodan ajalta, kun taas virkamiehillä ja kauppiaille ehdoton huippu sijoittui niin sanottujen kultavuosien ajalle – tosin henkilöiden määrä virkamiesten talouksissa nousi lähes samoihin lukemiin myös tarkastelujakson lopuksi. Käsityöläisten osalta mitään yhtä selvää huippua ei voida osoittaa, sillä henkilöiden määrä käsityöläistalouksissa nousi useasti huipun eli 260 henkilön tuntumaan. Ainoa melko tasaisesti kasvava ryhmä olivat lesket ja yksinasuvat naiset. Suhteellisesti tarkasteltuna havainnot noudattelevat melko lailla määrällisen tarkastelun kautta teh- tyjä havaintoja, mitkä taas heijastelevat Viaporin muuttuvaa luonnetta.

Näitä kahta taulukkoa vertaamalla voidaan todeta, että jo kotitalouksien yleislinjaa tarkas- teltaessa esiin tullut kotitalouksien määrän muutoksien ja väestömäärän muutoksien koh- taamattomuus välittyvät myös eri sosiaaliryhmiin. Kun kotitalouksien määrä laski vuoden 1771 piikin, kultavuosien tai vuoden 1792 jälkeen, ei taulukon 4 mukaisesti väestömäärissä

²⁹⁶ Ks. luvut 2 ja 4.1.

ole havaittavissa yhtä selkeää laskua. Varsinkin vuosina 1771 ja 1792 on päinvastoin havaittavissa jopa nousua. Niinpä kotitalouksien määrä laski, mutta samalla henkilöiden määrä näissä kotitalouksissa ei vähentynyt samassa tahdissa – päinvastoin se saattoi jopa kasvaa. Niinpä kyseessä oli todellakin mitä ilmeisimmin jo aiemmin epäilty siirtyminen aiempaa ahtaampaan asumismuotoon.

Ahtaampaan asumismuotoon siirtyminen näkyy myös kultavuosien jälkeen, vaikka tällöin taulukoiden 3 ja 4 mukaan on kotitalouksien määrän vähentymisen lisäksi havaittavissa myös väestönlaskua aliupseeri- ja leskitalouksia lukuun ottamatta. Kotitalouksien osalta kultavuosien jälkeinen notkahdus näkyy taulukon 3 mukaisesti upseerien, aliupseerien ja virkamiesten kotitalouksien määrässä. Kotitalouksien määrän vähetessä myös väestömäärä upseerien ja virkamiesten keskuudessa väheni, mutta todellisuudessa kotitalouksien määrä laski esimerkiksi upseerien kohdalla selvästi enemmän kuin väestömäärä; upseerien kotitalouksien määrä väheni 67 taloudella, samalla kun väestö näissä upseeritalouksissa väheni vain 42 henkilön edestä. Aliupseeriston kohdalla kotitalouksien määrä väheni, mutta sen sijaan väestömäärä pysytteli aiemmissa lukemissa. Kotitalouksien määrä siis väheni nopeammin kuin väestö laski. Tästä seurannut ahtaus osui myös usein sosiaaliryhmiin, jotka pitivät sisällään myös aatellisia tai muuten paremman syntyperän omaavia. Ahtaus saattaa-kin olla syy, miksi ylhäistä syntyperää olevien rouvien määrä laski näiden kultavuosien jälkeen.

* * *

Jos tarkastelun siirtää vielä yksilöllisemmin eri sosiaaliryhmien tasolle, kuva Viaporin sotilaallisuudesta voimistuu. Taulukon 3 mukaan yli 50 % talouksista oli vuosittain sotilaallisia: upseeri-, aliupseeri- ja miehistötalouksia. Sotilaallisuuden hallitsevuus paljastuu entisestään, kun katseen kääntää taulukkoon 4 ja eri sosiaaliryhmien väkimäärään; upseerit, aliupseerit ja miehistö sukulaisine ja palvelijoineen käsittivät yhdessä vuosittain yli 80 % ja joinakin vuosina jopa 90 % Viaporin asukkaista. Viaporin sotilaallisuus oli todella huomattavalla tasolla, sillä esimerkiksi Göteborgin varuskuntakaupungissa sen 2 000–2 500 sotilasta perheineen käsittivät hieman yli 20 % Göteborgin väestöstä²⁹⁷. Toki Göteborg oli ennen kaikkea kaupunki, joka piti sisällään linnoituksen, mutta siitä huolimatta sotilaallisuus määritteli niin Göteborgia kuin Viaporia – jälkimmäistä vain huomattavasti enemmän.

²⁹⁷ Andersson 1997, 159.

Kuitenkin vertaamalla taulukkoja 3 ja 4 miehistön osalta nousee nopeasti esille jopa virheeltä vaikuttava fakta. Miehistotalouksien määrä pysytteli 15–34 talouden välillä, samalla kun miehistö piti sisällään vuodesta riippuen 1 509–3 292 henkilöä. Miehistotalouksien tulisi siis olla kooltaan valtavia verrattuna muihin talouksiin; sitä ne myös olivat. Miehistöä ei nimittäin ole jaettu avioitumisen perusteella omiksi kotitalouksikseen, vaan heidät on luokiteltu suuremmiksi miehistökokonaisuuksiksi sen mukaan, että he asuivat, työskentelivät ja ylipäänsä elivät yhdessä²⁹⁸. Miehistotalouksien määrä kertoo komppanioiden sekä muiden suurten miehistökokonaisuuksien yhteissumman.

Miehistöstä on kuitenkin huomattava, että kun se ensimmäisinä vuosina käsitti suhteellisesti yli 70 % koko Viaporin väestöstä, niin viimeisinä vuosina miehistön suhteellinen osuus laski alle 70 %:n. Tämä kertonee Viaporin kaupungistumisesta – Viaporissa oli tarve muullekin kuin miehistölle. Viaporია onkin kuvattu sotilaallisuuden lisäksi myös kaupunkimaisena, mutta tarkasteltaessa taulukoista 3 ja 4 kauppiaiden määrää, on lopputulos jotain täysin oletusten vastaista. Taulukon 3 mukaisesti kauppiastalouksia ei ole useana vuonna laisinkaan; usein niitä oli yksi tai kaksi, ja viiteen kauppiastalouteen tai yli, päästiin vai viitenä vuonna niin sanottujen kultavuosien aikana, vuoden 1780 ollessa huippuvuosi kahdeksalla kauppiastaloudellaan. Myöskään taulukon 4 mukainen henkilöiden määrä kauppiastalouksissa ei ole huumaava. Kun erinäisiä kauppiaita todella oli näin vähän, voidaan puhua edes kaupunkimaisuudesta?

Viaporin kulttuurielämästä on monia kuvauksia ja kuvaukset Viaporin kaupunkimaisuudesta antaisivat odottaa suurempaakin kauppiaiden määrää. Vaikka aikalaiset nimittivät Viaporია kaupungiksi, oli samalla ero Helsinkiin selvä; 1780-luvulla Helsingissä oli suutareita, hatuntekijöitä, kultaseppiä, räätäleitä ja jos jonkin moista taiteilijaa. Samoin siellä on todettu olleen 64 olut- ja panimokrouvia, yksi kahvihuone, yksi klubi ja biljardi sekä kaksi ruokailupaikkaa. Viaporissa sen sijaan on 1770-luvulla todettu olleen kahvihuone ja biljardi.²⁹⁹ Siitä huolimatta, että Viapori ei olisi ollut aivan yhtä vilkas kuin Helsinki, on tämä usean tuhannen ihmisen asuinpaikka vaatinut huomattavat määrät hyödykkeitä. Miehistön talouksiin elintarvikkeita annettiinkin osin palkkana, ja vuodevaatteiden ja polttopuiden puutteesta kirjoitettiin kuninkaalle saakka, mikä viittaa siihen, että nämä tuotteet tulivat miehistölle ylhäältä päin. Tämän lisäksi Viaporissa oli silti suuri määrä ihmisiä, joiden on täytynyt saada ostettua ruokaa ja muita hyödykkeitä jostakin. Oliko kyse siis siitä, että

²⁹⁸ Lisää miehistökokonaisuuksista. Ks. luku 5.4.

²⁹⁹ Mäkeläinen 1972, 44.

Viaporin kaupasta huolehtivat osittain samat henkilöt kuin Helsingin vastaavasta, minkä vuoksi he olivat henkikirjoitettuna Helsingissä?

Taulukot 3 ja 4 eivät kerro kauppiasta koko totuutta. Osa käsityöläisiksi luetuista, esimerkiksi leipureista, saattoivat nimittäin toimia myös kauppiaina. Samoin komppaniat sisälsivät joskus kauppiaksi nimettyjä henkilöitä³⁰⁰. Tällainen kauppiaksi merkitty tosin saattoi olla jonkun sotilaan vaimo tai esimerkiksi leski, jolloin heitä ei siten aina välttämättä merkitty henkikirjoihin muuna kuin vaimona tai leskenä³⁰¹. Niinpä iso osa Viaporissa tapahtuneesta kauppiastoiminnasta ei tule esiin henkikirjojen kautta.

Kauppiastalouksien ja näissä talouksissa asuvien henkilöiden määrän lisäksi Viaporin kultavuosien 1777–1784 aikana huipussaan olivat myös virkamies- ja käsityöläistaloudet jäsenineen. Virkamiestalouksia oli näiden vuosien aikana määrällisesti enemmän kuin koskaan muulloin ja käsityöläistalouksien määrä kipusi myös huippuunsa vuosien 1778–1779 väliseksi ajaksi. Niinpä viimeinen rakennuskausi näkyi, kun sekä ammattitaitoisille käsityöläisille sekä rakennustöitä valvoville virkamiehille oli paikkansa Viaporissa. Samalla kauppiastalouksien määrän nousu jäseneniin kertoo, että Viaporissa oli muihin vuosiin verrattuna tarve myös useammille kauppiaille – ehkä näinä vuosina Viaporissa viihtyneet aatelisrouvat vaativat itselleen aiempaa parempaa palvelua. Ilmeisestikin vuosia 1777–1784 voidaan pitää kultavuosina.

Samalla ajanjaksolla kuitenkin myös upseerien ja miehistön määrä perheineen kasvoi. Tähän samaan ajanjaksoon osui myös laivaston kehittäminen, kun Viaporiin sijoitettiin enenevässä määrin komppanioita ja laivojen rakennus edistyi vauhdikkaasti³⁰². On siis luontevaa, että Viaporissa tarvittiin asiantuntevia käsityöläisiä rakennustöihin, virkamiehiä valvomaan rakennustöitä, sekä upseereita, aliupseereita ja sotilaita täyttämään Viaporiin asetetut komppaniat. Viaporin kultavuosissa ei ilmeisesti ole ainakaan pelkästään kyse kulttuurin kukoistamisesta, vaan myös kiihtyneestä rakennustahdistista niin itse linnoituksen kuin laivaston puolella.

Näiden vuosien jälkeen virkamiestalouksien määrä laski selvästi. Rakentamisen päätyttyä linnoitustöihin erikoistuneita virkamiehiä ei enää mitä ilmeisimmin tarvittu entiseen mal-

³⁰⁰ Ks. esim. Henkikirjat, Viapori, 1776, 1787 (JyMA, mf LT 1037, LT 773).

Näistä komppanian yhteyteen kauppiaksi merkityistä käytetään nimitystä *marqvetentare* tai *markenter*, mikä tarkoittaa muonakauppiasta tai jopa salakapakoitsijaa. Yleensä heidän on katsottu toimineen juurikin sotilaskokonaisuuksien yhteydessä.

³⁰¹ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1776 (JyMA, mf LT 1037, aukeama 194).

³⁰² Ks. luku 2.3.

liin. Käsityöläistalouksien osalta tilanne ei kuitenkaan ollut samanlainen. Vuodet 1778 ja 1779 olivat käsityöläistalouksien määriltä selvästi suurimmat, kun talouksia oli 83, mutta myös kultavuosien jälkeen käsityöläistalouksien osalta päästään useampaan kertaan yli 70 kotitalouden ja varsinkin yli 60 talouden, mikä on sikäli merkittävää, että ennen kultavuosia näihin lukemiin päästiin vain kerran. Kun lisäksi tarkastellaan taulukosta 4 henkilöiden määriä käsityöläistalouksissa, havaitaan, että kultavuosien jälkeenkin käsityöläistalouksiin kuuluneiden henkilöiden määrä pysyi huomattavasti korkeammalla tasolla kuin ennen kultavuosia. Käsityöläistalouksien ja näihin talouksiin kuuluvien määrä ei siis laskeutunut samaan tapaan kuin vastaavat määrät virkamiesten osalta. Tämä johtuu siitä, että vaikka osa linnoitustöihin erikoistuneista käsityöläisistä eivät enää viimeisen rakennuskauden jälkeen olleet Viaporissa tarpeellisia, niin toisenlaista käsityöläisosaamista vaadittiin tämän jälkeenkin. Viaporiin oli tarkastelujakson loppua kohden muotoutunut suuri laivasto, jonka alukset vaativat osaavia laivanrakentajia, mikä suurelta osin vaikuttaa siihen, että käsityöläistalouksien määrä ja näihin talouksiin kuuluneiden määrä pysyi korkealla.

Leskien ja yksinäisten naisten osalta taulukoissa 3 ja 4 on havaittavissa selkeä muutos. Siinä missä näitä talouksia oli tarkastelujakson alkupäässä vain pari, oli niitä tarkastelujakson lopuksi toistakymmentä. Samalla myös näissä talouksissa elävien määrä kasvoi selvästi. Yleisesti ottaen leskien ja yksinäisten naisten määrä pysyi suhteellisesti tarkasteltuna pienenä. Tästä huolimatta näiden kotitalouksien osuus kasvoi tarkasteltavan ajanjakson aikana neljään prosenttiin, ja näissä talouksissa asuvien suhteellinen osuuskin moninkertaistui – vaikka se muihin kokonaisuuksiin verrattuna pysyy pienenä. Taulukoissa 3 ja 4 leskien ja yksinäisten naisten määrän kasvu kertoo kuitenkin siitä, että heidän oli mahdollista elää Viaporissa. Heille oli asumuksia ja mahdollisuus elää ja hankkia elantonsa sotilastukikohdassa. Tämä puoltanee Viaporin muuttumista sotilastukikohdasta kaupunkimaiseen suuntaan.

* * *

Yhteenvedon omaisesti voidaan todeta, että jos yksittäiset laskut ja nousut jätetään huomiotta, vaikuttaa upseerien ja aliupseerien talouksissa olevan väen määrän kasvaneen tarkasteltavalla ajanjaksolla niin määrällisesti kuin suhteellisesti. Samalla miehistön määrä kasvoi aina Kustaan sotaan saakka, kunnes miehistötalouksissa olevien määrä notkahti sodan jälkeen ja jatkoi sitten tasoittutuaan laskuaan. Virkamiesten ja kauppiaiden kohdalla kultavuodet näkyivät heidän kotitalouksiinsa kuuluneiden määrissä selkeimmin, vaikka

toki virkamiesten määrä kasvoi myös tarkastelujakson loppua kohden. Käsiyöläisten kohdalla kultavuodet näkyivät myös, mutta erinäisiä huippuja oli muulloinkin, esimerkiksi Kustaan sodan aikaan. Sen sijaan kauppiaiden ja leskien sekä yksinäisten naisten osalta kasvu oli loppua kohden tasaisinta.

Taulukoiden 3 ja 4 ulkopuolelta merkille pantavaa on lisäksi muilla alueilla itsestään selvän ihmisryhmän eli talonpoikien puuttuminen Viaporista. Ajateltaessa, että Viapori oli useamman saaren kokonaisuus, jonka tarkoitus oli toimia sotilastukikohtana, ei ole ihme, ettei viljeltävää maata ollut runsain mitoin, eikä siten maanviljelijöitäkään ollut ainakaan henkikirjojen mukaan Viaporissa. Maanviljelijöiden puute tarkoittaa kuitenkin samalla, että Viapori oli ruoan suhteen muista alueista riippuvainen, mikä selittää tuotteiden kalleutta sekä inflaation ankaruutta Viaporissa³⁰³. Kun ruoka, polttopuut ja ylipäänsä hyödykkeet piti tuoda Viaporiin muualta, ei liene ihme, että elämä Viaporissa oli ainakin toisille ankaraa.

4.4 Väitettyä ahtautta, mutta pieniä kokonaisuuksia?

Kotitalouksien osalta Viaporin kultavuodet vaikuttavat osuneen vuosien 1777–1784 välille, eikä suinkaan tarkasteltavan ajanjakson loppuun, jolloin Viaporin kulttuurielämän on ajateltu olleen kukassaan. Näiden kultavuosien aikana jokaisessa sosiaaliryhmässä on havaittavissa kasvua kotitalouksien määrässä, minkä jälkeen jokin on selvästi pakottanut viaporilaiset asumaan ahtaammin ja karkottanut osan ylhäistä syntyperää olevista Viaporista. Kuinka ahtaasti Viaporissa siis asuttiin? Asuivatko toiset selvästi ahtaammin kuin toiset? Kotitalouksien keskimääräiset koot on havainnollistettuna taulukossa 5.

³⁰³ Screen 2007, 165.

TAULUKKO 5: *Kotitalouksien keskimääräinen koko sosiaaliryhmittäin 1766–1800*

	Upseerit	Ali-upseerit	Miehistö	Virkamiehet	Kauppiaat	Käsi-työläiset	Lesket ja yksinäiset naiset
1766	4,0	3,4	127,1	2,6	4,0	3,5	
1767	3,3	3,0	132,8	2,9		3,6	1,0
1768	3,1	3,0	120,1	2,5	4,0	3,7	1,0
1769	3,1	3,2	109,5	2,2	4,0	3,4	1,0
1771	2,2	2,9	112,4	2,2	1,0	3,2	4,0
1772	4,0	4,3	100,0	2,2		3,5	4,0
1773	3,0	4,1	70,96	2,2		3,5	3,3
1774	3,1	2,6	97,3	1,9		2,0	3,5
1776	2,6	1,8	100,6	2,4	6,0	2,7	2,3
1777	2,2	2,1	79,7	2,0	5,0	3,2	2,2
1778	2,6	2,2	89,4	2,2	3,6	3,2	2,0
1779	2,2	2,1	95,0	2,3	2,2	3,0	4,0
1780	2,3	2,2	101,9	2,2	3,1	3,1	2,7
1782	2,3	2,1	95,7	2,4	2,7	3,5	3,3
1783	2,0	2,0	87,6	1,7	3,3	3,5	3,6
1784	2,0	2,1	89,6	2,0	2,3	3,7	3,3
1785	3,4	2,9	88,7	2,3	3,5	3,8	2,6
1786	3,2	3,2	97,9	2,3	2,8	3,5	3,0
1787	3,5	2,9	96,0	2,3	2,8	3,5	3,3
1788	3,0	3,1	98,4	2,7	5,5	3,7	1,8
1789	3,4	3,1	96,8	2,6	3,0	3,3	2,9
1790	3,9	3,6	80,3	3,1	7,0	3,6	3,2
1791	3,0	2,6	81,8	2,6	2,7	3,3	2,6
1792	3,1	3,2	90,4	2,9	6,0	3,6	2,1
1793	4,1	3,7	88,8	3,0	4,0	3,5	2,8
1794	3,2	3,1	94,0	3,0	5,0	4,4	2,9
1795	3,3	3,4	91,9	2,8	6,0	4,2	3,0
1796	3,2	3,3	83,1	2,7		4,3	1,9
1797	3,6	3,6	87,4	3,2		4,1	2,2
1798	3,6	3,5	82,7	2,9		4,1	3,3
1799	3,8	3,9	77,8	3,8		4,1	3,2
1800	4,0	3,9	86,4	3,4		4,0	2,7

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Tarkasteltaessa Viaporin talouksien keskimääräistä kokoa taulukon 5 avulla, muodostuu kuva melko pieniltä vaikuttavista kotitalouksista. Poikkeuksena on toki miehistö, joka on

otettu huomioon miehistökokonaisuuksina eli esimerkiksi komppanioittain³⁰⁴. Miehistötalouksien keskimääräinen koko kertoo, kuinka suuri määrä sotilaita eli vaimoineen ja lapsineen samassa tilassa. Mutta jos miehistöä ei huomioi, taloudet vaikuttavat pieniltä, sillä taloudet, joissa olisi ollut keskimäärin vähintään neljä henkilöä, olivat selvä vähemmistö.

Keskimääräiseltä kooltaan näitä vähintään neljän hengen talouksia oli upseerien, aliupseerien, kauppiaiden ja leskien ja yksinäisten naisten keskuudessa lähinnä ensimmäisen kymmenen tarkasteluvuoden aikana. Tämän jälkeen kului miltei 20 vuotta vuoteen 1793, että kotitalouksien keskimääräinen koko nousi upseeri- ja käsityöläistalouksissa jälleen neljään henkilöön tai yli. Tämän kahdenkymmenen vuoden aikana kauppiastalouksien keskimääräinen koko oli useasti yli neljä, mutta kyse oli usein vain yhdestä taloudesta, jolloin se kuvaa vain yhden yksilöllisen perheen kokoa.

Eri sosiaaliryhmien kotitalouksien keskimääräisestä koosta on vaikea erottaa selviä kehityslinjoja, sillä esimerkiksi upseeri- ja leskitalouksien koko vaihteli, eikä selvää kasvavaa tai laskevaa trendiä ole havaittavissa. Virkamiesten, käsityöläisten ja varovaisesti myös aliupseerien talouksien keskimääräinen koko kasvoi tarkastelujakson loppua kohden. Osittain tämän kasvun taustalla oli ahtaus. Toisaalta kyse voi myös olla siitä, että tarkastelujakson loppua kohden Viaporiiin oli ehtinyt kehittyä suurempia perheitä, ja olosuhteiden kohentuessa varallisuus ja mahdollisuudet perheen ylläpitoon saattoivat parantua.

Ahtaus ja olosuhteiden kohentuminen ovat kuitenkin osittain keskenään ristiriidassa. Jos olot kerran kävivät ahtaammiksi, voidaanko samalla puhua olosuhteiden parantumisesta ja sen mukanaan tuomasta mahdollisuudesta ylläpitää suurempaa perhettä? Kyse voi olla näistä molemmista, muttei välttämättä saman sosiaalisen ryhmän tai hallinnollisen kokonaisuuden kohdalla. Verratessa eri sosiaaliryhmiä laajemmin keskenään, erot eivät ole suuria. Suurimpia olivat käsityöläis- ja upseeritaloudet, kun taas virkamiesten ja leskien sekä yksinäisten naisten taloudet vaikuttavat keskimäärin pienimmiltä³⁰⁵. Herääkin kysymys, ketä nämä kotitaloudet pitivät sisällään tai millaisia ne ylipäänsä olivat: perheettömiä talouksia vai ydinperheitä. On mahdollista, että toisessa sosiaaliryhmässä esimerkiksi kotitalouksien keskimääräinen koko kasvoi, koska esimerkiksi aliupseerit olisivat joutuneet elämään ahtaasti jakaen elintilansa, kun taas samalla toisessa olisi asuttu lähinnä ydinperheissä, jolloin ahtaus ei välttämättä ollut suurin kotitalouskokoa kasvattanut tekijä. Kotitalouk-

³⁰⁴ Ks. luku 5.4.

³⁰⁵ Poislukien myöhemmin käsiteltävä miehistö ja kauppiastaloudet, jotka kuvaavat osittain vain jopa yhtä kotitaloutta kerrallaan.

sien osalta onkin selvitetävä vielä kotitalousrakenne, jotta eri sosiaaliryhmien väliset mahdolliset erot saavat selityksensä. Kotitalous- ja perherakenteet käsitellään luvussa 5.

Vaikka kotitalouksien keskimääräisessä koossa ei muutoin ole kovin selkeitä trendejä, aiemmin esille otetut kultavuodet 1777–1784 näkyvät myös taulukossa 5, kun kotitalouksien koot pysyvät vuodesta toiseen muita vuosia alhaisempina upseerien, aliupseerien ja virkamiesten kohdalla. Tässä vaiheessa näissä sosiaaliryhmissä oli siis todellakin mahdollisuus asua muita vuosia väljemmin, mikä on voinut olla tulosta meneillään olleesta kiivaasta rakennusvaiheesta ja sen tuloksena syntyneistä uusista asuinrakennuksista. Samalla nämä kultavuodet todetusti sijoittuivat aikaan, jolloin viimeinen kiivas rakennuskausi oli juuri päättynyt, mutta rakentaminen jatkui edelleen, ja jolloin laivastoa kehitettiin vauhdilla niin, että väki Viaporissa lisääntyi nopeasti. Kultavuosien 1777–1784 välisenä aikana Viaporin väestömäärä kasvoi noin 700 asukkaalla, mutta silti väljempi asuminen oli koko ajan mahdollista – ainakin osalle³⁰⁶. Väestökasvu tapahtui pääasiallisesti miehistössä, joten väki lisääntyi parakeissa³⁰⁷. Samalla väljemmin asuneet upseerit, aliupseerit, virkamiehet ja muut saattoivat jatkaa elämäänsä kuten ennen.

Oliko pieni asumismuoto sitten mahdollisuus vai välttämätön pakko? Tai olivatko nämä Viaporin perheet edes pieniä kultavuosien aikana tai yleisemmin? Koko tarkastelujakson aikana upseeritaloudet olivat kooltaan keskimäärin 2,0 ja 4,1 henkilön välillä, aliupseeritaloudet 1,8 ja 4,3 välillä, virkamiestaloudet 1,7 ja 3,8 välillä, käsityöläistaloudet 2,0 ja 4,0 välillä ja lesket ja yksinäiset keskimäärin 1,0 ja 4,0 henkilön välillä. Kauppiaat muodostivat poikkeuksen jopa 7,0 henkilön keskimääräisellä koolla, mutta koska kyse oli todetusti vain yhdestä kotitaloudesta, ei se kerro muuta kuin yhden yksilöllisen perheen koon.

Selvitettäessä, olivatko nämä Viaporin eri sosiaaliryhmien kotitaloudet keskimääräiseltä kooltaan pieniä, vertailukohteiden löytäminen on vaikeaa. Yleisellä tasolla Kaarlo Wirilander on todennut säätyläisperheissä olleen vuosina 1721–1870 keskimäärin 5,8 lasta. Tällöin nämä perheet olisivat olleet vanhempineen seitsemän ja kahdeksan henkilön välillä. Kun näistä laskelmista poistetaan ne lapset, jotka kuolivat ennen 15 ikävuotta, täsmenyy säätyläisperhe vanhempineen ja lapsineen keskimäärin 6,1 henkilön kokoiseksi.³⁰⁸ Näihin säätyläisperheisiin verrattuna Viaporin kotitalouksien voidaan sanoa olleen keski-

³⁰⁶ Ks. Taulukko 4; Liitetäulukko 1.

³⁰⁷ Ks. Taulukko 4; Liitetäulukko 3.

³⁰⁸ Wirilander 1974, 145–146.

määrin pienempiä – varsinkin kun otetaan huomioon, etteivät Wirilanderin laskelmat pitäneet tältä osin sisällään palvelusväkeä, joka omiin laskuihini taas sisältyy.

Sen lisäksi, että Wirilanderin laskelmat eivät käsittäneet palvelusväkeä, on kyse ainoastaan perheistä; esimerkiksi yksinasuvat jäävät käsittelyn ulkopuolelle. Lisäksi kyse oli säätyläisöstä koko laajuudessaan³⁰⁹. Niinpä hänen lukemiaan ei voida suoraan rinnastaa minkään Viaporin sosiaaliryhmän keskimääräiseen kotitaloukokoon. Voidaan vain todeta, että keskimäärin nämä säätyläisperheet vaikuttavat Viaporin kotitalouksia suuremmilta.

Vertailukohteiden osalta Viaporin ollessa ennen kaikkea linnoitus, olisi sen rinnastaminen muihin 1700-luvun Suomen tai Ruotsin linnoituksiin ihanteellista. Näistä muista linnoituksista on tehty jonkin verran tutkimusta; esimerkiksi Pekka Koskinen on perehtynyt Hämeen linnan kustavilaisella ajalla. Lisäksi pohjoisiin varuskuntakaupunkeihin on keskitytty laajemmin tutkimusprojektissa *Den nordiska garnisonsstaden*³¹⁰. Kuitenkaan niin Koskisen kuin *Den nordiska garnisonsstaden* -projektin tutkijoiden painotus ei ole ollut perhehistoriassa vaan esimerkiksi Koskinen keskittyi Hämeen linnan linnoitushistoriaan³¹¹. Niinpä linnoituksiin tai laajemmin varuskuntakaupunkeihin vertaaminen ei onnistu.

Viaporia kuvattiin kuitenkin myös kaupunkimaiseksi. 1700-luvun kaupunkeihin on tosin kohdistettu suorastaan yllättävän vähän perhetutkimusta, minkä vuoksi tietoja eri kaupunkien perhetilanteista on lähinnä kunkin kaupungin historiaa käsittelevissä yleisteoksissa – jos niissäkään³¹². Esimerkiksi Turun 1700-lukua käsittelevässä paikallishistoriassa painotus on poliittisessa ja taloudellisessa elämässä, jolloin väestön ja syntyneiden määrä otetaan esille vain yleisellä tasolla. Perheiden keskimääräisestä koosta tai yleensä perheistä ei ole mainintaa kuin korkeintaan yksilötasolla.³¹³

Suomen kaupungeista tärkein vertauskohde Viaporille olisi sen läheisyydessä sijainnut ja tiiviissä yhteistyössä toiminut Helsinki. 1700-luvun Helsingin perhetilanteesta ei kuitenkaan ole olemassa kattavia lukuja. Eirik Hornborgin *Helsingin kaupungin historian* (1950)

³⁰⁹ Wirilander 1974, 143–146.

³¹⁰ Pohjoismaisiin varuskuntakaupunkeihin koko niiden historian ajalta paneutunut tutkimusprojekti *Den nordiska garnisonsstaden* käynnistyi Gunnar Artéuksen johdolla vuonna 1984 ja päättyi 1990-luvun lopulla. Tässä projektissa keskityttiin kaupunkeihin, tai laajempiin maantieteellisiin alueisiin, jotka pitivät sisällään varuskunnan. Lisää projektista ks. Artéus & Selén (red.) 1988; Lappalainen (toim.) 1993; Hellström & Selén (red.) 1994; Artéus 1997, 7–10.

³¹¹ Ks. Koskinen 2007, 257–270.

³¹² Kaupunkeihin kohdistuvan väestö- ja perhehistorian vähyyden taustalla voi olla perinteinen näkemys henkikirjojen soveltuvuudesta paremmin maaseudun kuin kaupunkien väestörakenteen selvittämiseen. Ks. lisää Happonen 2009, 125.

³¹³ Nikula 1970, 267–271.

perusteella voidaan vain todeta Helsingin olleen vuonna 1805 naisvaltainen, minkä lisäksi alle 15-vuotiaita oli kaupunkiseurakunnan 3 227 henkilöstä jopa 31,6 %³¹⁴. Kuvaa Helsingin naisvaltaisuudesta täydentää Jessica Parland - von Essenin toteamus vuoden 1795 osalta, kun Helsingin kaupunkiseurakunnassa oli enemmän naisia kuin miehiä³¹⁵. Muutoin perhetietoja on yksittäisistä eliittiperheistä. Niinpä Viaporin vertaaminen Helsinkiin ei onnistu.

Helsingin ohella keskeinen vertailukohde olisi noin 2 000 asukkaan Porvoo, sillä monen Viaporiin komennetun sotilaan perhe majoittui juuri sinne³¹⁶. Porvoo kaikeksi onneksi myös poikkeaa muiden muassa Turusta ja Helsingistä siinä, että sieltä on saatavissa myös melko tarkkoja perhetilannetta kuvaavia lukuja³¹⁷. Porvoon keskimääräinen kotitalouskoko oli 1760-luvulla yli 5 henkilöä, mistä se laskee vuoteen 1800 mennessä 4,3 henkilöön³¹⁸. Porvoon kotitaloudet olivatkin keskimäärin taulukossa 5 esille tulleita Viaporin kotitalouksia suurempia. Suuriksi Porvoon perheitäkään ei voi suoraan tituleerata, sillä Porvoon historiaa tutkinut Ilkka Mäntylä pitää Porvoon perheitä suhteellisen pieninä maaseutuun verrattuna, mikä hänen mukaansa selittyy esimerkiksi Porvoon naisvoittoisuudella³¹⁹, sekä maaseutua selvästi huomattavammalla kuolleisuudella, joka juonsi juurensa ahtaudesta yhdistettynä suuriin määriin ihmisiä. Ahtaus ja suuri ihmismäärä yhdessä mahdollistivat tautiepidemioiden leviämisen kulovalkean tavoin, minkä vuoksi kulkutautien aiheuttama kuolleisuus ei ollutkaan missään 1700-luvun kaupungissa tavatonta.³²⁰

Ainoastaan Porvoosta saatavien lukujen perusteella 1700-luvun kaupunkien keskimääräisestä koosta ei voida sanoa mitään varmaa. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kaupunkien kotitaloudet pysyivät maaseutuun verrattuna pieninä. Tätä näkemystä tukee Päivi Happonen toteamus siitä, etteivät kaupunkielinkeinot vaatineet suuria kotitalouksia³²¹. Viaporin taloudet olivat kuitenkin keskimäärin – miehistökokonaisuuksia lukuun ottamatta – näitäkin

³¹⁴ Hornborg 1950, 472–473.

³¹⁵ Parland - von Essen 2010, 128.

³¹⁶ Mäntylä 1994, 337; Screen 2007, 299.

³¹⁷ Perhetilannetta kuvaavia lukuja ei kuitenkaan ole saatavissa aivan suoraan, mutta ne voi laskea Ilkka Mäntylän teoksesta *Porvoon kaupungin historia II 1602–1809* (1994) yhdistelemällä väestöstä ja ruokakunnista saatavissa olevia tietoja. Mäntylä 1994, 337, 579.

³¹⁸ Tarkemmin keskimääräiset kotitalouskoot olivat saatavilla seuraavien vuosien osalta: vuonna 1766 5,0; 1769 5,2; 1772 4,7; 1775 4,9; 1780 4,8; 1795 4,8; 1800 4,3. Mäntylä 1994, 337, 579.

³¹⁹ Naisvoittoisuus, mikä näkyi myös Helsingissä, nähdään tyypillisenä 1700-luvun suomalaisille kaupungeille. Naisvoittoisuutta selitetään muun muassa naispalvelijoiden miespalvelijoita suuremmalla määrällä, sekä sotilaiden puolisoitten majoittumisella kaupunkeihin sotilaan itsensä asuessa varuskunnassa. Hornborg 1950, 472; Mäntylä 1994, 344–345.

³²⁰ Ks. esim. Nikula 1970, 268–269; Mäntylä 1944, 342, 344.

³²¹ Happonen 2009, 125.

pienempiä. Koska 1700-luvulta tietoja perheistä kaupunkien ja varsinkin linnoitusten osalta on harvakseltaan, ei tutkimusta kotitalouksien mahdollisesta pienuudesta tai suuruudesta voi jättää tälle tasolle.

Se, mistä 1700-luvulta on saatavissa kattavampia perhetietoja, on itäinen Suomi sekä Lounais-Suomen saaristo. Nämä alueet olivat kuitenkin 1700-luvulla hyvin erilaisia kuin Viapori. Alue ja sen mukanaan tuomat vaatimukset tekivät näistä seuduista suurperhevaltaisista.³²² Eroista huolimatta, mutta ne mielessä pitäen, vertaamalla Viaporin näihin alueisiin saadaan käsitys muun Suomen tilanteesta. Kokonaisuudessaan Viaporin taloudet siis vaikuttavat melko pieniltä, mutta kuva pienistä kotitalouksista voimistuu entisestään, kun näitä talouksia verrataan muihin vastaaviin 1700-luvun Suomesta saataviin lukemiin taulukon 6 avulla.

TAULUKKO 6: *Kotitalouksien keskimääräinen koko Itäisessä Suomessa ja Karjalankannaksella*

Savon kaskiviljelyalue	1766	8,7
	1800	7,1
Itä-Uudenmaan peltoviljelyalue	1766	8,4
	1800	6,6
Itä-Hämeen kartanoalue	1766	8,2
	1800	7,1
Veikkolan lahjoitusmaan tilalliset Valkjärvellä	1780	9,4
Räisälän tilalliset	1754	10,2
	1780	9,4
Räisälän torpparit	1754	6,0
	1780	4,7

Lähde: Savon kaskiviljelyalue - Itä-Hämeen kartanoalue: Sirén 1999, 48, 52–54, 56–57. Veikkola & Räisälä: Partanen 2004, 124, 128.

Taulukkoon 6 on koottu Kirsi Sirénin ja Jukka Partasen omilta tutkimusalueiltaan itäisestä Suomesta ja Karjalankannakselta saamia tuloksia. Sekä Sirénin että Partasen tutkimusalueiden keskimääräinen kotitalouskoko on selvästi Viaporin vastaavaa suurempi. Lähinnä Viaporin keskimääräistä kotitalouskoko on Räisälän torpparien keskimäärin 4,7 henkilöä käsittänyt talous vuodelta 1780. Sirénin ja Partasen tutkimuskohteet paljastuvat kuitenkin agraarisiksi jo tarkasteltavien alueiden nimistä; kyseessä on kummankin tutkimusalueen

³²² Lisää suurperhetraditiosta ks. luku 1.2.

kohdalla selvästi maatalousvaltainen alue. Suuri osa mainituista kotitalouksista sai siis elantonsa maasta. Lisäksi kyseessä on molempien kohdalla itäinen Suomi.

Jos tämän sijaan tarkastellaan Lounais-Suomen saaristolaisperheitä 1700-luvulla, ei keskimääräinen kotitalouskoko ole kovin erilainen kuin itäisessä Suomessa Sirénin ja Partasen tutkimusalueella. Beatrice Moringin mukaan saaristolaisperheen keskimääräinen koko oli aluksi noin kahdeksan vuonna 1700, mutta 1800-luvun lopuksi se laski kolmen ja neljän välimaastoon³²³. Koska sen tarkempaa ajankohtaa ei ole määritetty, on vaikea verrata tätä kolmen ja neljän välimaastossa olevaa keskimääräistä kotitalouskoko Viaporiin. Jos se laski alle neljään vasta aivan 1800-luvun lopuksi, on se liian myöhäinen ajankohta, jotta sitä voisi verrata Viaporin tuloksiin 1700-luvun osalta. Varmaa on vain, että saaristoyhteiskunta muuttui: väestö kasvoi räjähdysmäisesti, samoin myös kotitalouksien määrä, samalla asutus levisi³²⁴. Saaristolaisalueella mahdollisuus väljempään asumismuotoon tuli siis ihmisten ulottuville.

Muutos, elannon hankkiminen tai yleisemmin taloudelliset tekijät, olivatkin iso syy siihen, minkä kokoisia talouksista muodostui. Sirénin mukaan hänen tarkastelemansa Savon kasviljelyalueen, Itä-Uudenmaan peltoviljelyalueen ja Itä-Hämeen kartanoalueen kotitaloudet ”länsieurooppalaistuivat” suurimmaksi osin, kun väestö kasvoi ja suuren talouden elättäminen ei enää ollut entisessä määrin mahdollista. Ainoastaan tilallisten taloudet pysyivät niin sanotusti itäisen mallin mukaisesti suurina talouksina.³²⁵ Näillä alueilla koko elämä muovautui kuitenkin täysin erilaiseksi kuin Viaporissa, sillä Viaporissa ei todetusti ollut ainuttakaan talonpoikaa, tilallista tai torpparia.

Myös Partasen tutkimusalueella kotitaloudet olivat selvästi Viaporin vastaavia suurempia; ei ollut lainkaan tavatonta, että jokin talous piti sisällään yli 30 jäsentä. Partasen tutkimusalueella kyseessä olivatkin yhdysperheet, joissa saman katon alla eli monta avioparia perheeseen.³²⁶ 1700-luvun puolivälissä hänen tarkastelualueellaan tilallisten kotitaloudessa eli keskimäärin 10 henkilöä, torpparien kotitaloudessa kuusi ja loisten kotitaloudessa keskimäärin neljä henkilöä³²⁷. Kotitalous tällaisella maaseutuvaltaisella alueella olikin sitä suurempi, mitä varakkaammasta henkilöstä oli kyse, sillä mitä varakkaampi oli, sitä suurem-

³²³ Moring 1994, 54.

³²⁴ Moring 1994, 54–55.

³²⁵ Sirén 1999, 58–60.

³²⁶ Partanen 2004, 125.

³²⁷ Partanen 2004, 168.

man perheen saattoi elättää³²⁸. Tämä selittää myös sitä, miksi tosiaan Räisälän torpparien keskimääräinen kotitalouskoko oli 4,7 vuonna 1780; kyse oli elatuksesta. Myös Partasen tutkimusalueella oli nähtävissä 1700-luvun kuluessa yhdysperheiden määrän väheneminen, mutta kun 1800-luvun alussa tilojen jakokielto astui voimaan, kääntyi kehitys uudestaan aiempaa suurempien talouksien kannalle. Yhdysperheiden ja muutoinkin perheiden suuren koon vuoksi Partanen luokittelee tutkimansa alueen kotitaloudet itäisen mallin mukaisiksi.³²⁹

Viaporin kotitalouksia ei voi keskimääräisen koon perusteella pitää itäisen perhemallin piiriin kuuluvina, sillä kotitalouskoko jää pieneksi. Merkkinä itäisestä perhemallista on pidetty suurta keskimääräistä kotitalouskokoja niin, että taloudessa olisi keskimäärin yli viisi henkilöä³³⁰. Viaporin keskimääräisiä kotitalouskokoja tarkasteltaessa tämä yli viisi henkilöä toteutui keskimääräisesti tarkasteltuna ainoastaan miehistön ja tiettyinä vuosina kauppiaiden osalta. Kumpaakaan niitä ei kuitenkaan voi pitää merkkinä itäisestä mallista, sillä Viaporissa nämä kauppiaiden yli viiden henkilön taloudet olivat yksittäisiä talouksia ja miehistö taas muodosti aivan omanlaisensa kokonaisuuden³³¹.

Keskimääräisesti pieni kotitalouskoko ei tarkoita, ettei Viaporissa olisi ollut suuriakin talouksia, mutta Czapin tai Partasen mainitsemiin jopa yli 30 henkeä sisältäviin kotitalouksiin ei Viaporissa ylletty³³². Esimerkiksi vuonna 1780 kotitalouksia, joissa oli henkilöitä 10 tai yli, oli Viaporissa – jälleen miehistökokonaisuudet pois lukien – vain kaksi³³³. Vuonna 1800 näitä yli 10 henkeä käsittäviä perheitä oli kahdeksan³³⁴. Nämä suuremmat taloudet olivat pääasiallisesti aatelisia upseeritalouksia, joissa oli runsaasti palvelusväkeä, esimerkiksi eversti Kiertingin taloudessa oli vuonna 1800 perheenjäsenten lisäksi yksi renki ja viisi piikaa, mikä oli erittäin poikkeuksellista Viaporin mittakaavassa³³⁵.

Voidaanko Viaporista sitten sanoa, että se kotitalouksien keskimääräisen koon perusteella kuuluisi läntisen perhemallin piiriin? Keskimääräisen koon perusteella ainakin itäinen perhemalli jää kauas, mikä johtunee Viaporin luonteesta pikemmin kaupunkimaisena kuin maaseutumaisena. Kaupunkeja onkin yleensä pidetty läntisen perhemallin mukaisina, sillä

³²⁸ Sirén 1999, 59–60.

³²⁹ Partanen 2004, 168–171.

³³⁰ Partanen 2004, 172.

³³¹ Miehistökokonaisuuksista lisää ks. luku 5.4.

³³² Czap 1983, 106; Partanen 2004, 125.

³³³ Henkikirja, Viapori, 1780 (JyMA, mf ES 2609).

³³⁴ Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672).

³³⁵ Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672, aukeama 10).

niihin ei ollut vielä 1700-luvulla välttämättä ennättänyt muodostua esimerkiksi laajoja sukuverkostoja³³⁶. Porvooon keskimääräinen kotitalouskoko laski 1700-luvun loppupuolella yli viidestä henkilöstä 4,3 henkilöön³³⁷. Viaporin kotitaloudet olivat kuitenkin muiden sosiaalisten ryhmien osalta vielä näitä pienempiä, mutta miehistön osalta selvästi näitä suurempia. Muiden sosiaalisten ryhmien osalta Viaporin kotitalouksia voisi kokonsa puolesta pitää läntisen perhemallin mukaisina, mutta miehistökokonaisuudet eivät istu tähän muottiin. Kun nämä miehistökokonaisuudet pitivät vielä sisällään suurimman osan Viaporin vakituemmasta väestöstä, on kysyttävä, voidaanko Viaporista edes luokitella. Linnoituksena se onkin ainutlaatuinen ja kertoo omaa tarinaansa sotilaiden värityksestä arjesta. Onko sitä siis edes tarpeen pyrkiä asettamaan johonkin tiettyyn muottiin?

Jos keskimäärin pienen kotitalouskoon, mutta samalla suurien miehistökokonaisuuksien, ei nähdä kertovan, kuuluiko Viapori läntisen perhemallin piiriin, voidaan esimerkiksi pienen kotitalouskoon pohjalta tehdä muita päätelmiä. Nämä pienet kotitalouskoot yleistyivät kultavuosien aikana nimenomaan niissä sosiaaliryhmissä – upseerit, aliupseerit ja virkamiehet –, joissa on mahdollisesti ollut myös enemmän varallisuutta. Vaikuttaakin siltä, että pienempi kotitalouskoko ei ollut pakko vaan mahdollisuus väljempään asumiseen. Tämä väljempi asuminen taas on todennäköisesti ollut keskeinen syy siihen, että näinä vuosina myös aatelisrouvat viihtyivät Viaporissa; asumusta ei tällöin tarvinnut jakaa.

Ehkä tämä kultavuosien aikainen pienempi kotitalouskoko näissä ryhmissä kertoo, että kotitaloudet ja perheet alkoivat jo 1700-luvun kuluessa muuttua mahdollisuuksien mukaan modernien kotitalouksien ja perheiden kaltaisiksi. Kun elinkeinot eivät vaatineet suurta perhettä, oli mahdollisuus ja varallisuus asua väljemmin, niin ehkä tämä hyödynnettiin; ehkä yksinasuminen ja pienemmät ydinperheet alkoivat houkuttaa. Vai onko pienuuden taustalla sittenkin se, että vaimot ja perhe jätettiin muualle ja Viaporissa elettiin yksin olosuhteiden pakosta? Jotta tähän mahdolliseen modernisoitumiseen saataisiin lisää varmuutta, on tarpeen tarkastella vielä kotitalouksien ja perheiden rakenteita.

³³⁶ Happonen 2009, 125.

³³⁷ Mäntylä 1994, 337, 344, 579.

5 YKSINASUVISTA MIEHISTÖKOKONAISUUKSIIN

5.1 Perheettä Viaporissa

Oliko Viapori sitten yksinasuvien ja perheettömien talouksien luvattu maa, kuten kotitalouksien pienen koon perusteella voisi väittää? Taulukossa 7 kotitaloudet on jaettu seitsemään luokkaan:

- I Yksinasuvat
- II Perheettömät
- III Ydinperheet
- IV Laajentuneet perheet
- V Monen perheen taloudet
- VI Yhdistelmätaloudet
- VII Miehistökokonaisuudet

Näistä seitsemästä luokasta kaksi ensimmäistä ovat nimensä mukaisesti perheettömiä talouksia: yksinasuvia ja perheettömiä. Yksinasuvat käsittävät nimensä mukaan ne, joilla ei ollut perhettä joko lainkaan tai se ei ainakaan ollut seurannut kyseistä henkilöä Viaporiin. Yksinasuvat eivät myöskään jakaneet asumustaan esimerkiksi kollegan kanssa.

Perheettömät eroavat yksinasuvista siinä, että ne sisälsivät vähintään kaksi jäsentä, esimerkiksi sisarusparin tai yhdessä asuvat kollegat. Käytännössä Viaporissa oli oikeastaan ainoastaan näitä jälkimmäisiä eli yhdessä asuvia upseereja, aliupseereja tai esimerkiksi virkamiehiä. Niinpä vaikka erinäisistä lähteistä on löydettävissä viitteitä siitä, että upseerit olisivat olleet oikeutettuja omaan huoneistoon, jonka koko oli sitä suurempi, mitä korkearvoisempi upseeri oli kyseessä, ei tilanne Viaporissa sallinut tätä järjestelyä.³³⁸ Muiden muassa yksinasuvien ja perheettömien määrät selviävät taulukosta 7.

³³⁸ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1793 (JyMA, mf LT 778); Screen 2010, 152; Hatakka 2011, 104.

TAULUKKO 7: Viaporin kotitalousrakenteet 1766–1800

	I		II		III		IV		V		VI		VII		Kaikki 100 %
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	57	29,2	28	14,4	77	39,5	7	3,6	2	1,0	9	4,6	15	7,7	195
1767	60	28,6	35	16,7	90	42,9	7	3,3			3	1,4	15	7,1	210
1768	62	28,4	28	13,0	88	40,4	8	3,7			17	7,8	15	6,9	218
1769	67	29,5	29	12,8	102	44,9	5	2,2			9	4,0	15	6,6	227
1771	125	39,4	44	13,9	117	36,9	10	3,2			3	0,9	18	5,7	317
1772	64	26,3	37	15,2	111	45,7	7	2,9			6	2,5	18	7,4	243
1773	72	28,0	54	21,0	104	40,4	2	0,8			2	0,8	23	8,9	257
1774	118	39,7	42	14,1	111	37,4	1	0,3			2	0,7	23	7,7	297
1776	131	51,6	17	6,7	79	31,1	8	3,1			6	2,4	13	5,1	254
1777	198	47,0	31	7,4	162	38,5	4	1,0			4	1,0	22	5,2	421
1778	200	46,5	36	8,4	165	38,4	3	0,7			3	0,7	23	5,3	430
1779	226	51,6	24	5,5	158	36,1	3	0,7			3	0,7	24	5,5	438
1780	214	48,9	34	7,8	160	36,5	5	1,1			1	0,2	24	5,5	438
1782	207	46,4	29	6,5	181	40,6	3	0,7	1	0,2	1	0,2	24	5,4	446
1783	266	56,1	13	2,7	166	35,0	4	0,8					25	5,3	474
1784	225	50,9	18	4,1	165	37,3	8	1,8					26	5,9	442
1785	82	27,9	23	7,8	154	52,4	4	1,4			5	1,7	26	8,8	294
1786	108	30,0	65	18,1	153	42,5	5	1,4			1	0,3	28	7,8	360
1787	91	25,1	66	18,2	171	47,1	3	0,8			3	0,8	29	8,0	363
1788	96	25,8	75	20,2	164	44,1	4	1,1			4	1,1	29	7,8	372
1789	106	26,0	93	22,9	166	40,8	5	1,2			3	0,7	34	8,4	407
1790	57	18,2	99	31,6	124	39,6	5	1,6	2	0,6	4	1,3	22	7,0	313
1791	117	31,0	65	17,2	164	43,5	4	1,1					27	7,2	377
1792	103	25,8	73	18,3	180	45,1	4	1,0	1	0,3	7	1,8	31	7,8	399
1793	76	21,8	58	16,7	165	47,3	6	1,7	5	1,4	8	2,3	31	8,9	349
1794	77	21,8	69	19,5	163	46,0	7	2,0	6	1,7	3	0,8	29	8,2	354
1795	79	22,1	68	19,0	150	42,0	8	2,2	12	3,4	11	3,1	29	8,1	357
1796	89	24,4	68	18,6	137	37,5	12	3,3	13	3,6	15	4,1	30	8,2	365
1797	71	20,2	74	21,0	141	40,1	6	1,7	14	4,0	16	4,5	30	8,5	352
1798	70	19,5	73	20,3	154	42,9	4	1,1	16	4,5	12	3,3	30	8,4	359
1799	45	13,4	76	22,6	133	39,5	10	3,0	27	8,0	16	4,7	30	8,9	337
1800	56	16,0	73	20,8	145	41,3	9	2,6	25	7,1	13	3,7	30	8,5	351

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

Taulukossa 7 selvästi hallitseva luokka on ydinperheet. Perheellisiä talouksia vaikuttaakin olleen enemmän kuin mitä esimerkiksi sukupuolijakauman perusteella olisi voinut olettaa.³³⁹ Liikaa perheellisten talouksien osuutta ei pidä kuitenkaan korostaa, sillä samalla yksinasuvien ja perheettömien osuus kaikista kotitalouksista oli vuosittain 36–58,8 %.

³³⁹ Sukupuolijakauma ks. luku 3.

Tässä yhteydessä pitää muistaa, että miehistökokonaisuudet pitävät vielä sisällään suuren ihmismäärän, jonka perheellisyydestä ei vielä voi sanoa mitään. Kuitenkin muiden kuin miehistön osalta perheellisyys on kuviteltua korkeammalla tasolla. Miehistökokonaisuuksista lisää ks. luku 5.4.

Niinpä Viaporissa olikin perheellisten yllättävän suuresta osuudesta huolimatta todella huomattava määrä niitä, jotka asuivat Viaporissa ilman vaimoa, lapsia tai muuta perhettä.

Yksinasuvien määrää tarkasteltaessa erottuvat aiemmin mainitut kultavuodet jälleen muista vuosista. Yksinasuvien talouksien määrä oli nimittäin selkeästi huipussaan näiden vuosien aikana, jolloin niitä oli vuosittain lähes 50 % ja vuonna 1783 jopa 56,1 %. Kultavuosien jälkeen yksinasuvien määrä laski hiljalleen niin, että suhteellisesti tarkasteltuna yksinasuvia oli kahtena viimeisenä vuonna vähemmän kuin koskaan aiemmin. Nämä kultavuodet erottuvat myös perheettömien talouksien osalta – jopa pari vuotta laajempina. Perheettömien talouksien määrä olikin ennätysellisen alhainen vuosien 1776–1785 välillä, kun niitä oli suhteellisesti tarkasteltuna alle 10 %. Kultavuosien aikaan entistä harvempi siis joutui jakamaan asumuksen jonkun toisen kanssa; entistä useamman oli mahdollista asua itseksensä.

Eniten perheettömiä talouksia sen sijaan oli sekä määrällisesti että suhteessa vuonna 1773, Kustaan sodan aattona sekä aivan tarkastelujakson loppupäässä. Vuosi 1773 osuu kiivaaseen laivaston kehittämiskauteen, ennen sotaa taas laivastoa sijoitettiin jatkuvasti enemmän Viaporiin, minkä lisäksi Kustaan sotaan valmistautuminen luonnollisesti ajoi ihmiset asumaan ahtaammin, kun Viaporiin sijoitettiin jatkuvasti enemmän väkeä. Kustaan sodan jälkeen perheettömien talouksien määrä laski hetkeksi mutta nousi sitten uudestaan niin, että määrällisesti perheellisten talouksien määrä pysyy selvästi kultavuosia ja tarkastelujakson alkupäätä korkeammalla tasolla.

Niinpä perheettömien talouksien määrän kasvu yhdistettynä yksinasuvien talouksien määrän laskuun vahvistaa kuvaa siitä, että Viaporissa jouduttiin asumaan aiempaa ahtaammin. Luonnollisesti tässä lienee kyse Viaporin aiempaa suuremmasta väestömäärästä. Lisäksi vuoden 1777 jälkeen ei tosiaan enää rakennettu mitään uutta vaan keskityttiin aiemmin aloitettujen rakennusten valmiiksi saattamiseen, joten ei ole ihme, että ahtaampi asuminen oli pakko; uusia ihmisiä virtasi Viaporiin, mutta samalla pysyvien asuntojen määrä ei lisääntynyt. Ahtaus oli väistämätöntä.

Tarkastelujakson loppupäässä Viaporissa olikin useamman sadan ihmisen edestä enemmän asukkaita kuin kultavuosina³⁴⁰. Esimerkiksi kun vuonna 1782 Viaporissa oli 3 519 henkirjoitettua asukasta, niin 1790-luvulla Viaporissa oli vuosittain yli 3 700 asukasta ja joi-

³⁴⁰ Liitetaulukko 1.

nakin vuosina jopa lähes 4 000 asukasta³⁴¹. Tämä kahden viimeisen vuosikymmenen aikainen kasvu ei selity pelkällä miehistön määrän lisääntymisellä, sillä muutkin sosiaaliset ryhmät kasvoivat³⁴². Niinpä kultavuosien aikaista aatelisrouvien muita vuosia suurempaa määrää selittää juurikin se, että Viapori ei ollut vielä liian täynnä. Rakentaminen, laivaston kehittäminen ja Kustaan sota toivat jatkuvasti lisää väkeä Viaporiin, joten ehkä siitä tosiaan tuli aatelistä syntyperää olevien mielestä liian ahdas.

Perherakenteiden osalta Suomen on todettu jakaantuvan kahtia läntisen ja itäisen perhemallin mukaisesti kahteen kulttuuripiiriin. Läntiselle perhemallille olivat tyypillisiä palkollisena olo ennen avioliittoa, korkea avioitumisikä ja pieni lapsiluku. Näiden lisäksi tälle läntiselle perhemallille voi perherakenteiden osalta mainita tyypilliseksi naimattomien korkean osuuden ja ydinperheiden yleisyyden. Itäinen perhemalli sen sijaan näkyy alhaisen avioitumisiän ja korkean lapsiluvun lisäksi perherakenteiden osalta vähäisestä naimattomien aikuisten määrästä ja monimutkaisista perhemuodoista.³⁴³

Nopealla vilkaisulla Viaporin perherakenteet vaikuttavat noudattelevan läntistä mallia; yksinasuvia ja perheettömiä talouksia oli vuosittain paljon. Läntiselle perhemallille oli kuitenkin tyypillistä naimattomien korkea osuus ja tästä ei Viaporin osalta voi sanoa suoraan mitään; yksinasuvat ja perheettömät taloudet eivät kerro, oliko esimerkiksi yksinasuvalla upseerilla vaimo jossakin muualla. Esimerkiksi varuskuntarykmenteissä huomattavasti useammalla sotilaalla oli vaimo ja huomattavasti useammalla upseerilla rouva mukana Viaporissa vuonna 1772 kuin tarkasteltavan ajanjakson lopuksi. Vuonna 1772 molemmissa varuskuntarykmenteissä oli lähemmäs kymmenen rouvaa, kun taas vuosina 1789–1799 esimerkiksi toisessa näistä rykmenteistä eli Leskikuningattaren rykmentissä oli vain yhdestä kolmeen rouvaa³⁴⁴. Tämä rouvien ja vaimojen vähentyminen johtui osin siitä, että vuoden 1772 jälkeen osa näistä rykmenteistä siirrettiin Tukholmaan. Tarkastelujakson lopuksi nämä rykmentit olivatkin kooltaan pienempiä kuin tarkasteltavan ajanjakson aluksi, mutta naisten suhteellinen osuus ei noussut enää samalle tasolle. Niinpä kyse ei voi olla vain tuon muuton aiheuttamasta vähenemisestä.

Rouvien ja vaimojen vähentyminen ei johdu siitäkään, että 1770-luvulla useampi olisi asunut aviosäätyyn kuin tarkasteltavan ajanjakson lopuksi; yhä useampi vaimo tai rouva ei

³⁴¹ Liitetaulukko 1.

³⁴² Ks. Taulukko 4.

³⁴³ Markkola 2007, 251.

³⁴⁴ Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1772 (JyMA, mf LT 1035, aukeamat 265–268); Henkikirjat, Viapori, 1789–1799 (JyMA, mf LT 775–LT 1045).

vain seurannut miestään Viaporiin. Tämän puolesta puhuu se, että Kaarina Lindholm on pro gradu -työssään todennut, että kaikista Hamiltonin–Leskikuningattaren rykmentissä vuosina 1742–1808 palvelleista upseereista vain 81 upseeria, eli 28,3 % jäi naimattomiksi³⁴⁵. Kuitenkin tässä rykmentissä oli vuosien 1789–1799 aikana vuosittain vain parilla upseerilla rouva mukana. Niinpä jos suurin osa oli tahoillaan naimisissa ja vain alle 6 % oli vaimo mukana, ovat vaimot selvästi olleet jossakin muualla.

Voidaanko Viaporista sitten asettaa esimerkiksi läntisen perhemallin muottiin, jos on enemmän kuin todennäköistä, että Viaporissa asuttiin yksin, samalla kun vaimo odotti miestään jossain muualla? Tällöinhän naimattomia oli läntistä perhemallia vastoin vähän, mutta toisaalta näiden miesten vaimot olivat muualla, jolloin vaimotta elävien määrä oli korkea. Kokonaisuutena Viaporissa asuneiden perheellisyyttä ei henkikirjojen pohjalta saadakaan selville. Henkikirjojen pohjalta muodostuu kuitenkin kuva melko ainutlaatuisesta yhteisöstä, jossa moni asui samalla, kun vaimo tai laajemmin perhe asui jossain muualla. Kun yksinasuvien ja perheettömien määrä oli vuosittain yli 36 % ja joskus jopa miltei 60 % niin vaimotta ja perheettä asuvien osuus todellakin oli suuri³⁴⁶. Osa heistä oli suurella todennäköisyydellä naimattomia, mutta osalla perhe varmasti oli muualla.

Kaarina Lindholmin mukaan tämä vaimotta eläneiden miesten suuri määrä näkyi piikojen ja taloudenhoitajien kanssa syntyneiden suhteiden määrissä. Hänen mukaansa useat Hamiltonin–Leskikuningattaren rykmentin upseerit elivätkin miltei perhe-elämää, kun he jakoiivat asunnon taloudenhoitajan kanssa ja saivat näiden kanssa jopa lapsia.³⁴⁷ Henkikirjoissa mahdollisesta epävirallisesta perheytymisestä ei ole selviä todisteita. Esimerkiksi vuonna 1797 näitä yksinasuvien miesten talouksia, joihin on henkikirjoitettu myös piika, oli viisi. Lisäksi kahteen talouteen oli perheen pään eli miehen ja piian lisäksi henkikirjoitettu myös alle 15-vuotias lapsi.³⁴⁸ Se, olivatko nämä lapset sitten miehen mahdollisesta aiemmasta avioliitosta vai kenties aviottomia ei selviä henkikirjoista. Toisaalta kuinka tarkkaan nämä mahdolliset esimerkiksi salavuoteuden myötä syntyneet lapset merkittiin henkikirjoihin? Jos Viaporin asukkaiden perheellisyys onkin osittain peitossa johtuen vaimojen ja perheiden asumisesta muualla, niin kuinka paljon tällaisia epävirallisia perhekokonaisuuksia oli?

* * *

³⁴⁵ Lindholm 1975, 92.

³⁴⁶ Lisäksi omana kokonaisuutenaan miehistössä yksin olevat, joilla siis vaimo oli jossain muualla. Ks. luku 5.4.

³⁴⁷ Lindholm 1975, 94.

³⁴⁸ Henkikirja, Viapori 1797 (JyMA, mf LT 781).

Yksinasuvien ja perheettömien talouksien osuus Viaporissa oli siis yli kolmasosa kaikista talouksista vuosittain – joinakin vuosina jopa puolet. Kuinka tyypillistä näiden kotitalouksien näinkin suuri määrä sitten oli? Kuten aiemmin kotitalouksien keskimääräisen koon yhteydessä, myös nyt tuloksia voidaan verrata muiden tutkijoiden samalta aikakaudelta saamiin tuloksiin; kuitenkin jälleen sillä varauksella, että Viaporin luonteelle läheisemmistä linnoituksista ja kaupungeista ei tältä osin ole tuloksia, joihin Viaporია voisi rinnastaa³⁴⁹. Niinpä vertaaminen keskittyy jälleen itäiseen Suomeen ja Lounais-Suomen saaristoon. Yksineläjien ja ei-perheellisten talouksien määrät Lounais-Suomen saariston Korppoo - Houtskarín ja Kumlinge - Brändön sekä itäisen Suomen Kymenkartanon läänin ja Ruokolahden osalta näkyvät taulukossa 8, johon olen sijoittanut omille yksinasuvien ja perheettömille talouksille rinnasteiset tulokset Moringin, Sirénin ja Wariksen otantavuosilta.

TAULUKKO 8: *Perheettömät (%) Lounais-Suomen saaristossa, Kymenkartanon läänissä ja Ruokolahdella*

		Yksineläjät	Ei perhettä
Korppoo - Houtskari	1770	5,0	-
	1790	13,9	0,2
Kumlinge - Brändö	1770	3,9	-
	1790	1,1	-
Kymenkartanon läänin kaskialue	1766	0,8	0,2
	1800	3,6	0,3
peltoalue	1766	1,8	0,4
	1800	3,3	0,3
kartanoalue	1766	0,7	0,2
	1800	2,8	0,4
Ruokolahti	1775	5,8	1,6

Lähde: Lounais-Suomen saaristo: Moring 1994, 55, 60; Kymenkartanon lääni: Sirén 1999, 80; Ruokolahti: Waris 1999, 45.

Verrattaessa taulukkoa 7 taulukkoon 8 huomataan, että Viaporissa oli yksinasuvia ja perheettömiä moninkertainen määrä näihin muihin alueisiin verrattuna. Toki on myönnettävä, että Moring, Sirén ja Waris ovat luokitelleet perheet omista lähtökohdistaan käsin, eikä näin voida vetää kovin suorja johtopäätöksiä. Kuitenkin luokittelujen osalta näiden kolmen käyttämät nimitykset yksinasuvista sekä perheettömistä talouksista vaikuttaisivat sisällöltään vastaavan omaa luokitteluani, minkä vuoksi rinnastaminen on mahdollista.³⁵⁰ Korppoo - Houtskari, Kumlinge - Brändö, Kymenkartanon lääni ja Ruokolahti erosivatkin Via-

³⁴⁹ Ks. luku 4.4.

³⁵⁰ Vrt. Moring 1994, 55; Sirén 1999, 19; Waris 1999, 44.

porista täysin. Pienissä Lounais-Suomen saaristoyhteisöissä kalastuksella oli maatalouden lisäksi suuri rooli samalla kun Kymenkartanon lääni ja Ruokolahti olivat hyvin maatalous-painotteisia alueita³⁵¹. Suurille perheille voidaan olettaa olleen tarvetta jo työvoimankin puolesta.

Viaporille luontainen runsas yksinasuvien ja perheettömien määrä ei siis ollut tyyppillistä koko Suomelle, sillä perheettömien talouksien osuus näillä alueilla pysyi tarkasteltavina vuosina yhtä poikkeusta lukuun ottamatta alle 10 %:ssa. Poikkeuksena on vuosi 1790 Korppoon ja Houtskarintien kuntien osalta, kun yksinasuvia oli 13,9 %. Nämä saaristokunnat eivät suinkaan olleet samanlaisia keskenään. Korppoo - Houtskarintien yksinasuvien määrän kasvu selittyy 1770-luvulla poistetulla kiellolla, minkä myötä uusien torppien rakentaminen helpottui; yhä useampi raivasikin Korppoo - Houtskarintien alueella itselleen uuden torpan paikan, minkä myötä yksinasuvien määrä lisääntyi taulukossa 8 havaittavissa olevalla tavalla³⁵². Kumlingen ja Brändön alueella tällaista samanlaista innostusta uusien torppien raivaamiseen ei tullut, mutta 1740-luvulla tilojen jakamista helpottanut laki näkyi arjessa. Kumlinge - Brändön alueella uusia torppia enemmän vanhoja tiloja jaettiin. Näillä jaetuilla tiloilla työvoimaa tarvittiin torppia enemmän, joten yksinasuvien määrä ei noussut kuten Korppoon ja Houtskarintien alueella.³⁵³ Lainsäädännöllä siis olikin vaikutusta siihen, millaisiksi kotitaloudet ja perheet muodostuivat.

Ero Viaporin ja muiden alueiden välillä vain vahvistuu, jos Viaporin verrataan vielä Jukka Partasen tuloksiin Räisälän ja Valkjärven Veikkolan osalta. Partasen tutkimusalueella Räisälässä näitä perheettömiä³⁵⁴ talouksia ei ollut tilallisten talouksissa ennen 1800-luvulle kääntymistä lainkaan ja Veikkolassakin luvut pysyivät alle viidessä prosentissa³⁵⁵. Sen sijaan torppareiden talouksissa perheettömiä oli 1700-luvun puolella yli 10 %³⁵⁶. Torppareiden talouksissa pienemmät taloudet olivat luonnollisia, sillä torppareiden pellot olivat tilallisten peltoja pienempiä, eivätkä siten suoneet elantoa kovin suurille talouksille³⁵⁷. Tällä alueella perheettä asuminen ei siis välttämättä ollut haluttu valinta; maa ei vain tarjonnut mahdollisuuksia enempään.

³⁵¹ Moring 1994, 30–42.

³⁵² Moring 1994, 62–63.

³⁵³ Moring 1994, 62–63, 66–68.

³⁵⁴ Partanen on käyttänyt käsitettä ”Perheetön” kuvaamaan omassa luokittelussani esille tulevia yksinasuvia ja perheettömiä talouksia, minkä vuoksi en hänen tuloksiaan sijoittanut samaan taulukkoon Moringin, Sirénin ja Wariksen kanssa. Partanen 2004, 16.

³⁵⁵ Partanen 2004, 117.

³⁵⁶ Partanen 2004, 128.

³⁵⁷ Partanen 2004, 128–129.

Viaporissa yksinasuminen vaikuttaa kuitenkin olleen enemmänkin mahdollisuus verrattuna siihen, että toisina vuosina oli jaettava oma asunto jonkun mahdollisesti täysin vieraan kanssa. Viaporissa ei vaikuttaisi siis olevan kyse siitä, että varallisuus ei olisi antanut mahdollisuuksia suuremman perheen elättämiseen. Vai onko kyse sittenkin juuri tästä? Jos keran todella monen sotilaan ja upseerin vaimo asui jossain muualla, niin oliko yksinasuminen mahdollisuus vai pakko?

5.2 Viaporin perheelliset

Perheellisten eli luokkien III–VI osalta voidaan todeta, että vaikka tiedetään monien tulleen Viaporiin ilman perhettään, silti suuri osa Viaporin asukkaista asui taulukon 7 mukaan perheensä kanssa. Tässä yhteydessä on tosin otettava huomioon, että miehistökokonaisuudet, jotka pitivät sisällään enemmistön Viaporin asukkaista, eivät sisälly näihin perherakenteisiin. Niinpä perheellisyys vaikuttaa todennäköisesti olevan korkeammalla tasolla, koska miehistön perheellisyydestä ei tässä vaiheessa ole tietoa.

Oletettua korkeamman perheellisyyden tason lisäksi Viaporia kuvaa ydinperheiden hallitsevuus; niitä oli vuosittain 31,1–52,4 % Viaporin kaikista kotitalouksista. Niinpä monella upseerilla, aliupseerilla, virkamiehellä tai käsityöläisellä oli vaimo ja lapset mukanaan Viaporissa. Sen sijaan laajentuneiden perheiden vähyys – alle 4 %:n osuus vuosittain – kertoo siitä, että ydinperhe ei kovinkaan usein laajentunut pysyvästi jommankumman puolison äidillä tai esimerkiksi sisarella.

Tämä on Viaporia ajatellen normaalia, sillä Viaporiin saatettiin tulla perheen isän komennuksen ajaksi, tai kun perheen käsityöläisisää tarvittiin linnoitustöissä. Tämän jälkeen saatettiin suunnata takaisin kotiseudulle, sillä esimerkiksi suurin osa tykistön käsityöläisistä oli kauempaa kuin Helsingistä. Osaavia käsityöläisiä jouduttiinkin hankkimaan jopa Suomen rajojen ulkopuolelta, sillä Viaporissa työskenteli niin saksalaista kuin ruotsalaista alkuperää olevia.³⁵⁸ Samoin esimerkiksi Hamiltonin–Leskikuningattaren rykmentin upseereista yli 70 % oli ruotsalaista syntyperää³⁵⁹. Komennusten ja työsuhteiden mahdollisen väliaikaisuuden vuoksi Viaporiin ei siis todennäköisesti tässä vaiheessa ehtinyt muodostua

³⁵⁸ Hedberg 1964, 283–292; Laine 1989, 89–92.

³⁵⁹ Lindholm 1975, 26.

sukulaisverkostoja, joiden myötä esimerkiksi jommankumman perheen vanhemman äiti tai isä olisi muuttanut lastensa kotiin tultuaan iäkkääksi.

Myös monimuotoisempiin perherakenteisiin eli monen perheen talouksiin ja yhdistelmätalouksiin turvaututtiin taulukon 7 mukaan melko harvoin. Yhdistelmätalouksia eli perheitä, joissa ydinperheen lisäksi oli yksinäisiä perheeseen kuulumattomia henkilöitä, oli tarkastelujakson alusta saakka, mikä ei ole ihme, sillä usein esimerkiksi aliupseerit joutuivat jakamaan perheellisinäkin asuintilansa jonkun toisen upseerihenkilön kanssa³⁶⁰. Näiden yhdistelmätalouksien määrä väheni perheettömien talouksien tavoin kultavuosien ajaksi, mikä jälleen kertoo siitä, että näiden vuosien aikana omaa asuintilaa ei tarvinnut jakaa muiden kanssa samoissa määrin kuin muina vuosina. Kultavuosien aikana tilaa siis riitti.

Yhdistelmätalouksien määrä lisääntyi tarkastelujakson loppua kohden ja samalla on havaittavissa myös monen perheen talouksien ilmestyvän kuvioon. Sekä yhdistelmätalouksien että monen perheen talouksien määrä kasvoi taulukossa 7 vuodesta 1793 ja varsinkin vuodesta 1795 alkaen. Kuten jo yksinasuvien ja perheettömien kohdalla tuli ilmi, niin 1700-luvun loppua kohden useat viaporilaiset olivat pakotettuja jakamaan asuintilansa jonkun toisen kanssa – mahdollisesti jopa useamman vieraan kanssa, sillä esimerkiksi laivaston upseerit ja aliupseerit saattoivat asua jopa neljän miehen kokonaisuuksissa³⁶¹. Tämän oletetun ahtauden osalta on kuitenkin syytä huomauttaa, että upseereille oli virka-arvon mukaisesti tarjolla jopa viiden huoneen asunto³⁶². Niinpä esimerkiksi neljä aliupseeria tai upseeria saattoi joutua jakamaan useamman huoneen asunnon, minkä vuoksi voisi olettaa olosuhteiden olleen jakamisesta huolimatta melko mukavat. Toki aikalaiset itse eivät välttämättä nähneet asiaa samoin, jos heille olisi periaatteessa kuulunut aivan oma useamman huoneen asumus.

Ahtauden sivutuotteena Viaporin kotitalous- ja perherakenteet monipuolistuivat tarkasteltavan ajanjakson loppua kohden, kun myös monen perheen talouksiin ja yhdistelmätalouksiin jouduttiin turvautumaan. Tarkasteltavan ajanjakson lopuksi perheellisyyden osuus nousi, sillä 1790-luvun aluksi ydinperheitä, laajentuneita perheitä, monen perheen talouksia ja yhdistelmätalouksia – eli talouksia jotka sisälsivät ainakin yhden perheen – oli vuosittain yli 40 %. Yksinasuvien ja perheettömien talouksien osuuden tippuessa hiljalleen 1700-luvun lopulla, nousi erilaisten perheellisten talouksien (III–VI) osuus jopa yli 50 %:n.

³⁶⁰ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1795 (JyMA, mf ES 2611).

³⁶¹ Ks. esim. Henkikirja, Viapori 1794 (JyMA, mf LT 779, aukeama 14).

³⁶² Screen 2010, 152.

Niinpä vaikka Viaporissa voikin olettaa olleen aiempaa ahtaampaa 1700-luvun lopuksi, oli sen perheellisyys myös uudella tasolla.

Tämän yli 50 %:n nousseen perheellisten osuuden puolesta se muistuttaa myös hieman Porvoota, jossa oli vuonna 1766 263 perhettä ja vuonna 1792 244 perhettä³⁶³. Sen sijaan ruokakuntia näinä vuosina oli vuonna 1766 425 ja 1792 399³⁶⁴. Niinpä Porvoon ruokakunnista perheellisiä oli vuonna 1766 61,9 % ja vuonna 1792 61,2 %. Ongelmaksi tältä osin muodostuu kuitenkin se, mitä Porvoon historiaa tutkinut Ilkka Mäntylä on tarkoittanut Porvoon perheillä. Ilmeisesti kyse vaikuttaisi olevan lapsiperheistä, mutta täydellä varmuudella ei voi sanoa, onko hän rajannut esimerkiksi avioparit näiden perheiden ulkopuolelle.³⁶⁵ Sisältävätpä Mäntylän lukemat aviopareja tai ei, Porvoossa perheellisyys oli Viaporia korkeammalla tasolla, mikä heijastelee sen kaupunkimaisuutta. Viaporissa moni mies asui ilman vaimoa. Huomattavaa on myös, että myöhemmin käsiteltävät miehistökokonaisuudet etäännyttävät Viaporia Porvoosta entisestään.

Kokonaisuudessaan Viaporia voisi ydinperheiden hallitsevuuden sekä monimutkaisempien perhemuotojen vähyden vuoksi – joskin ne loppua kohden yleistyvät – pitää läntistä perhemallia muistuttavana. Omanlaisensa kuva Suomen mittakaavassa siitä muodostuu, kun perheellisiä talouksia verrataan jälleen Lounais-Suomen saaristoon, Kymenkartanon läänin ja Ruokolahteen. Näiden alueiden perheelliset taloudet näkyvät taulukossa 9.

³⁶³ Mäntylä 1994, 344.

³⁶⁴ Mäntylä 1994, 579.

³⁶⁵ Ks. Mäntylä 1994, 343–345.

TAULUKKO 9: *Perheelliset taloudet (%) Lounais-Suomen saaristossa, Kymenkartanon läänissä ja Ruokolahdella*

		Ydinperheet	Laajentuneet perheet	Monen perheen taloudet*
Korppoo - Houtskari	1770	51,3	19,2	22,7
	1790	48,1	21,4	16,3
Kumlinge - Brändö	1770	32,8	35,6	27,7
	1790	39,3	31,4	28,3
Kymenkartanon läänin kaskialue	1766	27,1	60,4	11,5
	1800	25,4	56,9	13,8
peltoalue	1766	23,7	58,7	15,4
	1800	32,9	55,1	8,4
kartanoalue	1766	29,0	61,5	8,6
	1800	32,2	53,9	10,6
Ruokolahti	1775	30,9	13,0	48,7

*Sirén käyttää monen perheen talouksista nimitystä suurperhe. Sisältö siinä on kuitenkin täysin Laslettin mallin mukainen, minkä vuoksi Sirénin suurperheitä uskaltaa verrata kokonaisuuksiin, joita itse ja muut perhetutkijat nimittävät monen perheen talouksiksi. Ks. Sirén 1999, 18–19.

Lähde: Lounais-Suomen saaristo: Moring 1994, 55, 60; Kymenkartanon lääni: Sirén 1999, 80; Ruokolahti: Waris 1999, 45.

Perheellisten osuus kaikista kotitalouksista taulukon 9 mukaan oli muualla Suomessa Viaporin verrattuna huomattava; alhaisimmillaan perheettömien osuus oli Korppoo - Houtskariissa, jossa se oli vuonna 1790 85,8 % ja korkeimmillaan se oli Kymenkartanon läänin kartanoalueella, jossa se oli vuonna 1766 yli 99 %. Sen sijaan Viaporissa perheellisten talouksien (III–VI) osuus nousi taulukon 7 mukaisesti korkeimmillaankin vain yli 55 %:n kahtena vuonna eli vuosina 1785 ja 1799. Ero näiden alueiden ja Viaporin välillä vain kasvaa, kun huomioidaan, kuinka suuri osuus Lounais-Suomen saaristossa ja itäisessä Suomessa Kymenkartanon läänissä ja Ruokolahdella oli laajentuneita perheitä ja monen perheen talouksia, jotka taas Viaporissa olivat taulukon 7 mukaisesti harvassa.

Selittäväenä syynä alueiden eroihin ovat jo esille tulleet erot elinkeinoissa, mutta myös ero alueiden historiassa. Sirénin, Moringin ja Wariksen tutkimusalueille oli 1700-luvulle tultaessa ehtinyt kehittyä laajoja sukuverkostoja, joissa laajentuneet taloudet ja monen perheen taloudet olivat saman suvun piirissä tyypillisiä. Viaporissa – tai edes 1700-luvun kaupungeissa – tällaisia sukuverkostoja ei välttämättä ollut ehtinyt syntyä³⁶⁶. Niinpä perheellisyys oli tältä osin ymmärrettävästi korkeammalla tasolla maalla kuin kaupungeissa. Lisäksi Viaporin ja maaseudun monen perheen taloudet ja yhdistelmätaloudet erosivat toisistaan

³⁶⁶ Happonen 2009, 125.

myös luonteeltaan; Viaporissa ei ollut kyse näistä sukulaisverkostoista, vaan tilan rajallisuus ajoi toisilleen ei-sukua olevat jakamaan saman asuintilan 1700-luvun loppua kohden.

Tämä vaikuttaa ainakin Suomen mittakaavassa melko ainutlaatuiselta piirteeltä. Toki 1700-luvulla kotitalouksiin kuului palvelijoita, jotka eivät olleet sukua, joten siinä mielessä sukuun kuulumattomien kuuluminen samaan kotitalouteen ei ollut uusi asia. Kuitenkin kahden tasaveroisen ja toisilleen sukua olemattoman perheen pakko jakaa asuintila lienee hieman erikoisempi piirre Suomen mittakaavassa. Toki esimerkiksi Jukka Partanen ja Elina Waris ovat ottaneet omissa tutkimuksissaan esille yhtiöperheet, joissa oli kyse taloudellisen yhteistoiminnan muodosta, jolla tilalle saatiin lisää työvoimaa, kun yhtiömies saatiin sopimuksella työntekijäksi talouteen. Nämä yhtiömiehet olivat kuitenkin usein jo valmiiksi sukua tilan isäntävälle tai ainakin heidän toivottiin sitä jonakin päivänä olevan. Vaikka yhtiötalouksissa oli kyse ennen kaikkea taloudesta, niin sillä oli vahva linkki myös sukulaisuuteen.³⁶⁷

Ei-sukua toisilleen olevien pakkoa jakaa sama asuintila voisi olettaa tapahtuneen myös maaseutua ahtaimmissa kaupungeissa. Kuitenkin esimerkiksi Porvoossa, joka oli 1700-luvun loppupuolella noin 2 000 ihmisen kaupunki, suurin osa kaupunkilaisista asui omistamissaan taloissa. Lisäksi kokonaisia taloja tai osia niistä saatettiin vuokrata niin, että kullakin vuokralaisella oli oma tilansa – joko koko talo tai tietty osa siitä.³⁶⁸ Sama ilmiö on havaittavissa myös esimerkiksi Hämeenlinnasta, jossa ihmisten on todettu 1700-luvun mittaan asuneen esimerkiksi omissa tuvissaan tai pirteissään. Nämä tuvat ja pirtit olivat osittain ränsistyneiden seinien ja kelvottomien lukkojen myötä todella heikkokuntoisia.³⁶⁹ Heikkokuntoisuudesta tai ahtaudesta huolimatta kyseessä oli kuitenkin oma tupa tai pirtti. Tämä antaa viitteitä siitä, ettei kaupungeissakaan välttämättä esiintynyt Viaporille tyypillistä kahden tasaveroisen ja toisilleen sukua olemattoman perheen välistä asunnon jakamista.

Jos kaksi tasaveroista eivät jakaneetkaan asuntoa keskenään, esiintyi koko Suomessa ja laajemmin Ruotsissa kuitenkin köyhäinhoidolle tyypillinen piirre majoittaa vaivaisia tai avuttomia yksilöitä työtä tai kaupungin antamaa rahaa vastaan talouksiin³⁷⁰. Ei-sukuun

³⁶⁷ Waris 1999, 126–132; Partanen 2004, 169.

³⁶⁸ Mäntylä 1994, 337, 447.

³⁶⁹ Lindeqvist 1926, 276–277.

³⁷⁰ Ks. esim. Lähteenoja 1935, 288; Hornborg 1950, 537; Nikula 1970, 221.

kuuluvien palvelijoiden lisäksi ei ollutkaan tavatonta, että omassa taloudessa majaili myös vaivaisia henkilöitä.

5.3 Perherakenteet sosiaaliryhmittäin

Muiden muassa Sirén on maininnut tällaiset koko väestön kattavat taulukot yleistäviksi ja pinnallisiksi, minkä vuoksi hän on nähnyt tarpeelliseksi käsitellä perherakenteita sosiaaliryhmittäin³⁷¹. Itse pidän myös tällaista sosiaaliryhmittäistä tarkastelua tärkeänä, mutta koska oma tutkimukseni ei pohjautu otantavuosiin vaan jokaisen vuoden tarkkaan läpikäyntiin, uskon, että ilman sosiaaliryhmittäistä tarkasteluakin on jo saatu aikaan pitäviä tuloksia.

Sosiaaliryhmittäisessä tarkastelussa olen kuitenkin joutunut tukeutumaan otantavuosiin, sillä jokaisen sosiaalisen ryhmän perherakenteiden vuosittainen läpikäynti ei pro gradu -työn sallimassa laajuudessa onnistu. Otantavuosiksi valikoituivat vuodet 1766, 1772, 1778, 1784, 1789, 1794 ja 1800. Otantavuoksiksi oli tarkoitus valita vuosia tasaisin väliajoin, kuitenkin niin, että tarkasteluun otettava vuosi olisi mahdollisimman luotettava. Esimerkiksi Kustaan sodan ajalta vuosi 1790 olisi ollut epäluotettava, kun koko toinen varuskuntarykmentti puuttui henkikirjoista. Niinpä tällaiset vuodet, joiden henkikirjoissa oli suuria puutteita, on hylätty otantavuosina. Otantavuosittaiset sosiaaliryhmittäin esitetyt kotitalousrakenteet näkyvät taulukoissa 10a ja 10b.

³⁷¹ Sirén 1999, 80.

TAULUKKO 10a: *Upseerien, aliupseerien sekä virkamiesten kotitalousrakenteet*

Upseerit													
	I		II		III		IV		V		VI		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	23	40,4	14	24,6	11	19,3	3	5,3	1	1,8	5	8,8	57
1772	12	23,5	18	35,3	18	35,3					3	5,9	51
1778	80	74,1	4	3,7	21	19,4	2	1,9			1	0,9	108
1784	105	77,8	2	1,5	28	20,7							135
1789	34	31,2	49	45,0	24	22,0	1	0,9			1	0,9	109
1794	33	33,3	37	37,4	28	28,3	1	1,0					99
1800	19	21,6	29	33,0	37	42,0	3	3,4					88

Aliupseerit													
	I		II		III		IV		V		VI		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	6	12,5	13	27,1	24	50,0			1	2,1	4	8,3	48
1772	1	1,6	14	22,2	45	71,4	1	1,6			2	3,2	63
1778	47	38,8	17	14,0	56	46,3	1	0,8					121
1784	54	44,3	6	4,9	57	46,7	5	4,1					122
1789	22	18,2	36	29,8	61	50,4	2	1,7					121
1794	17	15,0	21	18,6	72	63,7	1	0,9	1	0,9	1	0,9	113
1800	5	5,1	30	30,3	41	41,4	2	2,0	13	13,1	8	8,1	99

Virkamiehet													
	I		II		III		IV		V		VI		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	23	53,5	1	2,3	15	34,9	4	9,3					43
1772	32	58,2	4	7,3	17	30,9	1	1,8			1	1,8	55
1778	46	56,1	13	15,9	22	26,8					1	1,2	82
1784	57	62,0	9	9,8	26	28,3							92
1789	31	53,4	5	8,6	21	36,2					1	1,7	58
1794	17	38,6	6	13,6	17	38,6	4	9,1					44
1800	17	30,9	8	14,5	26	47,3	3	5,5			1	1,8	55

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

TAULUKKO 10b: *Kauppiaiden, käsityöläisten sekä leskien ja yksinäisten naisten kotitalusrakenteet*

Kauppiaat									
	I		II		III		IV		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766					1	100,0			1
1772									
1778					5	100,0			5
1784	2	50,0			2	50,0			4
1789					2	100,0			2
1794					2	100,0			2
1800									

Käsityöläiset									
	I		II		III		IV		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	5	16,1			26	83,9			31
1772	16	31,4			31	60,8	4	7,8	51
1778	22	26,5			60	72,3			83
1784	6	10,5	1	1,8	48	84,2	2	3,5	57
1789	15	20,5	3	4,1	53	72,6	2	2,7	73
1794	5	8,6	5	8,6	41	70,7	1	1,7	58
1800	9	14,3	4	6,3	34	54,0	1	1,6	63

Lesket ja yksinäiset naiset									
	I		II		III		IV		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766									
1772							1	100,0	1
1778	5	83,3			1	16,7			6
1784					4	100,0			4
1789	4	40,0			5	50,0			10
1794	5	55,6			3	33,3			9
1800	6	40,0	2	13,3	6	40,0			15

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

Taulukoista 10a ja 10b on havaittavissa tiettyjä eroavaisuuksia eri sosiaaliryhmien kesken. Yksinasuvia ja perheettömiä talouksia oli selvästi eniten upseerien ja virkamiesten keskuudessa, kun näiden kahden talousmuodon osuus näissä sosiaaliryhmissä oli miltei vuosittain selvästi yli 50 %. Ainoa poikkeus tästä oli virkamiesten osalta vuosi 1800, jolloin yksinasuvien ja perheettömien osuus jäi noin 45 %:iin. Laajemmin yksinasuvien osalta jokaisessa sosiaaliryhmässä näkyy kultavuosien aikainen yksinasuvien nousu. Poikkeuksena

tosin virkamiehet, joiden keskuudessa yksinasuvien määrä oli kahta viimeistä otantavuotta lukuun ottamatta aina yli 50 %.

Niinpä juuri upseerien ja virkamiesten keskuudessa miehet asuivat Viaporissa yleisesti ilman vaimoa tai perhettä. Upseereiden kohdalla yksinasuvien ja perheettömien suuri määrä ei ole ihme, sillä vaikka esimerkiksi kaikista Leskikuningattaren rykmentissä ikinä palvelleista upseereista vain 28,3 % jäi naimattomiksi, odottivat upseerit usein muita pidempään astumista aviosäätyyn³⁷². Kaarina Lindholm onkin todennut, että kaikista naimisiin menneistä upseereista selvästi yli puolet solmi avioliiton vasta kapteenin arvon saatuaan, sillä tällöin heidän palkkansa ja yhteiskunnallinen asemansa riitti perheellistymiseen. Osa todella korkeisiin virkoihin edenneistä odotti pitkään ennen avioitumista. Esimerkiksi Leskikuningattaren rykmentin naimattomina majuriksi asti päässeiden keskimääräinen avioitumisikä oli 43,6 ja kenraalien jopa 52,0.³⁷³

Yhteiskunnallisen aseman ja palkan riittävyyden lisäksi on otettava huomioon, että värvätyjen rykmenttien upseerit oli sidottu varuskuntiin – tässä tapauksessa siis Viaporiin.³⁷⁴ Kun ajattelee, millainen Viapori oli – ahdas linnoitus, jossa oli pulaa milloin mistäkin – ei ole ihme, että haluttiin mieluummin odottaa paremman upseerinviran astumista kuvioihin, ennen kuin alettiin hieroa naimakauppoja. Mitä korkeampi tämä virka oli, sitä parempi oli myös asumus. Asunnon koko oli suoraan verrannollinen upseerin arvoon; mitä ylempi arvo, sitä useampi huone oli upseerin ja tämän perheen käytettävissä.³⁷⁵ Tämänkin johdosta on täysin ymmärrettävää, että upseerit lykkäsivät avioitumista usein jopa kapteenin tai jopa ylempään arvoon asti.

Vaikka periaatteessa esimerkiksi Leskikuningattaren rykmentin luutnantille olisi siis kuulunut hänen arvonsa mukaisesti aivan oma huone ja majurille jopa neljän huoneen asunto, ei tämä ahtaaksi käyneessä Viaporissa suinkaan aina toteutunut, minkä puolesta upseerien perheettömien talouksienkin määrä puhuu. Näitä perheettömiä talouksia oli upseerien keskuudessa vuosittain – kultavuosia lukuun ottamatta – 24,6–45,0 %. Joten miltei jopa puolet upseeritalouksista oli vuosittain jaettuja talouksia, vaikka periaatteessa upseereille olisi pitänyt olla upseerin arvonsa mukaisesti kruunun heille tarjoama aivan oma yhden tai jopa

³⁷² Lindholm 1975, 92.

³⁷³ Lindholm 1975, 95–101.

³⁷⁴ Lindholm 1975, 92.

³⁷⁵ Screen 2010, 152.

viiden huoneen asunto³⁷⁶. Aivan upseerien arvoasteikossa korkea-arvoisimpien³⁷⁷ ei henkikirjojen mukaan tarvinnut jakaa asuntoaan, mutta jopa näihin korkea-arvoisimpiin upseereihin kuuluva majuri saattoi joutua jakamaan asuntonsa toisen upseerin kanssa ja varsinkin upseeriasteikossa alemmat eli kapteenit, luutnantit ja vänrikit joutuivat useasti jakamaan asuntonsa jonkun toisen upseerin kanssa³⁷⁸. Tässä lienee kyse ahtaudesta, mutta toisaalta myös siitä, etteivät kaikki upseerit olleet aatelisia.

Leskikuningattaren rykmentistä aatelisten upseerien määrä tippui koko 1700-luvun lopun ajan niin, että vuonna 1799 aatelisia oli Lindholmin mukaan enää vain 68,4 %³⁷⁹. Lisäksi tykistön, linnoituksen ja laivaston piirissä upseerit olivat jo selvästi aiemmin huomattavasti ”porvarillisempia”; aatelisten osuus linnoituksen upseereista vuonna 1800 oli vain 21,4 %, tykistön upseereista 55,9 % ja laivaston upseereista 52,9 %.³⁸⁰ Voikin olla, että mitä alemmas aatelisten osuus laski, sitä helpommin nämä aatelittomat upseerit laitettiin jakamaan asunto toisen mahdollisesti aatelittoman upseerin kanssa. Ei siis olekaan ihme, että osa upseereista avioitui vasta erottuaan tehtävistään Viaporissa³⁸¹.

Upseereiden osalta yksinasuvien ja perheettömien talouksien suuri määrä on siis ymmärrettävä, sillä osa heistä ei välttämättä palvelusaikanaan solminut avioliittoa. Ja vaikka avioliiton satamaan olisikin jo purjehtinut, se ei välttämättä tarkoittanut sitä, että vaimo olisi tullut perässä. Upseereiden naimakaupoissa iso rooli olikin maaomaisuudella; monella avioituneella upseerilla oli sukutila, maatila tai kartano muualla, ja niinpä vaimo tai laajemmin perhe saattoi asua suurimman osan vuodesta siellä.³⁸² Osa upseereistakin viihtyi selvästi paremmin Viaporin ulkopuolella. Viaporissa palvellessaan upseereille saatettiin hyvästä syystä – esimerkiksi terveydellisistä tai perhesyistä – myöntää esimerkiksi kolmen kuu-

³⁷⁶ Vrt. taulukko 10a; Screen 2010, 152; Hatakka 2011, 104.

³⁷⁷ Korkeimpia upseereja arvonmukaisessa järjestyksessä olivat eversti, everstiluutnantti, majuri ja 1700-luvun aluksi myös rykmentin majoitusmestari. Näitä korkeimpia upseereita kutsuttiin myöhemmin nimellä rykmenttiupseerit. Muut upseerit arvonmukaisessa järjestyksessä olivat komppaniaupseerit: kapteenit, luutnantit, vänrikit ja kornetit. Ks. Wirilander 1950, 27; Screen 2007, 35–36. Laivaston osalta upseerien arvoasteikko muistutti suurimmalta osin pitkään maa-armeijan asteikkoa. Ks. Nikula 1933, 225–226.

³⁷⁸ Ks. henkikirja, Viapori, 1796

Tässä yhteydessä voisi epäillä, että henkikirjoihin ei välttämättä ole merkattu näitä upseereita oikein vaan että heillä olisi ollut kruunun heille lupaama asumus, mutta henkikirjoihin heidät on vain merkitty kokonaisuudeksi. Tämä epäily ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä välillä esimerkiksi kapteeni ja luutnantti on merkitty samaan talouteen, mutta seuraavilla riveillä heitä alempana arvoasteikossa olivat vänrikit on merkitty yksinasuvaksi taloudeksi. Ks. esim. henkikirja, Viapori, 1795 (JyMA, mf ES 2611, sivu 25).

³⁷⁹ Lindholm 1975, 117.

³⁸⁰ Wirilander 1974, 184–185, 210–211, 463.

³⁸¹ Lindholm 1975, 96.

³⁸² Ks. esim. Lindholm 1975, 92, 95–97; Andersson 2005, 59; Screen 2007, 297.

kauden mittaisia lomia aikoina, jolloin sotaa ei ollut.³⁸³ Hans Hirn on todennut, että monen upseerin terveys tuntui romahtavan juuri sillä hetkellä, kun he pääsivät Ruotsiin, mistä suuri osa upseereista olikin kotoisin. Oikea syy terveyden romahtamisen sijaan lienee kuitenkin ollut se, etteivät nämä upseerit viihtyneet Suomessa, vaan halusivat karttaa paluuta Suomeen mahdollisimman pitkään, mikä johti anomuksiin loman pidentämisestä terveyteen vedoten.³⁸⁴

Upseereilla syyt yksinasumisen ja perheettömien talouksien hallitsevuuteen olivat siis esimerkiksi yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen asemaan sekä Viaporin asumisolosuhteisiin liittyviä. Virkamiesten osalta voisi kuvitella jokseenkin samaa, sillä Viapori ei välttämättä ollut virkamiehelle uran viimeinen etappi, vaan se oli vain väliaikainen pesti parempia virkoja odotellessa. Niinpä avioitumisen lykkäämistä oli havaittavissa myös virkamiesten keskuudessa. Moni odotti parempaa virkaa ja sen myötä kohoavia mahdollisuuksia elättää perhettä – tosin aivan 50-vuotiaiksi avioitumista ei säästetty. Kaarlo Wirilanderin mukaan virkamiehet astuivat aviosäätyyn keskimäärin 29–33-vuotiaina.³⁸⁵

Virkamiehet asuivat kuitenkin upseereja useimmin yksinasuvissa kuin perheettömissä talouksissa, joissa virkamiesten olisi pitänyt jakaa asunto jonkun toisen kanssa. Virkamiehistä kuitenkin todella pieni osa oli tuohon aikaan aatelista syntyperää, sillä vain harvat siviilivirat houkuttelivat aatelia³⁸⁶. Voisi kuvitella, että koska upseereissa oli enemmän aatelisia kuin virkamiehissä, olisi tilanne päinvastainen; että useampi virkamies olisi joutunut jakamaan asuntonsa jonkun toisen kanssa, eikä aatelinen upseeri.

Koska Viapori oli kuitenkin luonteeltaan sotilaallinen, upseereja oli vuosittain huomattavasti enemmän kuin virkamiehiä³⁸⁷. Niinpä ahtauden vuoksi on varmasti ollut helpompi sijoittaa kaksi saman rykmentin saman komppanian upseeria asumaan yhteen, kuin sijoittaa eri komppanioiden saati eri hallinnollisten kokonaisuuksien virkamiehiä samoihin talouksiin. Palveluspaikalla eli komppanialla tai sitä suuremmassa mittakaavassa hallinnollisella kokonaisuudella oli väliä – samoin viralla, syntyperällä ja yhteiskunnallisella asemalla.

³⁸³ Screen 2007, 174.

³⁸⁴ Hirn 1970, 76–77; Lindholm 1975, 26; Screen 2007, 174.

³⁸⁵ Wirilander 1974, 251–252.

³⁸⁶ Wirilander 1974, 186–187.

³⁸⁷ Ks. taulukot 3 & 4.

Kuitenkin niin virkamiesten kuin upseerien keskuudessa esiintyi myös ydinperheitä ja monimuotoisempia perheitä. Varsinkin vuonna 1800 ydinperheitä ja laajentuneita perheitä oli näissä molemmissa yli 40 %. On siis mahdollista sanoa, että tarkasteltavan ajanjakson lopuksi yhä useampi upseeri ja virkamies asui Viaporissa perheineen. Tämä kertonee jälleen Viaporin muuttumisesta aiempaa asuttavammaksi: rakennustyöt olivat tauonneet, asuntoja riitti todennäköisestä ahtaudesta huolimatta, minkä myötä yhä useampi arvonsa tunteva virkamies tai upseeri on saattanut nähdä sopivaksi tuoda perhe Viaporiin. Näissä sosiaali-ryhmissä myöskään laajentuneiden perheiden näkyvyys ei ole ihme, sillä juuri korkeaarvoisilla upseereilla tai virkamiehillä oli usein äiti, sisko tai käly samassa taloudessa³⁸⁸. Yhdistelmätaloudet sen sijaan kertovat enemmänkin ahtaudesta, samoin kuin perheettömät taloudet.

* * *

Virkamiehistä ja upseereista poiketen aliupseerien, kauppiaiden³⁸⁹ ja käsityöläisten keskuudessa ydinperheet olivat hallitseva perhemuoto (vuosittain yli 40 %). Upseerit odottivat, että heidän yhteiskunnallinen asemansa ja palkkansa mahdollistaisi aseman mukaisen elämän paitsi itselle myös perheelle. Aliupseeriston ja käsityöläisten parissa tällaiseen ei todennäköisesti ollut samoissa määrin tarvetta. Toki osa aliupseereista oli aatelista syntyperää ja tavoitteli korkeampia virkoja ja nousua upseeristoon, mutta selvästi suurin osa oli aatelittomia. Kaikista Lantingshausenin–Jägerhornin rykmentissä vuosina 1751–1808 palvelleista 395 aliupseerista 83 oli aatelisia ja loput 312 aatelittomia³⁹⁰. Samoin laivaston puolella aliupseerin arvo näyttäytyi aatelista syntyperää oleville mitäänsanomattomana toimena, minkä vuoksi aatelittomia aliupseereja olikin vuosittain liki 80 %, toisina vuosina jopa yli 95 %³⁹¹. Harvoista aatelisista aliupseereista tuli useimmiten upseereja³⁹².

Vesa-Markku Kilpelä on pro gradu -työssään todennut, että aliupseeriston avioitumisessa oli vuosina 1790–1808 havaittavissa selvää strukturoitumista niin, että moni olisi avioitunut vasta saavutettuaan ylemmän aliupseeriarvon³⁹³ eli esimerkiksi kersantin arvonimen.³⁹⁴

³⁸⁸ Ks. esim. Henkikirja, Viapori, 1796 (JyMA, mf LT 780, sivut 19–20).

³⁸⁹ Kauppiaiden osalta on jälleen huomattava, että talouksia oli niin vähän, ettei sen perusteella voi sanoa mitään kovin pitävää.

³⁹⁰ Hirn 1970, 80.

³⁹¹ Thisner 2000, 263, 274.

³⁹² Hirn, 1970, 84; Thisner 2000, 275; Screen 2007, 168.

³⁹³ Aliupseeristo jaettiin ylempään ja alempaan arvoasteikkoon niin, että ylempiä aliupseerivirkoja olivat kersantit ja vääpelit, ja alempia aliupseerin virkoja lippumiehet, majoittajat ja varusmestarit. Wirilander 1950, 27; Screen 2007 35–36.

Itse en löytänyt henkikirjoista viitteitä näin selvästä strukturoitumisesta, sillä esimerkiksi kahden viimeisen tarkasteluun otetun otantavuoden välisenä aikana näistä Leskikuningattaren rykmentin alemmankin aliupseeriaron omaavista vuosittain vähintään kolmasosa oli naimisissa ja vuonna 1797 kaikista näistä alemman aliupseeriaron aliupseereista 54,5 % asui Viaporissa vaimonsa kanssa³⁹⁵.

Ydinperheiden ja monimuotoisempien perherakenteiden näkymistä vuosittain aliupseeriston keskuudessa voi pitää merkittävänä sikäli, että aliupseerin palkka oli vähintäänkin huono – joinakin vuosina se oli jopa niin alhainen, että tavallisella sotamiehellä saattoi olla aliupseereihin verrattuna paremmat mahdollisuudet toimeentuloon. Kun huonon palkan yhdistää siihen, että Viapori oli kustannuksiltaan kallis paikka asua, ei aliupseereiden toimeentulo todellakaan ollut itsestäänselvyys.³⁹⁶ Maalattaessa huonoa kuvaa Viaporin olosuhteista ja aliupseerien kehnosta palkasta tulee kuitenkin ottaa huomioon, että monelle 1700-luvulla eläneelle pienikin, mutta silti varma palkka, oli todella houkutteleva syy haakeutua aliupseeriksi³⁹⁷. Ehkä tämä varma palkka oli myös syy, miksi aliupseerit uskaltuivat astua aviosäätyyn – muille kuin aatelista syntyperää oleville, vaikkei olisikaan aivan yhteiskunnan alimmista kerroksista lähtöisin, saattoi tämä pienikin palkka vaikuttaa mahdollisuudelta elättää perhe.

Toki osa aliupseereista eli yksinasuvina tai perheettöminä talouksina. Yksinasuvien määrän ollessa jälleen huipussa kultavuosien aikaan vuosina 1778 ja 1784 lienee syy yksinasuvien talouksien olemassaoloon sama kuin aiemmin: mahdollisuus väljempään asumiseen. Nämä olivat myös ne vuodet, jolloin perheettömien talouksien määrä oli alhaisimmillaan. Kultavuosien jälkeen viimeiseksi otantavuodeksi tilanne kääntyy miltei pääläelleen; yksinasuvien aliupseeritalouksien määrä laskee huomattavasti, samalla kun monen perheen taloudet ja yhdistelmätaloudet nousevat määrällisesti aivan uudelle tasolle. Kuva Viaporista ahtaana asuinpaikkana siis vahvistuu.

Taulukoista 10a ja 10b havaittavissa oleva suurin ero käsityöläisten ja aliupseereiden välillä on, että käsityöläisten osalta ydinperheitä oli vielä aliupseereitakin enemmän, samalla kun perheettömiä talouksia oli vain muutama jos lainkaan. Ydinperheitä kaikista käsityö-

Laivastossa oli oma asteikkonsa, joka jakautui vielä niin, että esimerkiksi meritykistöön kuuluvilla oli oma asteikkonsa, samoin luotikkomppaniaan kuuluneilla. Ks. lisää Nikula 1933, 223; Norman 2000, 23–24; Thisner 2000, 264, 274.

³⁹⁴ Kilpelä 2007, 27, 46.

³⁹⁵ Henkikirjat, Viapori, 1794–1800 (JyMA, mf LT 779–ES 2627).

³⁹⁶ Ks. lisää Hirn 1970, 85–87.

³⁹⁷ Wirilander 1974, 94.

läistäalouksista oli jokaisena otantavuonna 54,0–84,2 %. Tämän lisäksi laajentuneita perheitä oli miltei joka vuosi, ja monen perheen taloudet sekä yhdistelmätaloudet lisääntyivät viimeisten otantavuosien kohdalla. Niinpä käsityöläisetkin ilmeisesti kokivat osansa Viaporin ahtaudesta, kun niin perheettömissä kuin monen perheen talouksissa ja yhdistelmätalouksissa jouduttiin jakamaan asuntoa muiden kanssa. Ahtaudesta tämä kertoo siksi, että vuosina 1794 ja 1800, jolloin asumuksia jouduttiin jakamaan, käsityöläistäalouksia oli 58 ja 63. Kuitenkin kultavuosien aikaan vuonna 1778 näitä käsityöläistäalouksia oli 83 ja vuonna 1789 73 eikä tällöin juuri kenenkään tarvinnut jakaa asuntoa toisen kanssa – ei vaikka talouksia oli määrällisesti enemmän.

Mikä sitten kokonaisuudessaan mahdollisti sen, että näin moni käsityöläinen pystyi asumaan Viaporissa ydinperheenä? Viaporin käsityöläisiä pro gradu -työssään tutkineen Sirkku Laineen mukaan Viaporin käsityöläiset olivat osittain jopa siviilivirkamiehiin verrattuna hyväpalkkaisia ja sotilaisiin verrattuna heidän palkkansa oli hänen mukaansa erinomainen. Liikaa käsityöläisten hyviä oloja on turha korostaa, sillä Laine ottaa esille myös tapauksia, joiden on mainittu kuolleen pennittöminä, minkä lisäksi verorästejä oli usealla. Nämä verorästit saattoivat olla muutoinkin kovan elämän eläneen muurari Dangward Pagen kohtalon selittäjä, sillä vuonna 1768 hän hirtti itsensä.³⁹⁸

Laine kuitenkin epäilee, että käsityöläisten elintaso parani 1700-luvun loppua kohden, minkä lisäksi hän ottaa esille, että verottajaa mahdollisesti huijattiin. Esimerkiksi peltiseppä Sahlbergin leski merkittiin toistuvasti rästilistoissa varattomaksi – samalla hän kuitenkin lahjoitti seurakunnalle ehtoolliskaluston ja tuki Viaporiin perustettavaa koulua tuon ajan kirjurin vuosipalkkaa vastaavalla summalla.³⁹⁹ Jos käsityöläisten palkka oli siis sotilaisiin verrattuna jopa erinomainen ja joidenkin sotilaiden toimeentulo kokonaisuudessaan taas saattoi joinakin vuosina olla turvatumpaa kuin aliupseerien, ei ole ihme, että käsityöläisillä oli mahdollisuus elää ydinperheenä. Niinpä myös taloudelliset tekijät näkyivät Viaporin perherakenteissa – eivät ehkä yhtä selvästi kuin Partasen, Wariksen tai Sirénin maatalousvaltaisemmilla tutkimusalueilla, mutta ne näkyivät. Toki ahtaus näkyi myös käsityöläisten osalta; se iski käsityöläisiin tarkastelujakson loppuksi kuten muihinkin sosiaaliryhmiin. Perheettömien määrä pysyi muutoin olemattomana tai alhaisena, mutta kahden viimeisen otantavuoden aikana monen perheen taloudet ilmestyivät taulukkoon 10b; niiden määrä oli

³⁹⁸ Laine 1989, 101–102, 105–106.

³⁹⁹ Laine 1989, 101–102.

ensin vuonna 1794 neljä, mutta nousi sitten vuodeksi 1800 11:een. Samalla myös yhdistelmätaloudet ilmestyivät.

Vaikka olenkin kuvannut Viaporin ahtaana, näkyy kotitalousrakenteita tarkastellessa myös sen 1700-luvun kuluessa kaupunkimaiseksi muuttuva luonne. Tässä linnoituksessa alkoi nimittäin 1700-luvun loppua kohden olla sijaa myös leskien ja yksinäisten naisten kotitalouksille. Huomattavaa on, että oletetusta ahtaudesta huolimatta suurin osa leskistä ja yksinäisistä naisista ei jakanut elintilaansa jonkun vieraan kanssa; suurin osa eli joko yksinasuvana tai ydinperheenä. Toki näitä leskien ja yksinasuvien naisten talouksia oli vähän, jolloin niistä on vaikea sanoa mitään vedenpitävää, mutta jo se, että heitä oli edes vähän yksinasuvina tai lastensa kanssa ydinperheinä kertoo siitä, että heille oli tilaa. Heidän oli mahdollista saada ahtaasta Viaporista oma asunto ja elää tässä linnoituksessa. Varallisuudella on varmasti oma osansa siinä, että he ovat jääneet Viaporiin, mutta heille oli myös tilaa.

5.4 Miehistön joukossa yksin, yhdessä ja erikseen

*Sotilas, jonka täytyy elää täysin pienen palkkansa turvin, kantaa keltavihreissä kasvoissaan mitä ilmeisintä todistetta murheellisesta tilastaan, ja jonka nälän, janon ja lukemattomien tuskien riuduttama keho näyttää aivan luurangolta ja mitä sääliävimmäältä varjolta.*⁴⁰⁰

Oheinen alun perin ruotsinkielinen lainaus on osa 1770-luvun alussa julkaistua pamflettia *Den ofrälse Soldaten*⁴⁰¹, jonka kirjoitti sotilas ja kirjailija Lars Anders Chierlin. Teksti oli kirjoitettu muotoon, jossa sotilasuraa jo tehnyt setä kirjoitti sukulaispojalleen, joka halusi liittyä armeijaan. Esimerkiksi Oscar Nikula on laivastosta kirjoittaessaan pitänyt tätä lainausta mitä kuvaavimpana esimerkkinä sotamiehen elosta 1700-luvulla⁴⁰².

* * *

⁴⁰⁰ Oma vapaa käännös *Den ofrälse soldaten* - teoksen otteesta: ”*Soldaten, som måste leva av sitt lilla gage allena, bär i det gulgröna ansiktet synbaraste vittnesbörd om sitt olyckliga tillstånd, och dess av hunger, törst och otaliga plågor utmärklade kropp ser ut som (ett) benrangel och (en den) medökansvärdaste skugga.*”

⁴⁰¹ Ote käännetty Oscar Nikulan teoksesta *Svenska Skärgårdsflottan 1756–1791*. Ks. Nikula 1933, 208.

⁴⁰² Teoksen koko nimi: *Den ofrälse soldaten eller en gammal underofficerares svar till sin brorson om soldatlefnaden, af Carl Erik Saktmodig.*

⁴⁰² Nikula 1933, 208.

Muihin sosiaalisiin ryhmiin verrattuna miehistö oli täysin omanlaisensa kokonaisuus. Nämä tykistön, laivaston ja kahden varuskuntarykmentin miehistöjen jäsenet perheineen käsittivät vuosittain 1 509–3 292 henkilöä; alhaisimmillaan Viaporin henkikirjoitetuista 62,7 % ja korkeimmillaan jopa 76,4 % oli miehistöä perheineen.⁴⁰³ Niinpä muu Viaporin väki upseereista leskiin ja yksinäisiin naisiin oli Viaporissa ehdoton vähemmistö. Samalla kun miehistöä perheineen ja palvelijoineen oli selvä enemmistö vuosittain, oli miehistön talouksia kuitenkin vain 15–34, mistä voi päätellä näiden talouksien olleen todella suuria. Miehistötalouksien vuosittaiset keskimääräiset koot ovat nähtävissä taulukossa 11.

TAULUKKO 11: *Miehistötalouksien keskimääräiset koot*

Vuosi	Keskimääräinen koko	Vuosi	Keskimääräinen koko	Vuosi	Keskimääräinen koko	Vuosi	Keskimääräinen koko
1766	127,1	1776	100,6	1785	88,7	1793	88,8
1767	132,8	1777	79,7	1786	97,9	1794	94
1768	120,1	1778	89,4	1787	96	1795	91,9
1769	109,5	1779	95	1788	98,4	1796	83,1
1771	112,4	1780	101,9	1789	96,8	1797	87,4
1772	100	1782	95,7	1790	80,3	1798	82,7
1773	70,96	1783	87,6	1791	81,8	1799	77,8
1774	97,3	1784	89,6	1792	90,4	1800	86,4

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Niinpä samalla kun muissa sosiaaliryhmissä kotitalouksien keskimääräinen koko oli vuosittain 1,0 ja 7,0 välillä, miehistö asui pääasiallisesti kymmenien ihmisten kokonaisuuksina. Taulukosta 11 havaitaan miehistötalouksien keskimääräisen koon pienentyvän tarkastelujakson loppua kohden, sillä tarkasteltavan ajanjakson alkupäässä taloudet olivat keskimäärin selvästi yli 100 henkilön kokoisia, kun sen lopuksi keskimääräinen koko laski alle 90 henkilön.

Miehistötalouksien keskimääräisen koon laskussa ei ollut kyse siitä, että komppanioihin ei olisi saatu entiseen malliin värvättyä miehiä. Kyse oli siitä, että komppanioiden koot muuttuivat. Siinä missä väestömäärän käsittelyn yhteydessä tuli esille, että laivastoon kuuluvan väen määrä laski komppanioiden määrän ja vahvuuden muuttuessa, niin se näkyy myös

⁴⁰³ Ks. taulukko 4.

tässä⁴⁰⁴. Laivaston komppaniat olivat vahvuudeltaan pääasiallisesti 80 henkilöä vuonna 1791, mutta vuonna 1792 tämä laski 50:een⁴⁰⁵. Samalla tavoin Viaporiin sijoitetun tykistökomppanian miehistövahvuus laski 1700-luvun kuluessa 100 miehestä 80 mieheen ja varuskuntarykmenttien miehistövahvuus oli tarkasteltavan ajanjakson alkupäässä 125, mutta laski sitten 100 mieheen.⁴⁰⁶

Toki miehistotalouksien keskimääräiseen kokoon vaikuttivat myös mahdolliset vuosittaiset heitot. Esimerkiksi sodan jälkeen vuonna 1791 sodan jäljet näkyivät kun komppaniat olivat selvästi vajavaisia⁴⁰⁷. Lisäksi Viaporiin ei ollut koskaan helppo saada värvättyä miehistöä, sillä olot olivat kurjat. Ahtaus, pula kaikesta aina siedettävistä petivaatteista polttopuihin ja rankka työ eivät houkuttelleet Viaporiin. Periaatteena oli, että miehistön jäseneksi haluavan moraalin tuli olla kunnossa, minkä lisäksi niin pituudelle, iälle ja kunnolle oli asetettu rajoituksensa niin maa-armeijan kuin laivaston puolella.⁴⁰⁸ Tykistössä vaatimukset olivat vielä tiukemmat⁴⁰⁹.

Tiukan paikan tullen esimerkiksi Kustaan sodan aikana näistä rajoituksista piti kuitenkin joustaa; esimerkiksi pituudella ei ollutkaan enää niin suurta merkitystä. Jos tästä huolimatta miehistöä ei saatu koottua, turvaututtiin pakkoon. Työttömät olivat pakotettuja liittymään armeijaan ja jotkut vangit saattoivat sotilaaksi liittyttyään saada tuomionsa osittain anteeksi.⁴¹⁰ Armeijaan liittyminen tai jopa lain mukainen pakotettu liittyminen työttömien ja irtolaisten kohdalla saattoikin olla monelle viimeinen vaihtoehto; vaikka palkka oli huono, niin oli se silti palkka⁴¹¹. Niinpä Viaporiin tulleiden miehistön jäsenten onkin katsottu olleen hyvin sekalainen joukko miehiä.⁴¹² Miehistö oli usein koottu aivan yhteiskunnan alimmista kerroksista⁴¹³. Samalla on kuitenkin mainittava, että tässäkin oli poikkeuksia, sillä jopa aatelisperheen vesa saattoi päätyä tavalliseksi sotamieheksi Viaporiin⁴¹⁴.

⁴⁰⁴ Ks. luku 2.3.

⁴⁰⁵ Henkikirjat, Viapori, 1791–1792 (JyMA, mf LT 776–LT 777).

Osa komppanioista oli jo aiemmin vahvuudeltaan 50, mutta suurin osa tähän asti suurempia. Ks. esim. Nikula 1933, 208.

⁴⁰⁶ Ks. esim. Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1772 (JyMA, mf LT 1035); Henkikirjat, Viapori, 1790–1792, 1800 (JyMA, mf ES 2610–LT 777, ES 2672).

⁴⁰⁷ Henkikirja, Viapori, 1791 (JyMA, mf LT 776).

⁴⁰⁸ Nikula 1933, 205–206; Screen 2007, 163–164; Screen 2010, 126–128.

⁴⁰⁹ Hedberg 1964, 50.

⁴¹⁰ Nikula 1933, 205–206; Screen 2007, 163–164; Screen 2010, 126–128.

⁴¹¹ Screen 2010, 117.

⁴¹² Screen 2007, 163–164; Screen 2010, 126–128.

⁴¹³ Wirilander 1974, 93–94.

⁴¹⁴ Screen 2010, 126.

Viaporiin tulleiden sotamiesten arjesta tiedetään sen verran, ettei palkka riittänyt edes hänen itsensä elättämiseen. Moni sotamies käyttikin hyväkseen mahdollisuutta tehdä palveluksen ohessa erinäisiä siviilien tarjoamia lisätöitä. Lisätuloista huolimatta toimeentulo oli tiukkaa, kun samalla inflaatio nosti hintoja. Ratkaisuna heikkoon tilanteeseen esimerkiksi varuskuntarykmenttien sotamiehille annettiin pahimpina vuosina palkan lisäksi kuukausittainen vilja-annos – tosin tuo kuukaudeksi tarkoitettu vilja-annos riitti vain kahdeksi viikoksi.⁴¹⁵ Niinpä luvun aluksi esille otettu ote teoksesta *Den ofrälse Soldaten* vaikuttaa myös Viaporissa pitävän ainakin osittain paikkansa.

Miehistötalouksien keskimääräiseen kokoon vaikuttivat suurten miehistökokonaisuuksien rinnalla myös harvat muut perherakenteet, jotka näkyvät otantavuositain taulukossa 12.

TAULUKKO 12: *Miehistötalouksien perherakenteet otantavuosina*

	Miehistö														
	I		II		III		IV		V		VI		VII		YHT
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766													15	100,0	15
1772	3	13,6	1	4,5									18	81,8	22
1778			2	8,0									23	92,0	25
1784	1	3,6					1	3,6					26	92,9	28
1789													34	100,0	34
1794													29	100,0	29
1800					1	3,2							30	96,8	31

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672).

Miehistötaloudet olivat taulukon 12 mukaan pääasiallisesti miehistökokonaisuuksia. Joinkin vuosina näiden kokonaisuuksien lisäksi esimerkiksi virastaan eronnut sotamies saattoi näkyä yksinasuvana taloutena. Esimerkiksi vuonna 1800 taulukossa 12 näkyy miehistökokonaisuuksien lisäksi yksi ydinperhe. Tämä perhe oli tykistön toimestaan eronneen tykkimies Efvertin⁴¹⁶. Toisaalta esimerkiksi vuoden 1772 kohdalla näkyvät yksinasuvat ja perheettömät taloudet olivat tuona vuona Viaporiin sijoitettujen laivaston tiettyjen komppanioiden ainoat Viaporissa oleskelevat sotamiehet. Muu komppania oli todennäköisesti esimerkiksi harjoituksissa, kun syystä tai toisesta nämä henkilöt jäivät jälkeen. Niinpä nämä

⁴¹⁵ Screen 2007, 165.

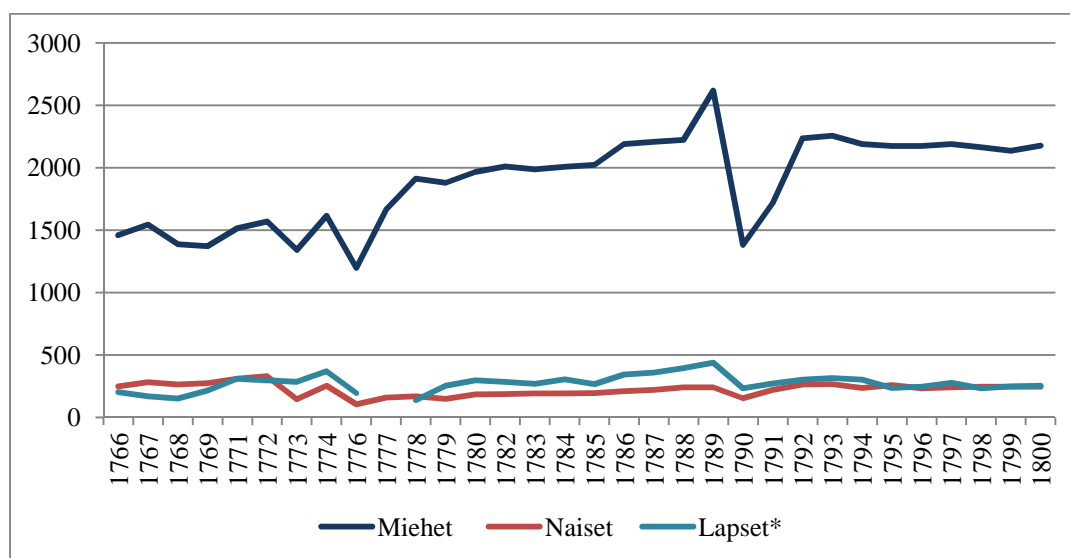
⁴¹⁶ Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672, aukeama 10).

ydinperheet tai perheettömät taloudet ovat poikkeustapauksia, eikä niitä ole yhtenäkkään vuonna kovin montaa.

* * *

Varuskuntarykmenttien upseerien sanotaan mielellään nähneen sotilaidensa menneen naimisiin, sillä tämän uskottiin vähentävän karkailua. Niinpä jopa puolien värvätyistä sotilaisista on sanottu olleen avioituneita.⁴¹⁷ Jos kuitenkin miehistökokonaisuuksissa eläneiden sukupuolijakaumaa tarkastelee kuviosta 5, huomataan, ettei läheskään puolella ollut vaimoa tai ainakaan tämä vaimo ei ollut mukana Viaporissa.

KUVIO 5: *Miehistökokonaisuuksissa eläneiden sukupuolijakauma 1766–1800*

* Lapset saattavat sisältää jokusen yli 63-vuotiaan, sillä joskus henkikirjoittaja ei nähnyt tarpeelliseksi erotella alle 15-vuotiaita yli 63-vuotiaista, sillä pääasia saattoi olla, etteivät näistä kummatkaan maksaneet veroa. Usein ikääntyneet kuitenkin mainittiin erikseen, minkä tähden nimittäjä ”Lapset” on hyväksyttävä. Mahdollista kuitenkin on, että luokkana ”Lapset” pitää sisällään myös jokusen ikääntyneen.

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

Miehistökokonaisuuksien sukupuolijakauma olikin ehdottoman miehinen; miehiä oli vuosittain yli 70 %⁴¹⁸. Kun koko Viaporin sukupuolijakaumaa tarkasteltiin, oli miesten osuus enimmillään 77,8 % ja useimmiten heitä oli hieman alle 70 %⁴¹⁹. Miehistön joukossa suhteellisesti useampi mies elikin ilman vaimoa tai perhettä kuin koko Viaporin väkeä tarkas-

⁴¹⁷ Hirn 1970, 120–121; Screen 2007, 299.

⁴¹⁸ Liitetaulukko 3.

⁴¹⁹ Liitetaulukko 2.

teltaessa. Näitä yksinäisiä sotilaita, jotka elivät näissä suurissa miehistökokonaisuuksissa, ahtaissa parakeissa ilman vaimoiaan tai perhettään oli enemmistö.

Joten jos jopa puolien miehistöön kuuluneista on epäilty olleen naimisissa, ei vaimo ainakaan seurannut miestään pysyvästi Viaporiin. Se, että sotilas oli naimisissa, ei selvästikään tarkoittanut sitä, että hän olisi voinut elää perhe-elämää Viaporissa. Tämä ei ole ihme, sillä jos muutkin sosiaaliset ryhmät kärsivät Viaporissa ahtaudesta, oli se miehistön kohdalla aivan omalla tasollaan. Esimerkiksi Leskikuningattaren rykmentin eräs 100 sotamiehen komppania vaimoineen ja lapsineen joutui vielä 1800-luvun puolella asumaan 129 neliön kokoisessa parakissa⁴²⁰. Harvinaista ei myöskään ollut se, että 100 miehelle oli varattu vain 50 sänkyä⁴²¹. Kuten keskimääräiset miehistökokonaisuuksien koot taulukossa 11 kertovat, tämä vaikuttaa olleen totta myös 1700-luvun puolella, sillä tilaa ei yksinkertaisesti ollut. Toki parempaa toivottiin; laivaston miehistölle suunniteltiin 1760-luvun puolivälissä majoitustiloja, joissa jokainen avioitunut merisotamies saisi pienen kammarin, joka varustettaisiin hänelle sängyllä, petivaatteilla ja lakanoilla kahdelle, minkä lisäksi heidän käytösään olisi joko jaettu keittiö tai tarkoitukseen sopiva tulisija omassa kammarissa. Naimattomat merisotilaat sen sijaan majoittuisivat neljän henkilön huoneisiin, ja nauttisivat muutoin samoista eduista kuin avioituneetkin. Lienee tarpeetonta todeta, ettei tällainen järjestelmä toiminut; tällaista ylellisyyttä ei annetuilla resursseilla pystytty toteuttamaan.⁴²²

Juuri asumisolosuhteiden takia suurimmaksi osin Helsinkiin sijoitetun tykistön keskuudessa Viaporia pidettiin lähes karkotussaarena majoitustilojen ahtauden ja heikkouden takia.⁴²³ Ei siis olekaan ihme, että karkuruus oli miehistön yhteydessä yleistä⁴²⁴. Kun ahtauden lisäksi ottaa huomioon aiemmin mainitun alhaisen palkan ja kurjat olosuhteet, joissa jopa polttopuista oli puutetta, moni miehistöön kuuluva päätyi jättämään vaimonsa ja perheensä muualle. Usean sotilaan vaimolla tai laajemmin perheellä oli 1700-luvun loppua kohden asumus – kokonainen asunto tai esimerkiksi jaettu huone – Porvoossa. Osittain tämä kertoo siitä, että näiden sotilaiden perheet oli pakotettu turvaamaan omaa toimeentuloaan muualla miehen ollessa Viaporissa, mutta tämä kertoo myös joidenkin sotamiesten varallisuudesta,

⁴²⁰ Hatakka 2012, 115–117.

⁴²¹ Andersson 1997, 163.

⁴²² Nikula 1933, 207.

⁴²³ Hedberg 1964, 71.

⁴²⁴ Screen 2010, 114.

sillä osa heistä omisti kokonaisen asunnon tai jopa kokonaisen talon Porvoossa, jota hyödynnettiin vierasmajan tavoin.⁴²⁵

Miehistö kuitenkin tarvitsi naisia – pääasiallisesti sotilaiden vaimoja tai harvoissa tapauksissa äitejä, sisaria, tai jo kuolleiden miehistön jäsenten leskiä, jotka jäivät miehistön joukkoon sekä myös muutaman piian – vastaamaan huoltotoimenpiteistä kuten ruoanlaitosta.⁴²⁶ Näitä naisia oli eniten tarkastelujakson alkupäässä, jolloin heitä oli lähes 15 %. Myöhemmin naisten määrä nousi lähelle 10 %:a, mutta se ei enää kohonnut alkupään lukemiin. Tämä näkyy myös komppanioita tarkasteltaessa; vuonna 1772 Björnbergin rykmentin henkikomppanian 91 sotamiehestä 64:llä oli vaimo mukana Viaporissa, kun taas vuonna 1800 vaimo oli mukana vain kahdeksalla sotilaalla⁴²⁷. Miehistömäärän kasvaessa tarkastelujakson loppua kohden ahtaus saattoi entisestään lisääntyä, mikä teki Viaporista entistä epämiellyttävämmän miehistön vaimoille ja muulle perheelle. Oliko naisten määrän suhteellinen vähentyminen kuitenkin vapaaehtoista siinä mielessä, että vaimo ei olisi halunnut elää miehensä luona Viaporissa vaan turvata elantonsa jossakin muualla, vai oliko kyse siitä, että näiden vaimojen määrää rajoitettiin ahtauden vuoksi ylhäältä päin? Kuten aiemmin tuli ilmi Göteborgissa tehtiin vuonna 1766 sopimus, jonka mukaan sadan sotamiehen tuli majoittua 16 huoneen kasarmiin niin, että jokaiseen huoneeseen tuli saada myös sotamiehen vaimo vastaamaan esimerkiksi ruokahuollosta⁴²⁸. Ei ole mahdotonta, ettei tällaisia sopimuksia olisi ollut myös Viaporissa.

Naiset olivatkin välttämätön osa 1700-luvun varuskuntia. Niinpä naisten läsnäolossa ei välttämättä ollut kyse ydinperhemäisestä elämänmenosta ison miehistökokonaisuuden sisällä. Esimerkiksi se, että Göteborgissa tehtiin jopa sopimuksia, joissa mainittiin, että jokaiseen huoneeseen tarvittiin nainen vastaamaan ruoka- ja vaatehuollosta, herättää kysymyksen, oliko nainen varuskunnassa ensisijaisesti miehensä vaimona vai komppanian palvelijana. Vaimoa ei voi täysin rinnastaa palvelijaan, sillä yksityisyyttä ei ollut 1700-luvulla olemassa muutoinkaan samalla tavoin kuin nykyisin: esimerkiksi avioparin väliset ongelmat saattoivat olla koko yhteisön huolenaiheita⁴²⁹. Lisäksi avioituneen naisen kyvykkyys taloustöissä oli tärkeää myös laajemmin tuon ajan maailmassa; sen puuttumisen takia saa-

⁴²⁵ Screen 2007, 299.

⁴²⁶ Ks. liitetaulukko 3; Sjöberg 2008, 13, 15; Screen 2010, 152; Hatakka 2012, 116–117.

⁴²⁷ Henkikirja, Helsinki (Viapori), 1772 (JyMA, mf LT 1035, aukeamat 265–267); Henkikirja, Viapori, 1800 (JyMA, mf ES 2672, aukeamat 16–17).

⁴²⁸ Andersson 1997, 163.

⁴²⁹ Fiebranz 2005, 141.

tettiin jopa vetää vaimo oikeuden eteen⁴³⁰. Miehistön keskuudessa nämä piirteet – yksityisyyden puute ja vaatimus selviytyä sekä oman miehensä että todennäköisesti myös muiden miehistön jäsenten ruokahuollosta – voimistuivat. Avioliiton arvo tunnettiin näistä huolimatta 1700-luvulla. Tämä näkyi aiemmin mainituissa hyväsydämissä suunnitelmissa esimerkiksi laivaston majoitustiloja koskien; jokaisen avioituneen merisotamiehen oli määrä saada itselleen ja vaimolleen oma kammari.⁴³¹ Tämä kuitenkin jäi mitä todennäköisimmin vain suunnitelmaksi.

Tämä naisten koko komppanian palvelijaa muistuttava asema puoltaa entisestään valintaa käsitellä komppaniaa kotitaloutena sitä vastoin, että erottaisi jokaisen komppaniaan kuuluvan miehistön jäsenen omaksi yksikökseen, kotitaloudekseen tai perheekseen. Miehistö vaimoineen, lapsineen ja palvelijoineen eli mitä ilmeisimmin niin tiiviinä kokonaisuuksina, ettei tällainen yksilöinti ole mielekäästä. Näissä kokonaisuuksissa oli kuitenkin enemmän naisia, mitä miehistön sukupuolijakauma kuviossa 5 antaa ymmärtää. Aiemmin taulukossa 2 tuli ilmi, että tykistössä ja varuskuntarykmenteissä oli vuosien 1773, 1776–1780 aikana myös vierailevia vaimoja⁴³². Todennäköistä on, että heitä oli Viaporissa myös muina vuosina, mutta esimerkiksi henkikirjoitustyylin vuoksi heidät jätettiin laskuista pois. Nämä vierailevat vaimot eivät tulleet henkikirjoitetuiksi missään muuallakaan, joten heidät lisättiin Viaporin henkikirjoihin. Jos heitä ei kuitenkaan henkikirjoitettu missään muualla, mikä oli heidän asemansa? Olivatko he joutuneet turvautumaan esimerkiksi kerjuuseen henkensä pitimiksi? Jos oletetaan näiden vierailevien vaimojen aseman olleen epävarma sillä perusteella, etteivät he ilmeisesti asuneet vakituisesti missään niin, että olisivat tulleet henkikirjoitetuiksi, on syytä kysyä, mikä oli heidän asemansa Viaporissa. Ahtaus ja puute milloin mistäkin olivat Viaporin kasarmeissa päivittäistä todellisuutta. Niinpä on hyvin todennäköistä, että näiden vierailevien vaimojen myötä ahtaus ja puute vain pahenivat.

Naisten – olivatpa he sitten vakituisesti Viaporissa tai vain vierailulla – mukana ahtaisiin oloihin tuli myös lapsia. Viihtyvyyttä pyrittiin lisäämään tarjoamalla sotamiesten ja merisotamiesten lapsille mahdollisuus koulunkäyntiin. Viaporin vähävaraisilla lapsilla saattoikin olla paremmat mahdollisuudet opintiellä kuin ikätovereillaan kaupungeissa.⁴³³ Tämä koulutus saattaakin selventää, miksi miehistön joukossa oli Viaporissa vuosittain jopa yli 400 lasta. Lasten määrä oli huipussaan Kustaan sodan aikaan, jolloin lapsia oli 437. Suh-

⁴³⁰ Fiebranz 2005, 148–149.

⁴³¹ Nikula 1933, 207.

⁴³² Ks. taulukko 2.

⁴³³ Screen 2007, 299–300.

teellisesti tarkasteltuna lapsia oli miehistön keskuudessa eniten, eli yli 12 %:n, vuosina 1771–1776, 1784 ja 1786–1791.⁴³⁴ Se, että lasten määrä oli huipussaan Kustaan sodan aikaan, selittyy aiemmin esille tulleilla laivapojilla. Osa näistä Viaporissa koulutusta saavista lapsista ei nimittäin ollut Viaporissa siksi, että perhe oli siellä. Osa oli Viaporissa saadakseen nuoresta iästä alkaen sopivan opin tulevaa upseerinuraa ajatellen⁴³⁵.

Niinpä ahtauden ja huonon palkan vuoksi Viapori ei selvästi viehättänyt samassa määrin miehistön vaimoja ja perheitä kuin muun väestön vastaavia; vaikka Viaporissa muiden sosiaaliryhmien keskuudessa olikin paljon yksinasuvia ja perheettömiä talouksia, olivat ydinperheet kuitenkin pääasiallinen perhetyyppi⁴³⁶. Miehistöstä sen sijaan suurin osa eli ilman vaimoa. Vaimojen osuuden ollessa huipussaan miehistön keskuudessa vuonna 1772 naisia oli yksi jokaista viittä miestä kohti. Tämä huippuvuosi oli kuitenkin poikkeus, sillä useimmiten naisia oli yksi yli kymmentä miestä kohden⁴³⁷.

Miehistön perhe-elämä kulminoitui kasarmeihin, joissa perheet elivät muun massan seassa jakaen saman elintilan. Nämä naiset ja perheet olivat osin varmasti miehistölle välttämättömiä esimerkiksi ruokahuollon vuoksi, mutta Viapori saattoi tarjota esimerkiksi miehistön lapsille jotain, mitä muualla ei voinut samantasoisena saavuttaa: koulutuksen. Niinpä pakon lisäksi Viapori saatettiin myös miehistön perheissä nähdä mahdollisuutena – olihan se itse sotamiehille ja merisotamiehillekin paikka, jossa palkka – tosin pieni sellainen – oli turvattu. Olosuhteiden pakosta, tai niiden salliessa, miehistönkin seassa asuttiin myös yhdessä, pääasiallisesti erikseen, muttei koskaan yksin.

⁴³⁴ Liitetaulukko 3.

⁴³⁵ Nikula 1933, 216–218.

⁴³⁶ Ks. luku 5.2.

⁴³⁷ Liitetaulukko 3.

6 PÄÄTÄNTÖ

Millaista väkeä Viaporissa eli 1700-luvun loppupuolella? Millaisissa kotitalouksissa tai perheissä tämä väki asui? Vastatessa näihin kysymyksiin tulee muistaa, että kuva niin Viaporin väestöstä kuin kotitalouksista ja perheistä on muodostettu pääasiallisesti henkikirjojen pohjalta. Henkikirjojen ensisijainen tarkoitus ei ollut kotitalouksien rakenteiden tallentaminen historian lehdille; ne olivat veroluettelo. Niinpä henkikirjat eivät kerro esimerkiksi avioitumisen tasosta mitään; kysymykset kuten: ”Kuinka moni Viaporissa yksin asunut oli naimisissa, mutta eli erossa vaimostaan?” jäävät vastauksetta. Tarkalla henkikirjojen analyysillä ja läpikäynnillä on kuitenkin ollut mahdollista saada aikaan aineisto, jonka kautta on saatu ainutlaatuinen kuva Viaporin väestä, kotitalouksista ja perheistä.

Henkikirjojen pohjalta Viaporista voisi sanoa muotoutuneen kuva laivaston dominoimasta, sotilaallisuuden ja miehisyyden värittämästä yhteisöstä. Tätä kuvaa voisi entisestään lietsoa tuomalla esiin, että puutetta ja pulaa oli kaikesta; upseeripaviljongitkin lahosivat väliaikaisten kattojen alla. Ahtaus lisääntyi 1700-luvun loppua kohden, kun yksinasuvien talouksien määrä väheni perheettömien talouksien määrän noustessa; muutoinkin nämä yksinasuvat ja perheettömät taloudet olivat hallitseva perhemuoto miehistöä lukuun ottamatta. Osin tämän ahtauden vuoksi suhteellisesti useammalla oli tarkastelujakson aluksi vaimo mukana Viaporissa kuin tarkastelujakson lopuksi. Miehistön tilanne oli vielä heikompi; hyvänä vuonna miehistön keskuudessa oli nainen jokaista viittä miestä kohti, yleisimmin yksi nainen yli kymmentä miestä kohti.

Asialla oli kuitenkin toinenkin puoli. Vaikka Viapori oli ehdottoman miehinen ja sotilaallinen yhteisö, oli siellä kuitenkin vaimoja ja lapsia – luonteeltaan vähemmän sotilaallisissa hallinnollisissa kokonaisuuksissa, esimerkiksi linnoituksessa ja linnassa, näitä vaimoja oli jopa enemmän kuin miehiä. Tarkasteltavan ajanjakson aikana Viaporin luonne muuttuikin; aatelisrouvien määrä ehkä väheni kultavuosista, mutta naisten keskuudessa oli havaittavissa määrällinen kasvu. Suhteellisesti naisia oli tosin eniten tarkastelujakson ensimmäisinä vuosina, mutta ei tästä lukemasta jääty kovin kauas 1790-luvullakaan. Naisten määrän kasvua myös palvelusväki lisääntyi, mikä kertoo Viaporin asukkailla olleen varaa ja mah-

dollisuus pitää palvelusväkeä; esimerkiksi piikojen ja mamsellien myötä Viaporin naisväelle jäi enemmän aikaa keskittyä seurapiirielämään taloudenhoidon sijaan.

Niinpä vaikka Viapori oli ehdottoman sotilaallinen ja miehinen – ja vaikka sen sukupuoli-jakauma jäikin kauas kaupunkien naisvaltaisuudesta, tarvittiin Viaporissa naisia. He olivat miehistön huollon kannalta välttämättömiä, eivätkä seurapiireissäkään liikkuneet herrasmiehet näytä panneen pahakseen, että Viaporin kutsuilla nähtiin yli 40 naista, joista osaa saattoi kutsua todellisiksi kaunottariksi. Kuvaa Viaporista värittää entisestään se, että vaikka yksinasuvat ja perheettömät taloudet olivatkin yhdessä hallitseva perhemuoto, niin yksittäisenä perhemuotona yli muiden nousivat ydinperheet – niinpä vaikka moni tuli Viaporiin ilman vaimoa tai laajemmin perheettään, tekivät monet toisin ja toivat vaimonsa ja lapsensa mukanaan.

Viaporista muovautuukin vastakohtien leimaama kuva; toisaalta puutetta oli esimerkiksi polttopuista, ja toisaalta seurapiirielämä kukoisti. 1700-luvun Viaporia voi sanoa niin tautiseksi loukoksi kuin kulttuurin kehdeksi. Niinpä jos Viaporia sanoo miehiseksi, tulee muistaa, että ilman naisia Viapori ei ilmeisesti olisi tullut toimeen. Jos Viaporia nimittää sotilaalliseksi, tulee muistaa, että elämää Viaporissa väritti myös kulttuuri; musiikki, illalliset ja tanssiaiset. Jos yksinasuvien ja perheettömien talouksien sanoo olevan yleisin perhemuoto, tulee muistaa, että yksittäisenä perhemuotona ydinperheet olivat hallitseva.

* * *

Vastakkainasettelut taustalle jättäen käsitys Viaporin miehisyydestä on kiistaton. Vuosittain 65–77 % Viaporin väestöstä oli miehiä. Tämä on todella huomattava määrä, sillä jos Viaporin sukupuolijakaumaa vertaa jonkin 1700-luvun kaupungin vastaavaan, ei Viaporia voida pitää kaupunkimaisena. Viaporin läheisyydessä sijainneet Helsinki ja Porvoo nimittäin muuttuivat 1700-luvulla selvästi naisvaltaisiksi johtuen esimerkiksi suuresta naispalvelijoiden määrästä. Niinpä sukupuolijakaumaltaan Viapori poikkeaa 1700-luvun kaupungeista selvästi – sen luonne linnoituksena oli kaupunkimaisuutta vahvempi. Kaupunkeihin verrattuna Viaporissa ei voida sanoa myöskään olleen suhteellisesti ottaen paljon naisia, mutta entä sen omaan luonteeseen suhteutettuna?

Miehisyyden lisäksi sotilaallisuus dominoi Viaporia, sillä vuosittain upseerien, aliupseerien ja miehistön talouksiin kuului 80 %, joinakin vuosina jopa 90 %, koko Viaporin väestöstä. Niinpä jos miehisyys oli huomattavalla tasolla, oli sotilaallisuus sitäkin huomattavampaa –

huolimatta siitä, että nämä taloudet pitivät sisällään myös vaimoja, lapsia ja palvelijoita. Jos Viaporin vertaa esimerkiksi Göteborgin varuskuntakaupunkiin, huomataan, että Göteborgin sotilaat käsittivät perheineen noin 20 % Göteborgin väestöstä. Toki Göteborg oli ennen kaikkea kaupunki – toisin kuin Viapori, joka oli ennen kaikkea linnoitus –, mutta myös sitä leimasi sotilaallisuus – tosin ei läheskään siinä määrin, mitä Viaporin.

Sotilaallisuudesta täytyy kuitenkin myös todeta, että miehistön osuus Viaporin väestöstä kääntyi laskuun tarkastelujakson loppua kohden; miehistön osuus Viaporin väestöstä väheni ensimmäisten vuosien yli 75 %:sta 68 %:iin. Viaporissa olikin suhteellisesti enenevässä määrin upseereita, aliupseereita, virkamiehiä, kauppiaita ja käsityöläisiä sekä leskiä ja yksinäisiä naisia, mitä aiemmin. Viaporin luonne siis mahdollisesti muuttui kaupunkimaisempaan suuntaan. Liikaa tätä kaupunkimaisuutta ei tule ylikorostaa, sillä kauppiastalouksia oli todella vähän ja tarkastelujakson lopuksi niitä ei ollut lainkaan. Osin tässä ovat kuitenkin syypäänä ammattinimikkeet, sillä osa käsityöläisiksi merkityistä, esimerkiksi leipurit, saattoivat harjoittaa myös kauppiastoimintaa. Lisäksi henkikirjat eivät kerro mitään siitä, jos joku toimi kauppiaina sekä Helsingissä että Viaporissa. Jos kauppiat eivät kuitenkaan kerro kaupunkimaisuudesta, niin lesket ja yksinasuvat naiset kertovat; heidän määränsä moninkertaistui tarkasteltavan ajanjakson aikana. Heillä oli mahdollisuus elää Viaporissa, mikä ei linnoituksessa ollut itsestään selvää.

Niinpä miehyyden vuoksi perheellisuuden mahdollisuudet Viaporissa olivat mitä ilmeisimmin heikommalla tasolla kuin muualla Suomessa. Tosin miehistön ja muiden sosiaaliryhmien välillä oli eroja. Vuosina 1766–1800 Viaporissa oli vuosittain 195–474 kotitaloutta. Vastoin ennako-oletuksia – Viaporin kulttuurielämän kirpoamista ja kaupunkimaiseksi muuttumista kohti 1700-luvun loppua – Viaporin kotitaloudet eivät olleet huipussaan suinkaan 1700-luvun lopuksi, vaan jo vuosina 1777–1784. Nämä vuodet vaikuttavatkin olleen eräänlaiset kultavuodet Viaporin 1700-luvun historiassa, sillä tänä aikana Viaporissa oli enemmän kotitalouksia kuin koskaan myöhemmin, nämä kotitaloudet olivat keskimäärin pieniä ja hyvin harvan tarvitsi jakaa asumustaan vieraiden kanssa – poikkeuksena toki kassarmeissa majoittuva miehistö. Näinä samoina vuosina myös aatelisrouvien määrä oli huipussaan. Kyse oli siis vuosista, jolloin jopa aatelisrouvat näkivät Viaporin tyydyttävänä asuinpaikkana.

Kultavuosia ja muita pienempiä huippuja ja romahduksia lukuun ottamatta kotitalouksien määrän voidaan sanoa kasvaneen tarkasteltavalla ajanjaksolla. Keskimääräiseltä kooltaan

nämä Viaporin kotitaloudet olivat pääasiallisesti alle neljän henkilön – miehistöä lukuun ottamatta. Keskimääräisen koon puolesta tarkasteltuna näitä keskimäärin yli neljä henkilöä käsittäviä talouksia oli tarkastelujakson ensimmäisinä vuosina sekä tasaisemmin tarkastelujakson lopuksi. Niinpä tarkastelujakson keskivaiheilla, kultavuosien aikaan, Viaporin asukkaat saattoivat miehistöä lukuun ottamatta asua todella väljästi.

Viaporin perheitä voikin sanoa Suomen mittakaavassa pieniksi, vaikka Viaporin perheellisyyden rinnastaminen muuhun 1700-luvun loppupuolen Suomeen ei olekaan yksiselitteistä. Viapori oli ennen kaikkea linnoitus. Kuitenkin muut Suomen linnoitukset tai laajemmin Ruotsin valtakunnan linnoitukset ja linnoituskaupungit ovat herättäneet tutkijoiden mielenkiinnon esimerkiksi rakennusten tai sotilaallisen aseman puolesta, mutta perhetutkimus tältä aikakaudelta on jäänyt vähäiseksi. Tämän lisäksi Viapori oli todetusti luonteeltaan kaupunkimainen, minkä vuoksi sitä olisi hedelmällistä rinnastaa kaupunkeihin. 1700-luvun kaupungeista saadaan kuitenkin korkeintaan yleisluonnollisia tietoja perheellisyydestä – useimmiten ei tätäkään. Niinpä Viaporia pystyikin loppujen lopuksi kaupunkien osalta vertaamaan enemmän vain Porvoon kanssa. Porvooseen verrattuna Viaporin keskimääräiset kotitalouskoot eri sosiaaliryhmien osalta jäivät Porvootakin pienemmiksi.

Jos Viaporia taas vertaa maaseutuvaltaisiin alueisiin, joista Suomen mittakaavassa on saatavissa tarkkoja perheitä koskevia lukuja, on ero huomattava. Viaporin kotitaloudet todella vaikuttavat pieniltä. Pienuutensa puolesta niitä voisikin nimittää läntisen perhemallin muottiin sopiviksi, mutta entä kun laskuihin otetaan lisäksi useita kymmeniä henkilöitä käsittäneet miehistökokonaisuudet?

Miehistökokonaisuuksien, komppanioiden, näkemisen kotitalouksina voisi nykynäkökulmasta tuomita helposti, sillä kuinka esimerkiksi 80 miestä perheineen voisi olla rinnastettavissa esimerkiksi avioparin ja heidän lapsiensa muodostamaan ydinperheeseen kotitaloutena? Nämä miehistökokonaisuudet kuitenkin viettivät suuren osan ajastaan yhdestä, minkä lisäksi kasarmiasuminen oli todella ahdasta; ei ollut lainkaan tavatonta, ettei miehillä ollut omia sänkyjä vaan piti vuorotella. Lisäksi 1700-luvulta löytyy todisteita sopimuksista, joissa sovitaan siitä, että jokaista miehistöhuonetta kohti tarvitaan sotilaan vaimo huolehtimaan muun muassa ruoka- ja vaatehuollosta. Niinpä tiiviytensä: yhdessä työskentelyn, yhdessä ruokailun ja yhdessä nukkumisen sekä yleensä asuintilan ja päivittäisen elämän jakamisen vuoksi, miehistökokonaisuuksia voi pitää kotitalouksina. Mihin ne siis sijoittuvat, jos ajatellaan läntistä ja itäistä perhemallia? Ne eivät sovi mihinkään valmiiseen muot-

tiin, joten kokonaisuutena Viaporia ei voida sijoittaa mihinkään valmiiseen malliin. Viapori oli linnoitus, jota leimasi niin sotilaallisuus ja miehisyys kuin kulttuuri ja perhelämäkin. Niinpä myös kotitaloudet ja perheet heijastelivat tätä luonnetta.

Viaporin kotitalouksista yleisin yksittäinen kotitalousmuoto olivat ydinperheet. Liikaa perheellisyyttä ei tule kuitenkaan korostaa, sillä yksinasuvat ja perheettömät taloudet yhdessä olivat ehdottomasti hallitseva perhemuoto. Yksinasuvia talouksia olikin eniten niin sanottujen kultavuosien aikaan, mistä niiden määrä laski tarkasteltavan ajanjakson loppuksi. Perheettömiä talouksia taas oli päinvastoin todella vähän kultavuosina, kun taas tarkasteltavan ajanjakson loppuksi niiden määrä lisääntyi.

Oliko tässä kultavuosien aikana mahdollistuneessa väljässä asumisessa kyseessä olosuhteiden sallima muutos kohti moderneja nykyaikaisia pieniä perheitä? Tältäkin osin Viaporin voisi sanoa muistuttavan enemmän läntistä perhemallia, kun kotitaloudet pysyivät pieninä, ja yksinasuvien talouksien määrä oli huomattava. On kuitenkin huomattava, että jos yksinasuvan upseerin, aliupseerin tai virkamiehen vaimo ja perhe asui jossain muualla, oliko tämä yksinasuminen valinta vai pakko? Niinpä Viaporia ei voida tältäkin osin suoraan mallata läntiseen malliin, koska läntiselle mallille tyypillisestä naimattomien suuresta määrästä ei ole tietoa – lähinnä vaikuttaa siltä, että todella moni oli naimisissa, mutta vaimo ei aina seurannut miestä Viaporiin.

Perheellisten talouksien osalta Viapori olikin muuta Suomea alhaisemmalla tasolla. Samalla Viaporia voi kuitenkin sanoa määrittäneen ydinperheiden hallitsevuuden ja monimuotoisempien perhemuotojen – laajentuneiden perheiden, monen perheen talouksien ja yhdistelmätalouksien – vähyyden. Esimerkiksi monen perheen taloudet ja yhdistelmätaloudet yleistyivät vasta aivan tarkastelujakson loppuksi. Tämä johtui ahtaudesta; kun uudisrakennusten rakentaminen lopetettiin 1770-luvulla, ei väestön kasvu suinkaan loppunut. Viaporiin virtasi edelleen lisää ihmisiä, mutta tila ei lisääntynyt. Niinpä Viaporin perherakenteet monipuolistuvat 1700-luvun lopulla, mutta syynä oli ahtaus. Näissä Viaporin monimuotoisemmissa kotitalouksissa oli harvoin kyse laajemmin sukua käsittävistä perheistä; kyse oli toisilleen sukua olemattomien henkilöiden pakosta jakaa sama asuintila. Siinä missä kultavuosien aikaan oli totuttu väljään asumismuotoon, jouduttiinkin yhtäkkiä jakamaan asunto toisen, mahdollisesti vieraan ihmisen tai kokonaisen perheen kanssa. Niinpä ahtaus saneli osittain sitä, millaiseksi Viaporin perheet muotoutuivat.

Tämä kahden tasa-arvoisen, mutta toisilleen sukua olemattoman yksilön tai perheen asuminen saman katon alla lienee ollut Suomen mittakaavassa melko ainutlaatuista. Toki tällaisia ei-sukua toisilleen olevien asuminen ei ollut palkollisten, yhtiöperheiden tai vaivaiden vuoksi tavatonta, mutta tällainen kahden tasa-arvoisen, toisilleen vieraan ihmisen keskeinen asunnon jakaminen lienee harvinaisempaa.

Niinpä Viaporin lisääntyvä väestömäärä johti ahtaampaan asumiseen, mutta perherakenteiden monipuolistumiseen. Tosin tässäkin eri sosiaaliryhmien välillä oli eroja, sillä upseerien ja virkamiesten keskuudessa yksinasuvat ja perheettömät taloudet olivat selvä enemmistö, kun taas esimerkiksi aliupseerit, kauppiaat ja käsityöläiset elivät huomattavasti useammin ydinperheinä. Upseerit ja virkamiehet saattoivat odottaa parempaa virkaa, turvatumpaa toimeentuloa tai parempia luontaisetuja ennen avioon astumistaan, minkä lisäksi upseerilla tai virkamiehellä saattoi olla maaomaisuutta, jolloin vaimo asui mieluummin esimerkiksi suvun kartanossa kuin ahtaassa Viaporissa. Aliupseeristo, kauppiaat ja käsityöläiset olivat usein alhaisempaa syntyperää kuin upseerit tai korkeat siviilivirkamiehet, jolloin heidän näkökulmastaan varma, vaikkakin pieni palkka saattoi olla kaikki, mitä tarvittiin vaimon elättämiseksi. Näissä sosiaaliryhmissä ei myöskään välttämättä ollut mahdollisuutta jättää vaimoa suvun kartanoon nauttimaan puhtaammasta ilmasta ja väljemmästä ympäristöstä. Niinpä näiden ryhmien upseereita ja virkamiehiä korkeampi perheellisyyden taso on ymmärrettävä. Tätäkin piirrettä huomattavampi on kuitenkin se, että Viaporissa oli tarkastelujakson loppua kohden enenevässä määrin tilaa myös leskille ja yksinäisille naisille. Nämä naiset saattoivat siis elättää linnoituksessa; heille oli ahtaudesta huolimatta tilaa ja varallisuuden puolesta mahdollisuus siihen. Tämä kertonee Viaporin kaupungistumisesta; pelkkä sotilaallisuus ei enää määrittänyt Viaporin.

LÄHTEET

I ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Läänintilit:

Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat vuosilta 1766–1772, Helsinki (Viapori)

Mf JyMA: 1766	LT 771	1769	LT 1033
1767	LT 1030	1771	ES 2608
1768	LT 1032	1772	LT 1035

Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat vuosilta 1773–1800, 1801 & 1803,
Viapori

Mf JyMA 1773	LT 1036	1789	LT 775
1774	LT 1036	1790	ES 2610
1776	LT 1037	1791	LT 776
1777	LT 1038	1792	LT 777
1778	LT 1039	1793	LT 778
1779	LT 1040	1794	LT 779
1780	ES 2609	1795	ES 2611
1782	LT 1041	1796	LT 780
1783	LT 1042	1797	LT 781
1784	LT 1043	1798	LT 1044
1785	ES 2610	1799	LT 1045
1786	LT 772	1800	ES 2672
1787	LT 773	1801	LT 719
1788	LT 774	1803	LT 725

Militaria III:

Jägerhornin rykmentti / Jägerhornska regementet, katselmusrullat vuosilta 1795, 1798

Mf MMA KL 55078

Leskikuningattaren henkivartiorykmentti / Änkedrottningens livregemente, katselmusrullat vuosilta 1798, 1799

Mf MMA KL 55072

Suomeen sijoitettu tykistö / Artilleriet i Finland, katselmusrulla vuodelta 1795

Mf MMA KL 55083

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Andersson, Bertil (1997), "Att leva med och i en garnison i det gamla Sverige. Borgare och soldater i Göteborg under 1700-talet". Teoksessa: Artéus, Gunnar (red.), Nordens garnisonsstäder. Slutrapport från ett forskningsprojekt. Försvarshögskolans acta B 4. Stockholm: Probus. 157–169.

Andersson, Gudrun (2005), "Forming the partnership socially and economically: a Swedish local elite, 1650–1770". Teoksessa: Ågren, Maria & Erickson, Amy Louise (ed.), The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900. Aldershot: Ashgate, 57–73.

Artéus, Gunnar & Selén, Kari (red.) (1988), Den Nordiska Garnisonsstaden. Historiallinen arkisto 92. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Artéus, Gunnar (1997), "Förord". Teoksessa: Artéus, Gunnar (red.), Nordens garnisonsstäder. Slutrapport från ett forskningsprojekt. Försvarshögskolans acta B 4. Stockholm: Probus. 7–10.

Caine, Barbara (2010), *Biography and History*. Series: Theory and History. New York: Palgrave Macmillan.

Charle, C. (2001), "Prosopography (Collective Biography)". Teoksessa: Smelser, Neil, J. & Baltes, Paul, B. (ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Amsterdam: Elsevier, 12236–12241. (ScienceDirect, JY)

Clarke, Edward Daniel (1990), *Matka Suomen halki Pietariin 1799. Suomentanut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut: Ojala, Jorma. Englanninkielinen alkuteos: Travels in various countries of Europe, Asia and Africa, (1824). Porvoo: WSOY.*

Cordes, Outi (2006), "Ehrensverd ja Helsingin mantereenpuolen linnoittaminen". Teoksessa: Eerikäinen, Liisa & al., *Viaporista Suomenlinnaksi*. Jyväskylä: Multikustannus Oy, 33–54.

Cowman, Krista (2012), "Collective Biography". Teoksessa: Gunn, Simon & Faire, Lucy (ed.), *Research Methods for History*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 83–100.

Czap, Peter (1983), "'A large family: the peasant's greatest wealth': serf households in Mishino, Russia, 1814-1858". Teoksessa: Wall, Richard & Laslett, Peter (ed.), *Family forms in historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 105–152.

Durchman, Osmo (1944), *Tietoja värvätystä rykmenteistä 1721–1809*. http://www.genealogia.fi/vsk/28/28_5.htm (viitattu 3.1.2014).

Eerikäinen, Liisa (2006), "Suomenlinna puolustuksen ja linnoitusteorioiden näkökulmasta". Teoksessa: Eerikäinen, Liisa & al., *Viaporista Suomenlinnaksi*. Jyväskylä: Multikustannus Oy, 9–32.

Ericsson, Ernst (1939), *Kungl. Fortifikationens Historia IV: 1719-1811: 3. Det Fasta Försvaret i Finland 1741–1772*. Stockholm: Kungl. Boktryckeriet P. A. Norstedt & Söner.

Erickson, Amy Louise (2005), "Introduction". Teoksessa: Ågren, Maria & Erickson, Amy Louise (ed.), *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot: Ashgate, 3–20.

Fiebranz, Rosemarie (2005), "Marital conflict over the gender division of labour in agrarian households, Sweden 1750–1850". Teoksessa: Ågren, Maria & Erickson, Amy Louise (ed.), *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot: Ashgate, 141–156.

Fiebranz, Rosemarie, Lindberg, Erik, Lindström, Jonas & Ågren, Maria (2011), "Making verbs count: the research project 'Gender and Work' and its methodology". *Scandinavian Economic History Review*, vol. 59, no. 3, 273–293.

Gardberg, C.J. (1997), *Ehrensverd, Augustin (1710–1772)*. Biografiakeskus. SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/578/> (viitattu 19.2.2014).

Gardberg, C.J. & Palsila, Kari (1998), *Viapori. Suomenlinna*. Helsinki: Otava.

Haapala, Pertti (1989), *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: SHS.

Haapanen, Markku (2006) *Sahalahden talonpoikaisten rusthollisukujen perhestrategiat 1721–1886. Pro gradu -tutkielma. Suomen historia. Jyväskylän yliopisto. Lokakuu 2006.*

Hajnal, John (1965), "European Marriage Patterns in Perspective". Teoksessa: Glass, D. V. & Eversley, D. E. C. (ed.), *Population in History. Essays in Historical Demography*. Chigago: Aldine Publishing Company, 101–143.

Hajnal, John (1983), "Two kinds of pre-industrial household formation system". Teoksessa: Wall, Richard & Laslett, Peter (ed.), *Family forms in historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 65–104.

Happonen, Päivi (2009), *Kaksi todellisuutta?: Kirkonkirjat ja henkikirjat Sortavalan kaupungin väestöllisen profiilin kuvaajina 1800-luvun alusta vuoteen 1940*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, no.96. Arkistolaitoksen toimituksia 8. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Hatakka, Sampsa (2011), *Sotilaita ja siviilejä – Viaporin väestö vuonna 1806*. Pro gradu -tutkielma. Suomen ja Pohjoismaiden historia. Helsingin yliopisto. 2.5.2011.

Hatakka Sampsa (2012), "Viaporin väestö kustavilaisella ajalla 1772–1807". Teoksessa: Holm, Sophie & af Hällström, Magdalena (toim.), *Viapori – Sveaborg. Linnoitus, lähiseutu ja maailma. Fästning och omvärld*. Juhlakirja Panu Pulmalle 2.10.2012. Piirteitä Suomenlinnan historiasta VIII. Helsinki: Ehrensvärd-Seura ry, 103–126.

Hedberg, Jonas (1964), *Kungliga Finska artilleriregemente. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland*, nr 404. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Heikkilä, Tarja (2008), *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Edita.

Hellström, Sven & Selén, Kari (red.) (1994), *Garnisonsstaden. Uppkomst och avveckling*. Historiallinen arkisto 104. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Hirn, Hans (1970), *Från Lantingshausen till Jägerhorn. Ett värvat regemente i Finland 1751–1808*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Hornborg, Eirik (1950), *Helsingin kaupungin historia II*. Helsinki: SKS.

Huovila, Marja, Liskola, Pirkko & Piilahti, Kari-Matti (2009), *Sukututkimuksen käsikirja*. Helsinki: WSOY.

Häggman, Kai (1996), *Johdatus perhehistoriaan*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 11. Helsinki: Hakapaino Oy.

Hämäläinen, Pirjo (2006), "Viaporissa eletään aika upeasti." *Ruotsalaiskauden tapoja ja kulttuuria*. Teoksessa: Eerikäinen, Liisa & al., *Viaporista Suomenlinnaksi*. Jyväskylä: Multikustannus Oy, 78–83.

Ilmakunnas, Johanna (2006), "Aatelisperheen palveluksessa 1700-luvun Tukholmassa". Teoksessa: Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 95–111.

Juva, Einar W. & Juva, Mikko (1965) Suomen kansan historia III. Ruotsin ajan loppukausi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kaukiainen, Yrjö (1970), Virolahden historia I. 1850 luvulle. Lappeenranta: Virolahden kunta.

Kaukiainen, Yrjö (1998), ”Kauppamiesten Karjala. Euroopan koillisen takamaan taloudellinen kehitys ja yhteydet ’suureen maailmaan’”. Teoksessa: Nevalainen, Pekka & Sihvo, Hannes (toim.), Karjala: historia, kansa, kulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 125–152.

Keats-Rohan, K. S. B. (2007), ”Introduction: Chameleon or Chimera? Understanding Prosopography”. Teoksessa: Keats-Rohan, K. S. B. (ed.), Prosopography. Approaches and Applications. A Handbook. Prosopographica et Genealogica, vol. 13. Oxford: University of Oxford, 1–32.

Kilpelä, Vesa-Markku (2007), Aliupseeriston asema sääty-yhteiskunnassa. Leskikuningattaren rykmentin (LkHR) aliupseerit 1790–1808 (1812). Pro gradu -tutkielma. Suomen ja Skandinavian historia. Helsingin yliopisto. 13.2.2007.

Koskinen, Pekka (2007), Hämeen linnan linnoittaminen kustavilaisella ajalla 1772-1808. Tampere: Tampere University Press.

Kuisma, Markku (2012a), ”Esipuhe”. Teoksessa: Holm, Sophie & af Hällström, Magdalena (toim.), Viapori – Sveaborg. Linnoitus, lähiseutu ja maailma. Fästning och omvärld. Juhlakirja Panu Pulmalle 2.10.2012. Piirteitä Suomenlinnan historiasta VIII. Helsinki: Ehrensverd-Seura ry, 7–10.

Kuisma, Markku (2012b), ”Johtolankoja Sveaborg-Viaporin historiografiaan”. Teoksessa: Holm, Sophie & af Hällström, Magdalena (toim.), Viapori – Sveaborg. Linnoitus, lähiseutu ja maailma. Fästning och omvärld. Juhlakirja Panu Pulmalle 2.10.2012. Piirteitä Suomenlinnan historiasta VIII. Helsinki: Ehrensverd-Seura ry, 15–20.

Laine, Sirkku (1989), Viaporin käsityöläiset 1748 - 1808. Ammattialat ja ammattilaisten lukumäärä. Pro gradu -tutkielma. Suomen historia. Helsingin yliopisto. Huhtikuu 1989.

Lahtinen, Anu (2006), ”Piika: nuori, naimaton palvelusnainen 1300–1600”. Teoksessa: Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 32–49.

Lamberg, Marko (2009), ”Prosopografian mahdollisuuksia”. Teoksessa: Lamberg, Marko, Lahtinen Anu & Niiranen, Susanna (toim.), Keskiajan avain. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1203. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 230–232.

Lappalainen, Jussi T. (toim.) (1993), *Kasarmin aidan kahden puolen. Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä*. Historiallinen arkisto 101. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Lappalainen, Seija (2006), ”Musiikkia yli muurien”. Teoksessa: Eerikäinen, Liisa & al., *Viaporista Suomenlinnaksi*. Jyväskylä: Multikustannus Oy, 104–108.

Laslett, Peter (1972), ”Introduction: The history of the family”. Teoksessa: Laslett, Peter (ed.), *Household and family in past time*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–89.

Laslett, Peter (1983), ”Family and household as work group and kin group: areas of traditional Europe compared”. Teoksessa: Wall, Richard (ed.), *Family forms in historic Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 513–563.

Le Play, Frédéric (1871), *L'organisation de la famille : selon le vrai modèle signalé par l'histoire de toutes les races et de tous les temps*. Paris: Téqui, bibliothécaire de l'œuvre Saint-Michel. (Google Books)

Lindeqvist, K. O. (1926), *Hämeenlinnan kaupungin historia. II osa. Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunki.

Lindholm, Kaarina (1975), *Hamiltonin - Leskikuningattaren henkirykmentin upseeriston kansallinen ja sosiaalinen rakenne vuosina 1742–1808*. Pro gradu -tutkielma. Suomen historia. Helsingin yliopisto. Huhtikuu 1975.

Linnanmäki, Seija (1994), ”Ruumishuone / Varasto”. Teoksessa: Kärki, Pekka & al. (toim.) (1997), *Suomenlinnan rakennusten historia*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17. Helsinki: Museoviraston rakennushistorian osasto & Suomenlinnan hoitokunta, 207.

Luokittelu. Jyväskylän yliopiston menetelmäpolku.
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/luokittelu> (viitattu 12.10.2013).

Lynn II, John A. (2008), *Women, Armies and Warfare in Early Modern Europe*. Cambridge / New York: Cambridge University Press.

Lähteenoja, Aina (1935), *Rauman kaupungin historia III. Rauma 1721–1809*. Rauma: Rauman kaupunki.

Markkola, Pirjo (2007), ”Suomalaisen naisen ja miehen elämänkaari”. Teoksessa: Häggman, Kai & al. (toim.), *Suomalaisen arjen historia II. Säätysten Suomi*. Porvoo: Weilin+Göös Oy, 251–269.

Matikka, Hannu (2006), ”Viaporin laivasto ruotsalaisella kaudella”. Teoksessa: Eerikäinen, Liisa & al., *Viaporista Suomenlinnaksi*. Jyväskylä: Multikustannus Oy, 70–77.

Meerman, Johan (1805), *Eenige berichten omtrent het Noorden en Noord-Oosten van Europa*. Tweede deel. Graavenhaage: Erven van Isaac van Cleef. (Google Books)

Miettinen, Tiina (2012), *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Mikkeli, Heikki (2009), ”Aluetutkimuksen Euroopat”. Teoksessa: Lähteenmäki, Maria (toim.), *Maa, seutu, kulmakunta. Näkökulmia aluehistorialliseen tutkimukseen*. Helsinki: SKS, 25–51.

Moring, Beatrice (1994), *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 145*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

Mäkeläinen, Eva-Christina (1972), *Säätyläisten seuralämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälki- puoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella. Historiallisia tutkimuksia 86*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Mäntylä, Ilkka (1994), *Porvoon kaupungin historia II. 1602–1809*. Porvoo: Porvoon kaupunki.

Määrällinen analyysi. Jyväskylän yliopiston menetelmäpolku.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/aineiston-analyysi-menetelmat/maarallinen-analyysi> (viitattu 12.10.2013).

Nikula, Oscar (1933), *Svenska Skärgårdsflottan 1756–1791. Piirteitä Suomenlinnan historiasta II*. Helsinki: Ehrensverd seura.

Nikula, Oscar (1970), *Turun kaupungin historia 1721–1809. Ensimmäinen nide*. Turku: Turun kaupunki.

Nikula, Oscar (2011), *Augustin Ehrensverd 1710–1772. Ruotsinkielinen alkuteos: Augustin Ehrensverd (1960). Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 380*. Helsinki: Ehrensverd-seura.

Norman, Hans (2000), ”Den svenska skärgårdsflottan 1700-1824. Uppbyggnad, militär användning och förankring i samhället - en inledande översikt”. Teoksessa: Norman, Hans (red.), *Skärgårdsflottan. Uppbyggnad, militär användning och förankring i det svenska samhället 1700-1824*. Lund: Historiska Media, 9-34.

Parland - von Essen, Jessica (2010), *Ammatti, avioliitto ja arvostus. Helsinkiläinen eliitti 1740–1820. Käsikirjoituksesta suomentanut: Marketta Klinge*. Helsinki: Schildts.

Partanen, Jukka (2004), *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870. Bibliotheca Historica 86*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pihl, Christopher (2011), ”Arbete och hushåll”. Teoksessa: Jacobsson, Benny & Ågren, Maria (red.), *Levebröd. Vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* *Opuscula Historica Upsaliensia* 47. Uppsala: Uppsala universitet, 35–58.

Pylkkänen, Anu (2006), ”Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664–1922”. Teoksessa: Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), *Työteliäs ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 73–94.

Rosén, Helena (1995a), ”Kaponieeri Delwig / Ravintola Walhalla”. Teoksessa: Kärki, Pekka & al. (toim.) (1997), *Suomenlinnan rakennusten historia*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17. Helsinki: Museoviraston rakennushistorian osasto & Suomenlinnan hoitokunta, 25–26.

Rosén, Helena (1995b), ”Kasarmi / Asuinrakennus”. Teoksessa: Kärki, Pekka & al. (toim.) (1997), *Suomenlinnan rakennusten historia*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 17. Helsinki: Museoviraston rakennushistorian osasto & Suomenlinnan hoitokunta, 229–230.

Roos, John, E. (1924), ”Ur Hamiltonska regementets historia”. Teoksessa *Historiallinen arkisto* 32. Juhlajulkaisu J. W. Ruuthin 70-vuotispäiväksi. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1–23.

Saloheimo, Veijo (1996), ”Asutushistoria paikallishistorioissa”. Teoksessa: Jokipii, Mauno (toim.), *Paikallishistoria*, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 9–25.

Screen, J.E.O. (2007), *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule (1770–1809)*. *Studia Historica* 75. Helsinki: SKS.

Screen, J.E.O. (2010), *The Queen Dowager’s Life Regiment in Finland 1772–1808*. *Studia Historica* 81. Helsinki: SKS.

Sirén, Kirsi (1999), *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Soininen, Arvo M. (1974), *Vanha Maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. *Historiallisia tutkimuksia* 96. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Sjöberg, Maria (2008), *Kvinnor i fält 1550–1850. Hedemora/Möklinta*: Gidlunds Förlag.

Tersmeden, Carl (1917), *Amiral Carl Tersmedens Memoarer IV. Ur Frihetstidens Lif. Utgifna af Nils Erdmann*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Thisner, Fredrik (2000), "Kanonerna, ankaret och polstjärnan. Underofficerskåren på Sveaborg 1765–1806". Teoksessa: Norman, Hans (red.), Skärgårdsflottan. Uppbyggnad, militär användning och förankring i det svenska samhället 1700–1824. Lund: Historiska Media, 261–278.

Tilly, Charles (1985), "Retrieving European Lives". Teoksessa: Zunz, Olivier (ed.), *Reliving the Past. The Worlds of Social History*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 11–52.

Tuneld, Eric (1794), *Geographie Öfver Konungariket Sverige. Samt Därunder hörande Länder. Tredje Bandet som innehåller Norrland, Lappland, Finland och Sveriges Utrikes Besittningar*. Stockholm: Anders J. Nordström. (Doria.fi)

Vahtola, Jouko (2003), Clarke, Edward Daniel (1769-1822). Biografiakeskus. SKS. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2641/> (viitattu 19.2.2014).

Verboven, Konraad, Carlier, Myriam & Dumolyn, Jan (2007), "A Short Manual to the Art of Prosopography". Teoksessa: Keats-Rohan, K. S. B. (ed.), *Prosopography. Approaches and Applications. A Handbook. Prosopographica et Genealogica*, vol. 13. Oxford: University of Oxford, 35–69.

Waris, Elina (1999), *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. *Bibliotheca Historica* 48. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Wirilander, Kaarlo (1950), *Suomen upseeristo 1700-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon Oy.

Wirilander, Kaarlo (1974) *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. *Historiallisia tutkimuksia* 93. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Zunz, Olivier (1985), "The Synthesis of Social Change: Reflections on American Social History". Teoksessa: Zunz, Olivier (ed.), *Reliving the Past. The Worlds of Social History*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 53–114.

LIITETAULUKKO 1: Viaporin hallinnollisten kokonaisuuksien väestökehitys eriteltyinä vuosilta 1766–1800

	Laivasto		Fredrik Adolfin - Leskikuningattaren rykmentti		Björnbergin - Stackelbergin rykmentti		Tykistö		Linnoitus		Linna		Kaikki
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	160	6,3	1192	47,3	905	35,9	139	5,5	126	5,0			2522
1767	133	5,1	1254	48,1	938	36,0	146	5,6	136	5,2			2607
1768	110	4,5	1154	47,7	849	35,1	152	6,3	154	6,4			2419
1769	107	4,3	1190	47,7	890	35,7	149	6,0	158	6,3			2494
1771	456	15,7	1232	42,4	867	29,9	148	5,1	201	6,9			2904
1772	477	16,0	1223	41,1	940	31,6	151	5,1	169	5,7	15	0,5	2975
1773	724	28,8	871	34,6	633	25,2	135	5,4	152	6,0			2515
1774	827	28,0	1048	35,4	751	25,4	147	5,0	188	6,3			2961
1776			1026	49,5	622	30,0	143	6,9	247	11,9	34	1,6	2072
1777	837	30,4	975	35,4	496	18,0	121	4,4	288	10,4	40	1,5	2757
1778	1086	33,3	1048	32,2	581	17,8	143	4,4	358	11,0	43	1,3	3259
1779	1170	36,1	1010	31,1	561	17,3	137	4,2	300	9,2	66	2,0	3244
1780	1299	37,9	1043	30,4	607	17,7	153	4,5	261	7,6	68	2,0	3431
1782	1337	38,0	1095	31,2	579	16,5	162	4,6	272	7,7	74	2,1	3519
1783	1319	38,7	1072	31,4	554	16,3	147	4,3	238	7,0	79	2,3	3409
1784	1392	40,3	1075	31,1	546	15,8	153	4,4	217	6,3	70	2,0	3453
1785	1352	40,8	1019	30,8	514	15,5	156	4,7	213	6,4	58	1,8	3312
1786	1696	45,2	1053	28,1	565	15,1	167	4,4	192	5,1	80	2,1	3753
1787	1814	47,7	1022	26,7	544	14,2	168	4,4	200	5,2	78	2,0	3826
1788	1842	47,1	1056	27,0	552	14,1	191	4,9	196	5,0	74	1,9	3911
1789	1963	44,0	1509	33,8	531	11,9	208	4,7	189	4,2	65	1,5	4465
1790	1855	65,8			527	18,7	192	6,8	193	6,8	52	1,8	2819
1791	1600	49,3	719	22,2	507	15,6	177	5,5	183	5,6	58	1,8	3244
1792	1916	48,3	1066	26,9	533	13,4	157	4,0	189	4,8	107	2,7	3968
1793	1971	49,5	1053	26,4	534	13,4	153	3,8	167	4,2	104	2,6	3982
1794	1841	48,3	1060	27,8	517	13,6	150	3,9	138	3,6	106	2,8	3812
1795	1784	47,0	1086	28,6	525	13,8	142	3,7	159	4,2	96	2,5	3792
1796	1746	46,6	1069	28,5	533	14,2	140	3,7	156	4,2	106	2,8	3750
1797	1820	47,3	1085	28,2	534	13,9	145	3,8	145	3,8	122	3,2	3851
1798	1841	48,4	1061	27,9	516	13,6	144	3,8	133	3,5	106	2,8	3801
1799	1851	48,5	1029	27,0	545	14,3	140	3,7	119	3,1	131	3,4	3815
1800	1910	49,0	1062	27,2	523	13,4	159	4,1	114	2,9	133	3,4	3901

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

LIITETAULUKKO 2: Viaporin sukupuolijakauma eriteltynä vuosilta 1766–1800

	Miehet		Naiset		Miespalvelijat		Naispalvelijat		Lapset*		Kaikki 100 %
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
1766	1737	68,9	358	14,2	6	0,2	57	2,3	364	14,4	2522
1767	1813	69,5	394	15,1	8	0,3	59	2,3	333	12,8	2607
1768	1658	68,5	388	16,0	10	0,4	54	2,2	309	12,8	2419
1769	1641	65,8	402	16,1	11	0,4	52	2,1	388	15,6	2494
1771	1910	65,8	463	15,9	11	0,4	76	2,6	444	15,3	2904
1772	1941	65,2	492	16,5	7	0,2	92	3,1	443	14,9	2975
1773	1720	68,4	269	10,7	10	0,4	78	3,1	438	17,4	2515
1774	2022	68,3	383	12,9	13	0,4	84	2,8	459	15,5	2961
1776	1463	70,6	217	10,5	14	0,7	60	2,9	318	15,3	2072
1777	2117	76,8	351	12,7	27	1,0	92	3,3	170	6,2	2757
1778	2368	72,7	364	11,2	28	0,9	106	3,3	393	12,1	3259
1779	2320	71,5	333	10,3	20	0,6	103	3,2	468	14,4	3244
1780	2416	70,4	379	11,0	21	0,6	102	3,0	513	15,0	3431
1782	2462	70,0	391	11,1	19	0,5	113	3,2	534	15,2	3519
1783	2447	71,8	377	11,1	9	0,3	108	3,2	468	13,7	3409
1784	2441	70,7	385	11,1	13	0,4	103	3,0	511	14,8	3453
1785	2328	70,3	374	11,3	18	0,5	100	3,0	492	14,8	3312
1786	2658	70,8	383	10,2	15	0,4	129	3,4	568	15,1	3753
1787	2675	69,9	401	10,5	16	0,4	128	3,3	606	15,8	3826
1788	2677	68,4	433	11,1	18	0,5	140	3,6	643	16,4	3911
1789	3139	70,3	430	9,6	53	1,2	145	3,2	698	15,6	4465
1790	1941	68,9	298	10,6	21	0,7	124	4,4	435	15,4	2819
1791	2195	67,7	417	12,9	18	0,6	124	3,8	490	15,1	3244
1792	2721	68,8	491	12,4	20	0,5	162	4,1	574	14,5	3968
1793	2729	68,5	489	12,3	22	0,6	159	4,0	583	14,6	3982
1794	2631	69,0	443	11,6	26	0,7	149	3,9	563	14,8	3812
1795	2613	68,9	482	12,7	25	0,7	149	3,9	523	13,8	3792
1796	2614	69,7	467	12,5	21	0,6	138	3,7	510	13,6	3750
1797	2640	68,6	482	12,5	22	0,6	161	4,2	546	14,2	3851
1798	2610	68,7	491	12,9	29	0,8	145	3,8	526	13,8	3801
1799	2595	68,0	500	13,1	27	0,7	156	4,1	537	14,1	3815
1800	2658	68,1	495	12,7	33	0,8	159	4,1	556	14,3	3901

* Lapset saattavat sisältää jokusen yli 63-vuotiaan, sillä joskus henkikirjoittaja ei nähnyt tarpeelliseksi erotella alle 15-vuotiaita yli 63-vuotiaista, sillä pääasia saattoi olla, etteivät näistä kummatkaan maksaneet veroa. Usein ikääntyneet kuitenkin mainittiin erikseen, minkä tähden nimittäjä ”Lapset” on hyväksyttävä. Mahdollista kuitenkin on, että luokkana ”Lapset” pitää sisällään myös jokusen ikääntyneen.

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).

LIITETAULUKKO 3: *Miehistökokonaisuuksien sukupuolijakauma eriteltynä vuosilta 1766–1800.*

	Miehet		Naiset		Miespalvelijat		Naispalvelijat		Lapset*		Kaikki**
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	100 %
1766	1457	76,4	246	12,9			2	0,1	202	10,6	1907
1767	1542	77,4	280	14,1			2	0,1	168	8,4	1992
1768	1387	77,0	261	14,5			2	0,1	151	8,4	1801
1769	1370	73,7	269	14,5	2	0,1	3	0,2	214	11,5	1858
1771	1514	71,0	307	14,4			2	0,1	310	14,5	2133
1772	1569	71,5	327	14,9			2	0,1	296	13,5	2194
1773	1339	75,7	146	8,3					284	16,1	1769
1774	1615	72,2	252	11,3			1	0,0	369	16,5	2237
1776	1197	80,0	103	6,9			1	0,1	195	13,0	1496
1777	1664	91,3	159	8,7							1823
1778	1913	86,2	164	7,4			3	0,1	138	6,2	2218
1779	1878	82,4	147	6,4			1	0,0	254	11,1	2280
1780	1965	80,4	183	7,5			1	0,0	296	12,1	2445
1782	2010	81,0	186	7,5					284	11,5	2480
1783	1986	81,3	189	7,7			1	0,0	267	10,9	2443
1784	2006	80,2	189	7,6			3	0,1	303	12,1	2501
1785	2022	81,5	192	7,7			2	0,1	265	10,7	2481
1786	2190	79,9	205	7,5			3	0,1	342	12,5	2740
1787	2206	79,3	216	7,8			4	0,1	357	12,8	2783
1788	2221	77,8	232	8,1			8	0,3	394	13,8	2855
1789	2616	79,4	238	7,2			1	0,0	437	13,3	3292
1790	1382	78,2	146	8,3			8	0,5	231	13,1	1767
1791	1718	77,8	217	9,8			3	0,1	271	12,3	2209
1792	2236	79,8	256	9,1			7	0,2	302	10,8	2801
1793	2256	79,5	264	9,3			2	0,1	315	11,1	2837
1794	2190	80,3	232	8,5			3	0,1	301	11,0	2726
1795	2173	81,5	252	9,5			6	0,2	234	8,8	2665
1796	2172	81,9	229	8,6	1	0,0	4	0,2	246	9,3	2652
1797	2190	81,0	234	8,7			5	0,2	275	10,2	2704
1798	2161	81,8	243	9,2	1	0,0	3	0,1	233	8,8	2641
1799	2135	81,2	238	9,1	1	0,0	7	0,3	248	9,4	2629
1800	2177	81,4	242	9,0			3	0,1	254	9,5	2676

* Ks. selvitys liitetaulukosta 2.

** Yhteenlaskun summa ei vastaa taulukossa 4 esille tulleita miehistömääriä jokaisen vuoden osalta, sillä taulukossa 4 miehistöön on otettu mukaan kaikki miehistötaloudet, kun taas tässä liitetaulukossa mukana ovat vain miehistökokonaisuudet.

Lähde: Uudenmaan ja Hämeen läänin henkikirjat 1766–1772, Helsinki (Viapori) (JyMA, mf LT 771–LT 1035) & 1773–1800, Viapori (JyMA, mf LT 1036–ES 2672); Jägerhornin rykmentin katselmusrullat 1795, 1798 (MMA, mf KL 55078); Leskikuningattaren henkivartiorykmentin katselmusrullat 1798, 1799 (MMA, mf KL 55072); Suomeen sijoitetun tykistön katselmusrulla 1795 (MMA, mf KL 55083).